

3. ULUSLARARASI NEVRUZ KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

18-22 Mart 2020, Bakü, Azerbaycan

EDİTÖRLER

Mustafa Latif EMEK

Elvan CAFAROV

ISBN978-625-7914-69-7

KONGRE ÖZET KİTABI

3. ULUSLARARASI NEVRUZ KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

18-22 Mart 2020, Bakü, Azerbaycan

Editörler

Mustafa Latif EMEK

Elvan CAFAROV

Institute Of Economic Development And Social Researches

Publications® (The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.com

www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz

kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu

yazarlara aittir.

İksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi : 25.03.2020

ISBN : 978-625-7914-69-7

3. ULUSLARARASI NEVRUZ KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ 18-22 Mart 2020, Bakü, Azerbaycan

DÜZENLEYEN KURUM

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

DÜZENLEME KURULU

PROF. DR. MUSTAFA TALAS
PROF. DR. MAHİRE HÜSEYNOVA
PROF. DR. RAMAZAN GAFARLI
PROF. DR. HACER HUSEYİNOVA
DR. ALFİYE YUSUPOVA
PROF. DR. FİRDAUS KHİSAMİTDİNOVA
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
DOÇ.DR. RUŞLAN ABDULLAYEV
DOÇ.DR. GÖNÜL SAMEDOVA
DOÇ.DR. FİRUZA SİBGAYEVA
DR. TENZİLE RÜSTEMHANLI
DR. TERANE NAGİYEVA
DR. SEVİNÇ KAMBEROVA
DR. MEFTÜN İSMAYİLOV
ELVAN CAFEROV
ZÖHRE FERECOVA
GULGINA ŞAMSUTDİNOVA

KONGRE BAŞKANI

PROF. DR. MUSTAFA TALAS

RESMİ DİLLERİ

TÜRKÇE, RUSÇA, İNGİLİZCE, AZERBAYCANCA, KAZAKÇA

Kabul Edilen Bildiri Sayısı

94 bildiri

Özbekistan-5 bildiri

Rusya-7 bildiri

Kazakistan- 1 bildiri

Türkiye-12 bildiri

Azerbaycan-69 bildiri

Reddedilen Bildiri Sayısı

23 bildiri

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

***Tüm başvurular çift kör hakem değerlendirme sürecinden geçmiştir.**

GENEL KOORDİNATÖR

Merve KIDIRYÜZ

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü sunum

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Filoloji fakülte dekanı

Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz State Pedagogy University

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dilorom SALAHİY

Semerkant State University

Prof. Dr. Akmaral SARGIKBAEVA

Al Farabi Kazakh National University

Prof. Dr. İbrahim HAQQULOV

Uzbekistan Science Academy

Prof. Dr. Alfiye YUSUPOVA

Tatarıstan, Kazan Federal Üniversitesi

Prof. Dr. Firdaus KHİSAMİTDİNOVA

Rusya Bilimler Akademisinin Başkurdistan / UFA şubesi

Doç. Dr. Cholpon TOKTUSUNOVA

Kyrgiz National State University

Doç. Dr. Ruslan ABDULLAYEV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Dilbilimi Enstitüsü

Doç. Dr. Gönül SAMEDOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Sirojiddinov SHUHRAT

Uzbekistan University of Language and Literature

Dr. Liliya BUSKUNBAEVA

Ufa Science Academy

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV

Uzbekistan Ali Shir Nawai University of Language and Literature

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Ömer Halisdemir University

Prof. Dr. Necati DEMİR

Gazi University

FOTOĞRAF GALERİSİ

3. ULUSLARARASI NEVRUZ KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

KONGRE TARİHLERİ

: 18-22 Mart 2020
(19 mart 2020)

KONGRE YERİ

: Hilton Baku

KONGRE ADRESİ

: 1B Azadlıq Avenue, Bakü, AZ1000,
Azerbaycan T: 994 12 464 5000

<https://www3.hilton.com/en/hotels/azerbaijan/hilton-baku-GYDHBHI/index.html>

KONFRANS TARİXLƏRİ

: 18-22 Mart 2020
(19 mart 2020)

KONFRANS YERİ

: Hilton Baku

KONFRANS ÜNVANI

: Baki Azadlıq Prospekti 1B, AZ1000, T:
994 12 464 5000

<https://www3.hilton.com/en/hotels/azerbaijan/hilton-baku-GYDHBHI/index.html>

HAURYZ!
HAPPY HOLIDAY!

ÖNEMLİ AÇIKLAMALAR

- Program bilimsel DİSİPLİN'ler gözetilerek hazırlanmıştır. Lütfen programı dikkatlice kontrol ediniz. Programda çalışmanıza ilişkin eksiklik/hata olduğunu düşünüyorsanız en geç **15 Mart 2020** tarihine kadar **kongre sekreteryası ile** iletişime geçiniz. Programın yoğunluğu sebebiyle **değişiklik taleplerinin karşılanamayacağını** özellikle belirtmek isteriz
- Her bir sunum için ayrılan süre 15 dk'dır. **Lütfen sürenizi aşmamaya özen gösteriniz**
- Oturumun başlatılması, sunum sıralamasının belirlenmesi, soru cevap alınması, ara verilmesi oturumun kapatılması ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen **Oturum Başkanları TAM YETKİLİDİR**
- Katılım belgeleri, oturum sonunda **Oturum Başkanları tarafından** teslim edilecektir
- Kongre özet ve tam metin kitapları, kongre takviminde belirtilen süre içerisinde yayınlanacaktır
- Kongreyle ilgili her konuda düzenleme ve yürütme kurulu üyelerimiz ile koordinatörlerimizin sizlere hizmet etmekten kıvanç duyacağını ayrıca belirtmek isterim.

VACİB QEYDLƏR

- Qeyd masası 08: 00-da açılır və 16: 00-dək fəaliyyət göstərəcəkdir.
- Zəhmət olmasa açılış mərasimində olun
- Zəhmət olmasa iclasınızdan ən az bir saat əvvəl qeydiyyatdan keçin
- Seans başlamazdan ən azı 30 dəqiqə əvvəl iclas otağında olun
- Sessiya rəhbəri təqdimatlarla bağlı bütün məsələlərdə tam səlahiyyətlidir; qəhvə fasilələri və sessiya.
- Sertifikatlar iclasın sonunda sessiya sədri tərəfindən veriləcəkdir.
- Qurultay proqramında məkan və vaxt dəyişikliyi kimi müraziətlər nəzərə alınmayacaq.
- Proqramda hər hansı bir çatışmazlıq olduğunu düşünürsənsə, xahiş edirəm 15 mart 2020-cu il tarixinədək biza elektron poçt göndərin
- Sertifikatda müəlliflərin adları və kağız başlıqları, proqramda olduğu kimi çap olunacaq.

IMPORTANT NOTES

- Registration desk opens at 08:00 and shall function till 16:00 pm.
- Please registrate at least an hour prior to your session
- Be in the session room at least 30 minutes before the session starts
- Head of session are fully empowered in all matters related to the presentations, coffee-breaks and session.
- Certificates will be given by the session chair at the end of the session.
- In the congress program, requests such as location and time changes will not be taken into consideration.
- If you think there are any shortcomings in the program, please email us at the latest by 15th March 2020
- The names of the authors and titles of paper in the certificate will be printed as in the program.

KONGRENİN AÇILIŞI:
19 mart 2020, Saat 9⁰⁰-10⁰⁰

Açılış konuşmaları:

1. Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA
2. Prof. Dr. Ramazan QAFARLI
3. Prof. Dr. Həcər HÜSEYNOVA
4. Dos. Dr. Sərxan XAVƏRİ
5. Şairə, Jurnalist Aygün HÜSEYN

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dos. Dr. Nazilə ABDULLAZADƏ		10⁰⁰:12⁰⁰	-1-
Şəfa MURADOVA	XV ƏSR POEZİYASINDA TƏSƏVVÜF RƏMZLƏRİNİN ƏKSİ		
Dövlətzadə Məhrux Əfsərağa Qızı	YAZIÇININ DÜNYAGÖRÜŞÜ: BƏİİ MƏTN HƏQİQƏTLƏRİ (XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ)		
Prof. Dr. Təyyar SALAMOĞLU	XX ƏSR (XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ) AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ ÖYRƏNİLMƏSİNİN METODOLOJİ PROBLEMLƏRİ		
Dos. Dr Sevinc QOCAYEVA	AZƏRBAYCAN POEZİYASINA TÜRK MİFOLOGİYASININ TƏSİRİ		
Çinarə ƏLİBABAYEVA	XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSU		
Dos. Dr. Nazilə ABDULLAZADƏ	ƏLİAĞA VAHİDİN YARADICILIĞINDA “BAHAR” SÖZÜNÜN SEMANTİK ÇALARLARI		
Dos. Dr. Nazilə ABDULLAZADƏ	AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ TARİXİNDƏ TƏMƏHƏMMƏD TAĞI SİDQİNİN XİDMƏTLƏRİ		
Etibar HƏSƏNZADƏ	MİLLİ MƏDƏNİ İRSİMİZDƏN - NOVRUZ BAYRAMI		

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Prof.Dr. Ramazan QAFARLI		10⁰⁰:12⁰⁰	-2-
Elmira MƏHƏRRƏMOVA	NİZAMİ GƏNCƏVİNİN ƏSƏRLƏRİNDƏ ƏXLAQ TƏRBİYƏSİ		
Prof. Dr. Ramazan QAFARLI	TÜRK XALQLARININ YAZQABAĞI MƏRASIMLƏR SISTEMİNDƏ NOVRUZ		
Dr. Şükufə VƏLİYEVA	KANADA NƏSRİNİN KULMİNASIYA ZİRVƏSİ		
Doç. Dr. İradə MUSAYEVA	BƏDİİ MƏTNDƏ KLASSİK FORMALARDAN İMTİNA, DEKONSTRUKSIYA		
Müəllim Cabbarova Solmaz Rafiq Qızı	AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİN MƏNƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ		
Dr. Malahat BABAYEVA	AZERBAIJAN FOLKLORE OF THE 20-60S. XX CENTURY: THE COLLECTION, PUBLICATION AND SCIENTIFIC STUDY OF FOLKLORE		
Doç. Dr. Çinarə QƏHRƏMANOVA	AZƏRBAYCAN NOVRUZ ADƏTLƏRİNİN BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA ƏKSİ		
Dr. Ögr. Üyesi Ömer SABUNCU	HZ. EBÛ BEKİR HALİFƏ SEÇİLİŞİ VE HALİFELİĞİ		
Dr. Ögr. Üyesi Ömer SABUNCU	HZ. OSMAN'IN ŞEHİT EDİLİŞİ		
Dr. Ögr. Üyesi Ömer SABUNCU	HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KURULAN ŞEHİRLER		
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	KUR'AN-I KERİMİN SOSYAL SORUMLULUK PROJELƏRİNƏ YAKLAŞIMI		
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	GAYR-I MÜSLİMLƏRLƏ SOSYAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA MÜMTEHİNƏ SURESİNİN DEĞERLENDİRİLMƏSİ		
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	HZ. NUH (A.S.) KISSASININ TEBLİĞ METODU AÇISINDAN İNCELENMESİ		

Head of the session::		Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Prof. dr. Minaxanım NURİYEVA TƏKLƏLİ			10 ⁰⁰ :12 ⁰⁰	-3-
Prof. dr. Minaxanım NURİYEVA TƏKLƏLİ Doç. Dr. Sevda ABBASOVA		NOVRUZ BAYRAMI MƏRASİM LEKSİKASININ ÜMUMTÜRK LÜĞƏTİNİN ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ YERİ		
Mələk KƏRİMOVA		NOVRUZ BAYRAMININ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏT NÜMUNƏLƏRİNDƏ TƏZAHÜR XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN İNCƏLƏNMƏSİ		
Zərifə ƏLİYEVƏ		ALI TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TƏHSİL INNOVASİYALARININ TƏTBİQİ: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ PERSPEKTİVLƏR		
Prof. Dr. Minəxanım NURİYEVA TƏKLƏLİ		DOĞU SLAV DİLLƏRİNDƏKİ TÜRK SÖZLƏRİ: MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN UĞURLU NƏTİCƏLƏRİDİR		
Dos. Dr. Bilal HƏSƏNLİ		X-XI SİNİFLƏR ÜÇÜN YENİ “ƏDƏBİYYAT” DƏRSLİKLƏRİ ÜZRƏ TƏLİMİN TƏŞKİLİ YOLLARINA DAİR		
НИКОЛАЕВА ЛЕЙЛЯ КАМИЛОВНА		ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ, СКАЗОЧНО ТЕАТРАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ФГОС КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ШКОЛЬНИКОВ		
Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA		POZİTİV DÜŞÜNCENİN MATEMATİKSEL PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNDE ROLÜ		
Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA		STEAM DERSLERİNİN MATAMATİKSEL BECERİLER ÇERÇİVESİNDEN DEĞERLENDİRİLMƏSİ		

NAURYZ!
HAPPY HOLIDAY!

Head of the session::		Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA			10 ⁰⁰ :12 ⁰⁰	-4-
Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA	MƏHƏMMƏD HADİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ SUAL CÜMLƏLƏRİNİN POETİK – ÜSLUBİ ASPEKTLƏRİ			
Aytən ŞƏRİFOVA	DEKORATİV ELEMENTLƏRİN MƏCMUSU OLAN STALAKTİTLƏRİN KONSTRUKTİV STRUKTURU			
Dos. Dr. Ruslan ABDULLAYEV	XƏLƏC ETNOSU, DİLİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ			
Validə KƏRİMOVA	CÜMLƏNİN ALT QATINDA SEMANTİK STRUKTUR KONSEPSİYASININ MÜƏYYƏNLƏŞMƏSİ			
Dr. Aliyə MÜRSƏLOVA	İSLAM VƏRƏSƏLİK HÜQUQUNDA BİOETİK MƏSƏLƏLƏR (DİNİ-ƏXLAQİ KONTEKSTDƏ)			
Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE	KİTAPLARA İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME			
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE	MELEKLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME			
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE	PEYGAMBERLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME			

Head of the session::		Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Prof. Dr. Minarə DADAŞOVA			13 ⁰⁰ :15 ⁰⁰	-1-
Prof. Dr. Minarə DADAŞOVA	THE GOALS AND OBJECTIVES OF MUSICAL EDUCATION			
Ləman RÜSTƏMLİ	MÜASİR MUĞAM İFAÇILIĞINDA ALİM QASIMOV FENOMENİ			
Духтур Кандахаров Анваржон Хасанович	НАВРЎЗ – ШАРҚ ХАЛҚЛАРИНИНГ МЕҲР-ОҚИБАТ, САҲОВАТ ВА ЭЗГУЛИК БАЙРАМИ			
Məmmədova Kəmalə Ənvər Qızı	KİTABXANALARIN REKLAM FƏALİYYƏTİ: MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ			
Dos. Dr. Səba NAMAZOVA	AZƏRBAYCAN PUBLİSİSTİKASININ SƏNƏTKARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ			
Doç. Dr. Nərgiz AĞAYEVA	“SU” MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏKAMÜL TARİXİ			

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dr. Səadət ƏLİYEVƏ		13 ⁰⁰ :15 ⁰⁰	-2-
Dr. Musa MURSAQULİYEV	KEŞİKÇİDAĞDA APARILAN ANTROPOLOJİ TƏDQİQATLAR		
Мигранова Эльза Венеровна	АЛКОГОЛЬ И БАШКИРЫ		
ЛИАНА САДЫКОВА	ТАТАРО-БАШКИРСКАЯ ДИАСПОРА В ТУРЦИИ: СОХРАНЕНИЕ И ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ЭТНИЧНОСТИ		
Dr. Səadət ƏLİYEVƏ Dr. Musa MURSAQULİYEV	QAZAX RAYONUNDA NOVruz ƏNƏNƏLƏRİNİN TARİXİNƏ BİR BAXIŞ		
ИЛИМБЕТОВА АЗАЛИЯ ФАТТАХОВНА	ИСТОРИЧЕСКИЕ И ГЕНЕТИЧЕСКИЕ КОРНИ КУЛЬТА ЗМЕИ У БАШКИР		
Доцент Фирүзə СИБГАЕВА	ТАТАР ТЕЛЕНДƏ ТЕЛ ШƏХЕСЕН ТАСВИРЛЫЙ ТОРГАН ФРАЗЕОЛОГИК БЕРƏМЛЕКЛƏР		
Sarıgül SADIXOVA	İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ YOLLARI		

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dos. Dr. Ənvər ABBASOV		13 ⁰⁰ :15 ⁰⁰	-3-
Gülşən MEHDİZADƏ	MÜASİR TƏLİM PROSESİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI		
Dos. Dr. Ənvər ABBASOV	AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNİN İNKİŞAFETDİRİCİ XARAKTİ		
Dos. Dr. Əsmət İSMAYILXANOVA	MƏKTƏBLİLƏRİN PEŞƏYƏ İSTIQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MƏKTƏBLƏ AİLƏNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ		
Dos. Dr. Zümrüd İbrahim Qızı Mənsimova	AZƏRBAYCAN NOVruz MƏRASİMİ ADƏTLƏRİNDƏ ƏCDAD KULTU MƏSƏLƏSİ		
Prof. Dr. Ali MEYDAN Fatma KANTEMİZ	7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ		
Könül TAĞIYEVƏ	AZƏRBAYCAN ONOMASTİK MƏKANINDA TÜRK MƏNŞƏLİ ERQONİMLƏR		
Yahya AZEROĞLU	TÜRK DÜNYASININ NEVRUZ BAYRAMI		
Vəfa TAĞIYEVƏ	ARAN İQTİSADI-COĞRAFI RAYONUNUN TARIXI COĞRAFIYASI		

Head of the session::		Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dos. Dr. Sehranə KASİMİ			13 ⁰⁰ :15 ⁰⁰	-4-
VƏLİZADƏ FİDAN RUHULLA	MÜASİR ZAMANDA TÜRK DİLLİ XALQLARIN ORTAQ DƏYƏRLƏRDƏ BİRLƏŞMƏSİNDƏ ATILAN ADDIMLARIN ƏHƏMİYYƏTİ			
Ишмөхәмәтова Анита Шәүкәт кызы	БАШКОРТ ТЕЛЕНЕҢ КОРПУС МАТЕРИАЛДАРЫН ТИКШЕРЕҢЕҮЗӘРЗӨ КУЛЛАНЫУ МӨМКИНСЕЛЕКТӨРЕ			
Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA	A.TROYANSKIY SÖZLÜĞÜNÜN TARİHİ VE DİL ÖZEKLLİKLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ			
Г.Г Шамсутдинова, м.н.с.	БАШКИРСКИЙ НАРОДНЫЙ ЭПОС «КУЗЫЙКУРПЕС И МАЯНХЫЛУ» В КОРПУСЕ ФОЛЬКЛОРА МАШИННОГО ФОНДА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА			
Reyhan HƏBİBLİ	XÜSUSİ ADLARIN LİŖQVOKULTUROLOJİ TƏSVİRİ (Əcnəbilər üçün “Azərbaycan dili” dərslisi əsasında)			
Prof. Dr. Kübra ƏLİYEVA	AZƏRBAYCANDA NOVRUZ BAYRAMININ TARIXI KÖKLƏRİ VƏ ONUN ƏSRLƏR BOYU ƏHƏMƏNİLƏR,			
Dos. Dr. Sehranə KASİMİ	SASANİLƏR TƏRƏFİNFƏN TƏHRİFİ			

Head of the session::		Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA			15 ³⁰ :17 ³⁰	-1-
Dotsent Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA	TÜRKİY ADABIYOTDA BİLİM VA TƏRBIYA MASALALARI			
Dotsent Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA Sevar Egamnazarovna GAİBNAZAROVA	BADIIY ADABIYOTLARDA AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR OBRAZI TALQINI			
Baş Müəllim Səmədova Mələhət	KÖK SÖZ YUVALARI VƏ SUBSTANTİV ZONA			
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA	SİBİRİN TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ			
Elmira ƏLİYEVA	ƏNƏNƏVİ DİLÇİLİKDƏ SİFƏTİN TƏDQIQI			
Doç. Dr. Münəvvər HACIYEVA	NOVRUZ BAYRAMINDA AZƏRBAYCAN XALÇASININ YERİ			
Dr. Sevinc QƏMBƏROVA	TÜRKÇÜLÜYƏ SEVGİMİZİN “QARDAŞ KÖMƏYİ” MƏRHƏLƏSİ			
Dr. Aytac ABBASOVA	AZERBAYCAN-KIRGIZ KÜLTÜREL ORTAK DEĞERLER			

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dr. Öğr. Üyesi Hülya BİNGÖL		15 ³⁰ :17 ³⁰	-2-

Aygun Nizami Qizi Soltanzade	TÜRKİYƏ VƏ QAZAXISTANIN “YENİ SİNƏRJİ-ORTAQ İQTİSADİ PROQRAMI” (2017-2020)
---------------------------------	--

Dr. Öğr. Üyesi Hülya BİNGÖL İsmail ÖNER Dr. Öğr. Üyesi Şükrü BİNGÖL	FARKLI BRANŞLARDAKİ SPORCULARIN BAKIŞ AÇISINA GÖRE ANTRENÖRLERİN İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
---	---

Mehriban SƏRDAROVA	NOVRUZ DƏYƏRLƏRİ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASININ TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ
--------------------	--

Doç. Dr. Shalala BAGHİROVA	XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN “UŞAQ ÖLÜMÜ İLƏ MÜBARİZƏ CƏMİYYƏTİ” HAQQINDA
----------------------------	---

Elvan CAFEROV	DOĞU ANADOLUNUN ERZİNCAN AĞIZLARINDA SES TÜRƏMƏSİ OLAYI
---------------	---

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dr. Təranə NAĞİYEVA		15 ³⁰ :17 ³⁰	-3-

ABDUL-RAHMAN BALOGUN MUHAMMED-SHITTU	SCHOLARSHIP, INTEGRITY AND AGE; A CRITICAL REVIEW OF THE EFFECT OF AGE RESTRICTION ON SCHOLARSHIP FOR APPLICANTS FROM DEVELOPING COUNTRIES
---	--

Prof. Dr. Aynisa MUSURMANOVA Dotsent Dr. Musallam ABDUJABBAROVA	YOSHLAR AXBOROT KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI
--	---

Prof. Dr. Aynisa MUSURMANOVA	BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNI KASBGA TAYYORLASHDA INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGİYALARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI
------------------------------	--

Dotsent Dr. Odina JAMOLDİNOVA	BOLALARNI ZARARLI AXBOROTLARDAN HIMOYA QILISH AXLOQIY VA MA’NAVIY KAMOL TOPISHINING MUHIM SHARTI
-------------------------------	--

Dr. Təranə NAĞİYEVA	TELEVİZİYA DİLİNDƏ NORMA POZUNTULARI
---------------------	--------------------------------------

Dr. Yeganə HACIYEVA	SEYİD HÜSEYN YARADICILIĞINDA QADIN HÜQUQSUZLUĞU
---------------------	---

Head of the session::	Date: 19.03.2020	Time:	Saloon:
Dr. Güləhməd İMANOV		15 ³⁰ :17 ³⁰	-4-

Dos. Dr. Səfa QARAYEV	SOSIAL-PSİXOLOJİ KOMPLEKSLƏR KONTEKSTİNDƏ XIZIRLA BAĞLI İNANCLARIN SİMVOLİK SEMANTİKASI
Dos. Dr. Sərxan XAVƏRİ	MƏDƏNİYYƏTDƏ POP-ART VƏ ONUN “FOLKLORLAŞMASI” PROBLEMİ
Dr. Şəfiqə HƏSƏNOVA	MÜASİR AZƏRBAYCAN AİLƏSİNDƏ MİLLİ ADƏT – ƏNƏNƏLƏRİN TƏBLİĞİ
Dr. Tənzilə RÜSTƏMXANLI	MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI
Günel MƏMMƏDOVA	PEDAQOJİ ÜNSİYYƏTİN MƏQSƏDİ
Dr. Güləhməd İMANOV	TÜRK MƏTİNLƏRİNİN YAZILIM ÜSÜLLƏRİ
Dr. Əliyeva Qızılı Mustafa Qızı	AİLƏ MƏKTƏBİNDƏ BURAXILAN SƏHVLƏRİN ACI NƏTİCƏLƏRİ
Pervin HAZAR OKUYUCU Sabahattin ÇİÇEK	AZƏRBAYCAN - TÜRK HALK MÜZİKLERİNİN ORTAK ÖZƏLLİKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ
Galymzhan Tazhibayev Kuanishbekuly	KAZAKİTAN’DA GÖRSEL İŞİTSEL MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ
Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov)	ZAHİD XƏLİLİN UŞAQ ŞEİRLƏRİNDƏ FONETİK ÜSLUBİ VASİTƏLƏR
Prof. Dr. Mustafa TALAS	DEĞERLER EROZYONU VE TOPLUMSAL ÇÖZÜLMƏ

NAURYZ!
HAPPY HOLIDAY!

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
FOTOĞRAF GALERİSİ	III
KONGRE PROGRAMI	IV
İÇİNDEKİLER	V

Yazar	Başlık	No
Çinarə QƏHRƏMANOVA	AZƏRBAYCAN NOVRUZ ADƏTLƏRİNİN BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA ƏKSİ	1-2
Ömer SABUNCU	HZ. EBÛ BEKİR HALİFE SEÇİLİŞİ VE HALİFELİĞİ	3
Ömer SABUNCU	HZ. OSMAN'IN ŞEHİT EDİLİŞİ	4
Ömer SABUNCU	HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KURULAN ŞEHİRLER	5
Mahmut ÖZTÜRK	KUR'AN-I KERİMİN SOSYAL SORUMLULUKM PROJELERİNE YAKLAŞIMI	6
Mahmut ÖZTÜRK	GAYR-İ MÜSLİMLERLE SOSYAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA MÜMTEHİNƏ SURESİNİN DEĞERLENDİRİLMƏSİ	7
Mahmut ÖZTÜRK	HZ. NUH (A.S.) KISSASININ TEBLİĞ METODU AÇISINDAN İNCELENMƏSİ	8
Minaxanım NURİYEVA TƏKƏLİ Sevda ABBASOVA	NOVRUZ BAYRAMI MƏRASİM LEKSİKASININ ÜMUMTÜRK LÜĞƏTİNİN ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ YERİ	9
Minaxanım NURİYEVA TƏKƏLİ	DOĞU SLAV DİLLƏRİNDƏKİ TÜRK SÖZLƏRİ: MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN UĞURLU NƏTİCƏLƏRİDİR	10
Mələk Kərimova Feruz Qızı	NOVRUZ BAYRAMININ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏT NÜMUNƏLƏRİNDƏ TƏZAHÜR XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN İNCƏLƏNMƏSİ	11
Zərifə Əliyeva Əliqayıb Qızı	ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TƏHSİL İNNOVASIYALARININ TƏTBİQİ: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ PERSPEKTİVLƏR	12

Bilal HƏSƏNLİ	X-XI SINIFLƏR ÜÇÜN YENİ "ƏDƏBİYYAT" DƏRSLİKLƏRİ ÜZRƏ TƏLİMİN TƏŞKİLİ YOLLARINA DAİR	13-14
Николаева Лейля Камиловна	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ, СКАЗОЧНО- ТЕАТРАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ФГОС КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ШКОЛЬНИКОВ	15
Melahet ABDULLAYEVA	POZİTİV DÜŞÜNCENİN MATEMATİKSEL PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNDE ROLÜ	16
Melahet ABDULLAYEVA	STEAM DERSLERİNİN MATEMATİKSEL BECERİLER ÇERÇİVESİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	17
Səadət ƏLİYEVƏ Musa MURSAQULİYEV	QAZAX RAYONUNDA NOVRUZ ƏNƏNLƏRİNİN TARİXİNƏ BİR BAXIŞ	18
Musa MURSAQULİYEV	KEŞİKÇİDAĞDA APARILAN ANTROPOLOJİ TƏDQIQATLAR	19-20
Эльза МИГРАНОВА	АЛКОГОЛЬ И БАШКИРЫ	21-23
Лиана САДЫКОВА	ТАТАРО-БАШКИРСКАЯ ДИАСПОРА В ТУРЦИИ: СОХРАНЕНИЕ И ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ЭТНИЧНОСТИ	24
Азалия ИЛИМБЕТОВА	ИСТОРИЧЕСКИЕ И ГЕНЕТИЧЕСКИЕ КОРНИ КУЛЬТА ЗМЕИ У БАШКИ	25-26
Фирүзə СИБГАЕВА	ТАТАР ТЕЛЕНДƏ ТƏЛ ШƏХЕСƏН ТАСВИРЛЫЙ ТОРГАН ФРАЗЕОЛОГИК БЕРƏМЛЕКЛƏР	27
Sarıgül SADIXOVA	İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ YOLLARI	28
Mehdizadə Gülsən Kamal Qızı	MÜASİR TƏLİM PROSESİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI	29-30
Ənvər ABBASOV	AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNİN İNKİŞAFETDİRİCİ XARAKTİ	31
İsmayılxanova Əsmət İdris Qızı	MƏKTƏBLİLƏRİN PƏŞƏYƏ İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MƏKTƏBLƏ AİLƏNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ	32-33
Zümrüd İbrahim Qızı Mənsimova	AZƏRBAYCAN NOVRUZ MƏRASİMİ ADƏTLƏRİNDƏ ƏCDAD KULTU MƏSƏLƏSİ	34

Ali MEYDAN Fatma KANTEMİZ	7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ	35
Könül TAĞIYEVA	AZƏRBAYCAN ONOMASTİK MƏKANINDA TÜRK MƏNŞƏLİ ERQONİMLƏR	36
Yahya AZEROĞLU	TÜRK DÜNYASININ NEVRUZ BAYRAMI	37
Vəfa TAĞIYEVA	ARAN İQTİSADİ-COĞRAFİ RAYONUNUN TARİXİ COĞRAFİYASI	38-39
Vəlizadə Fidan RUHULLA	MÜASİR ZAMANDA TÜRK DİLLİ XALQLARIN ORTAQ DƏYƏRLƏRDƏ BİRLƏŞMƏSİNDƏ ATILAN ADDIMLARIN ƏHƏMİYYƏTİ	40-41
Ишмөхәмәтова Анита Шәүкәт Кызы	БАШКОРТ ТЕЛЕНЕҢ КОРПУС МАТЕРИАЛДАРЫН ТИКШЕРЕНЕҮЗӘРҖӘ КУЛЛАНУЙ МӨМКИНСЕЛЕКТӨРЕ	42-43
Alfiya YUSUPOVA	A.TROYANSKIY SÖZLÜĞÜNÜN TARİHİ VE DİL ÖZEKLLİKLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ	44
Г.Г Шамсутдинова, м.н.с.	БАШКИРСКИЙ НАРОДНЫЙ ЭПОС «КУЗЫЙКУРПЕС И МАЯНХЫЛУ» В КОРПУСЕ ФОЛЬКЛОРА МАШИННОГО ФОНДА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА	45
Reyhan HƏBİBLİ	XÜSUSİ ADLARIN LİNQVOKULTUROLOJİ TƏSVİRİ (Əcnəbilər Üçün “Azərbaycan Dili” Dərsliyi Əsasında)	46
Kübra ƏLİYEVA Sehranə KASİMİ	AZƏRBAYCANDA NOVruz BAYRAMININ TARİXİ KÖKLƏRİ VƏ ONUN ƏSRLƏR BOYU ƏHƏMƏNİLƏR, SASANİLƏR TƏRƏFİNFƏN TƏHRİFİ	47-49
Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA	“TURKIY ADABIYOTDA BİLİM VA TARBIYA MASALALARI”	50
Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA Sevar Egamnazarovna GAIBNAZAROVA	BADIIY ADABIYOTLARDA AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR OBRAZI TALQINI	51
Səmədova Mələhət	KÖK SÖZ YUVALARI VƏ SUBSTANTIV ZONA	52-53
Həcər HÜSEYNOVA	SİBİRİN TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ	54-55
Elmira ƏLİYEVA	ƏNƏNƏVİ DİLÇİLİKDƏ SİFƏTİN TƏDQIQI	56

Münəvvər HACIYEVA	NOVRUZ BAYRAMINDA AZƏRBAYCAN XALÇASININ YERİ	57
Sevinc QƏMBƏROVA	TÜRKÇÜLÜYƏ SEVGİMİZİN "QARDAŞ KÖMƏYİ" MƏRHƏLƏSİ	58
Aytac ABBASOVA	AZƏRBAYCAN-KIRGIZ KÜLTÜREL ORTAK DEĞƏRLER	59
Aygül Nizami Qızı Soltanzadə	TÜRKİYƏ VƏ QAZAXISTANIN "YENİ SİNƏRJİ-ORTAQ İQTİSADİ PROQRAMI" (2017-2020)	60-61
Hülya BİNGÖL İsmail ÖNER Şükrü BİNGÖL	FARKLI BRANŞLARDAKİ SPORCULARIN BAKIŞ AÇISINA GÖRE ANTRENÖRLƏRİN İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMƏSİ	62-63
Mehriban Sərdarova Nağı Qızı	NOVRUZ DƏYƏRLƏRİ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASININ TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ	64-65
Elvan CAFEROV	DOĞU ANADOLUNUN ERZİNCAN AĞIZLARINDA SES TÜREMƏSİ OLAYI	66-67
ABDUL-RAHMAN BALOGUN MUHAMMED-SHITTU	SCHOLARSHIP, INTEGRITY AND AGE; A CRITICAL REVIEW OF THE EFFECT OF AGE RESTRICTION ON SCHOLARSHIP FOR APPLICANTS FROM DEVELOPING COUNTRIES	68
Odina JAMOLDİNOVA	BOLALARNI ZARARLI AXBOROTLARDAN HIMOYA QILISH AXLOQIY VA MA'NAVİY KAMOL TOPISHINING MUHIM SHARTI	69-73
Aynisa MUSURMANOVA Musallam ABDUJABBAROVA	YOSHLAR AXBOROT KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	74-76
Aynisa MUSURMANOVA	BO'LAJAK MUTAXASSISLARNI KASBGA TAYYORLASHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGİYALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	77-81
Təranə NAĞIYEVA	TELEVİZİYA DİLİNDƏ NORMA POZUNTULARI	82-83
Yeganə HACIYEVA	SEYİD HÜSEYN YARADICILIĞINDA QADIN HÜQUQSUZLUĞU	84

Səfa QARAYEV	SOSIAL-PSIXOLOJİ KOMPLEKSLƏR KONTEKSTİNDƏ XIZIRLA BAĞLI İNANCLARIN SİMVOLİK SEMANTİKASI	85
Sərxan XAVƏRİ	MƏDƏNİYYƏTDƏ POP-ART VƏ ONUN "FOLKLORLAŞMASI" PROBLEMİ	86-87
Şəfiqə HƏSƏNOVA	MÜASİR AZƏRBYCAN AİLƏSİNDƏ MİLLİ ADƏT – ƏNƏNƏLƏRİN TƏBLİĞİ	88
Tənzilə RÜSTƏMXANLI	MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI	89-90
Günəl MƏMMƏDOVA	PEDAQOJİ ÜNSİYYƏTİN MƏQSƏDİ	91-92
Əliyeva Qızıllı Mustafa Qızı	AİLƏ MƏKTƏBİNDƏ BURAXILAN SƏHVLƏRİN ACINƏTİCƏLƏRİ	93-94
Pervin HAZAR OKUYUCU Sabahattin ÇİÇEK	AZƏRBAYCAN – TÜRK HALK MÜZİKLERİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMƏSİ	95
Aytən Şərifova Kamandar Qızı	DEKORATİV ELEMENTLƏRİN MƏCMUSU OLAN STALAKTİTLƏRİN KONSTRUKTİV STRUKTURU	96
Ruslan ABDULLAYEV	XƏLƏC ETNOSU, DİLİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ	97
Validə KƏRİMOVA	CÜMLƏNİN ALT QATINDA SEMANTİK STRUKTUR KONSEPSİYASININ MÜƏYYƏNLƏŞMƏSİ	98
Aliyə Mürsəlova Samir Qızı	İSLAM VƏRƏSƏLİK HÜQUQUNDA BİOETİK MƏSƏLƏLƏR (DİNİ-ƏXLAQİ KONTEKSTDƏ)	99
Cabbarova Solmaz Rafiq Qızı	AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİN MƏNƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	100-101
Çinarə ƏLİBABAYEVA	XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSU	102
Sevinc QOCAYEVA	AZƏRBAYCAN POEZİYASINA TÜRK MİFOLOGİYASININ TƏSİRİ	103
Dövlətzadə Məhrux Əfsərağa Qızı	YAZIÇININ DÜNYAGÖRÜŞÜ: BƏİİ MƏTN HƏQİQƏTLƏRİ (XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ)	104
Etibar HƏSƏNZADƏ	MİLLİ MƏDƏNİ İRSİMİZDƏN - NOVRUZ BAYRAMI	105
Güləhmed İMANOV	TÜRK MƏTİNLƏRİNİN YAZILIM ÜSÜLLƏRİ	106-107

İradə MUSAYEVA	BƏDİİ MƏTNDƏ KLASSİK FORMALARDAN İMTİNA, DEKONSTRUKSIYA	108-109
Malahat BABAYEVA	AZERBAIJAN FOLKLORE OF THE 20-60S. XX CENTURY: THE COLLECTION, PUBLICATION AND SCIENTIFIC STUDY OF FOLKLORE	110
Məhərrəmovə Elmira Məhərrəm Qızı	NİZAMİ GƏNCƏVİNİN ƏSƏRLƏRİNDƏ ƏXLAQ TƏRBİYƏSİ	111-112
Nazilə ABDULLAZADƏ	ƏLİAĞA VAHİDİN YARADICILIĞINDA “BAHAR” SÖZÜNÜN SEMANTİK ÇALARLARI	113
Nazilə ABDULLAZADƏ	AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ TARİXİNDƏ TƏMƏHƏMMƏD TAĞI SİDQİNİN XİDMƏTLƏRİ	114
Şəfa MURADOVA	XV ƏSR POEZİYASINDA TƏSƏVVÜF RƏMZLƏRİNİN ƏKSİ. THE REFLECTION OF THE SYMBOLS OF SUFISM IN THE POETRY OF THE XV CENTURY	115-116
Şükufə VƏLİYEVƏ	KANADA NƏSRİNİN KULMİNASIYA ZİRVƏSİ	117
Təyyar SALAMOĞLU	XX ƏSR (XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ) AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ ÖYRƏNİLMƏSİNİN METODOLOJİ PROBLEMLƏRİ	118-119
Mehmet Cüneyt GÖKÇE	KİTAPLARA İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	120
Mehmet Cüneyt GÖKÇE	MELEKLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	121
Mehmet Cüneyt GÖKÇE	PEYGAMBERLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	122
Minarə DADAŞOVA	THE GOALS AND OBJECTIVES OF MUSICAL EDUCATION	123-124
Ləman Sahib Qızı Rüstəmli	MÜASİR MUĞAM İFAÇILIĞINDA ALİM QASIMOV FENOMENİ	125
Кандахаров Анваржон Хасанович	НАВРЎЗ – ШАРҚ ХАЛҚЛАРИНИНГ МЕХР- ОҚИБАТ, САҲОВАТ ВА ЭЗГУЛИК БАЙРАМИ	126
Məmmədova Kəmalə Ənvər Qızı	KİTABXANALARIN REKLAM FƏALİYYƏTİ: MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ	127

Səba NAMAZOVA	AZƏRBAYCAN PUBLİSİSTİKASININ SƏNƏTKARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	128
Nərgiz AĞAYEVA	“SU” MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏKAMÜL TARİXİ	129
Mahirə HÜSEYNOVA	MƏHƏMMƏD HADİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ SUAL CÜMLƏLƏRİNİN POETİK - ÜSLUBİ ASPEKTLƏRİ	130-131
Ramazan GAFARLI	TÜRK HALKLARININ TÖREN SİSTEMİNDE – NOVRUZ	132-134
Galyımzhan Tazhibayev Kuanışbekuly	KAZAKİTAN'DA GÖRSEL İŞİTSEL MƏDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ	135
Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov)	ZAHİD XƏLİLİN UŞAQ ŞEİRLƏRİNDƏ FONETİK ÜSLUBİ VASİTƏLƏR	136-138
Mustafa TALAS	DEĞERLER EROZYONU VE TOPLUMSAL ÇÖZÜLMƏ	139
Shalala BAGHIROVA	XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN “UŞAQ ÖLÜMÜ İLƏ MÜBARİZƏ CƏMİYYƏTİ” HAQQINDA	140

AZƏRBAYCAN NOVRUZ ADƏTLƏRİNİN BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA ƏKSİ

AZERBAIJAN NEVRUZ ADETLENERININ BEDİİ EDEBİYATDA İFADESİ

Doç. Dr. Çınarə QƏHRƏMANOVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan Dili Kafedrası

XÜLASƏ

Azərbaycan xalqının minillik tarixini, adət-ənənələrini əks etdirən Novruz bayramı hər zaman maraqlı mövzu kimi rəssamların, bəstəkarların, yazıçıların və şairlərin də diqqətini cəlb etmişdir. Klassik dövrdən bu günümüze qədər bədii ədəbiyyatda, folklor nümunələrində belə, Novruz adət-ənənələri təsvir edilməkdədir. Ədəbiyyatşünas F.F.Qasımlı “Novruz - bahar bayramı” adlı əsərində Xaqaninin şeirləri, Nizaminin poemalarında, Qazi Bühranəddinin qəzəllərində, Kişvərinin, Məhəmməd Füzulinin, Vidadinin, Vaqifin əsərlərində, M. Müşfiqin “Bayram axşamı” şeirində, H. Cavidin və başqa şair və yazıçıların əsərlərində Novruz bayramının yazılı klassik və son dövr ədəbiyyatımızda əks olduğunu göstərmişdir.

XI əsr Azərbaycan şairi Qətran Təbrizinin “Divan”ında, orta əsr şairlərimizdən Sururunin, Şahinin, Həqirinin yaradıcılığında Novruz bayramının vəsf edilməsindən söz açır, həmçinin Mirzə Fətəli Axundovun “Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər”, “Hekayəti-müsyö Jordan həkimi-nəbatət və dərviş Məstəli şah - caduguni-məşhur”, “Sərgüzəşti-vəzir-xani Lənkəran” əsərlərində Novruz adətlərinin təsvir edilməsindən söhbət açılmışdır.

Sovet dövründə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini məhv etmək istədilər. Həmin tədbirlər sırasında xalqın qədim Novruz bayramının yaddaşlardan silinməsi də var idi. Lakin buna nail ola bilmədilər. Bütün çətinliklərə, qadağalara baxmayaraq, xalq öz bayramını keçirdi. O vaxtlar yaranan ədəbi-bədii nümunələrdə də Novruz adət-ənənələri, müxtəlif mərasimləri təsvir edildi.

İ.Şıxlının “Dəli Kür” romanında hadisələr XX əsrin əvvəllərində - xalqımızın milli oyanış dövründə Azərbaycan kəndi Göytəpədə baş verir. “Dəli Kür” romanında ailə-məişət məsələlərindən də bəhs edilir. Müəllif Novruz qeyd etməyə hazırlaşan bir kəndin bayram təlaşını, həyəcanını qələmə almışdır: “Novruz bayramı idi. Kənd uşaqları səbirsizliklə axşamın düşməsinə gözləyir, tez-tez xırman yerinə topladıqları ota baxırdılar. Onlar qucaq-qucaq küləş, saman gətirib otun üstünə atırdılar. Bundan başqa, əllərinə keçən quru çirpirləri, odun qırıntılarını da buraya atırdılar. Onlar şər qarışan kimi tonqal yandıracaqdılar....Tonqallardan başqa damın üstündə lopa da yanacaqdı....Qızlar özlərinə təzə paltar tikir, axşama qədər hazır edib geyməyə çalışırdılar. Gəlinlər yumurta boyayır, arvadlar tez-tez düyü arıtlayan qızlara göz yetirirdilər. Səmənilər süfrələrə düzülürdü. Hamı bayrama hazırlaşdı. Varlı da, kasıb da çalışdı ki, bu axşam süfrəsi boş qalmasın. Aylarla yığıqlarını bir gecə üçün xərcləyənlər də var idi”. Bütün bu göstərilənlər Novruz bayramının xalqımızın həyatında önəmli yeri olduğunu söyləməyə əsas verir.

Açar sözlər: novruz, bayram, adət-ənənə, ədəbiyyat, mərasim, yaz, həyat

ÖZET

Azerbaycan halkının binyıl tarihini ve geleneklerini kutlayan Novruz, her zaman ilginç bir konu olarak sanatçıların, bestecilerin, yazarların ve şairlerin dikkatini çekti. Klasik dönemden günümüze kadar edebiyat literatüründe ve folklorda Novruz gelenekleri açıklanmaktadır. Edebi eleştirmen FFGasimzadeh, Khagani'nin şiirlerini, Nizami'nin şiirlerini, Gazi Burhanaddin'in şiirlerini, Kishwar, Mohammed Fuzuli, Vidadi, Vagif ve diğer şiirlerini M. Mushfig'in yazdı. festivalin klasik ve son literatürümüze yansıtıldığını söyledi.

On birinci yüzyıl Azerbaycan şair Qatran Tabrizi'nin Divanında, ortaçağ şairleri Surur, Shahin, Haqiri'nin eserlerinde Nevruz kutlamalarının yanı sıra "Molla Ibrahimkhalil'in kimyager ve hikaye anlatıcısının Mirza Fatali Akhundov'un hikayesi" hakkında konuşuyoruz. shakh - caduguni ünlü ", "Adventures-Vaziri-khan Lankaran "Novruz geleneklerinin açıklamasında tartışıldı.

Sovyet döneminde Azerbaycan halkının milli-manevi değerlerini yok etmek istiyorlardı. Bu olaylar arasında eski Novruz tatilinin hafızadan silinmesi de vardı. Ama yapamadılar. Tüm zorluklara ve yasaklara rağmen, insanlar tatillerini kutladılar. O zaman ortaya çıkan edebi ve sanatsal desenler, Novruz gelenek ve göreneklerini de tasvir etti.

I. Şeyhli'nin "Kali Kura" romanındaki olaylar 20. yüzyılın başında - Goytapa'daki halkımızın ulusal uyanışı döneminde gerçekleşir. Dali Kur romanı aile sorunlarına da değiniyor. Yazar Novruz'u kutlamaya hazırlanan bir köyün şenlik havası ve heyecanı şöyle yazıyor: "Novruz bir tatildi. Köy çocukları, genellikle toplandıkları odaya bakarak akşamın düşmesini sabırsızlıkla beklediler. Saman ve saman getirdiler ve çimlerin üzerine attılar. Ayrıca kuru yumruları ve tahta parçalarını ellerine attılar. Kötüyü mahvederken gece kumaşı yakacaklardı ... Hırsızlara ek olarak, alev çatıda yanacaktı. Gelinler yumurtaları boyarlar ve eşler genellikle pirinci deneyen kızlara bakar. Sammanlar masaya servis edildi. Herkes festivale hazırlanıyordu. Zenginler ve fakirler bu yemek masasını boş tutmaya çalıştı. Aylarca biriktirdikleri para için aylar geçirenler de vardı. " Bütün bunlar bize Novruz'un halkımızın hayatında önemli bir yer olduğunu söylemek için sebep veriyor.

Anahtar Kelimeler: Novruz, Tatil, Gelenek, Edebiyat, Tören, Bahar, Yaşam

HZ. EBÛ BEKİR HALİFE SEÇİLİŞİ VE HALİFELİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Hiz. Peygamber'in yakın arkadaşı, ilk halife Hiz. Ebû Bekir, Fil Vak'ası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu. İsmi Abdullah'tır. Câhiliye döneminde Abdülkâ'be olan adı Müslüman olduktan sonra Hiz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirilmiştir. Babası Ebû Kuhâfe, annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr'dır. Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâ'b'da Hiz. Peygamber'in nesebiyle birleşir.

Ebû Bekir'in çocukluğu, gençliği ve Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız elbise ve kumaş ticaretiyle meşgul olduğu, İslâmiyet'i kabul ettiği sırada 40.000 dirhem kadar sermayesi bulunduğu, ticaret kervanlarıyla Suriye ve Yemen'e seyahat ettiği bilinmektedir. Hiz. Peygamber'in yirmi beş yaşlarında iken katıldığı Suriye ticaret kervanında onun da bulunduğu rivayet edilir.

Ebû Bekir kaynaklarda adından çok Atik lakabıyla anılmıştır. Asıl Mirac'tan günümüze kadar gelen ve İslâm literatüründe bütün Müslümanlar tarafından kabul edilen Sıddık ismi ile meşhur olmuştur. Tüm servetini Allah yolunda harcamış, köleler azat etmiştir. Mekke döneminde İslâmiyet'in yayılmasında Hiz. Ebû Bekir'in Kureys'in ileri gelenlerinden biri olmasının büyük tesiri vardır. Resûl-i Ekrem Mekke'ye gelen insanları İslâmiyet'e davet ederken ensâb ilmini iyi bilen Ebû Bekir onun yanında bulunarak çeşitli kabile mensuplarıyla kolayca dostluk kurmasında kendisine yardımcı olurdu.

Hiz. Peygamber'le beraber hicret etmiş, onun vefatına kadar yanından ayrılmamıştır. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) vefatından sonra halife seçilmiştir. Ensarın Sakîfetü Benî Sâide'de toplanarak halife seçimi konusunu görüştüğünü öğrenince Hiz. Ömer'le birlikte oraya giden Hiz. Ebû Bekir, ensar ve muhacirlerden birer emîr seçilmesini isteyen sahâbîlere bu görüşün doğru olmadığını, İslâm birliğini sağlamak için tek lider etrafında toplanmak gerektiğini söyledi. Aday olarak da Hiz. Ömer'le Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı gösterdi. Fakat sahâbîler onun halife olmasını uygun görerek Mescid-i Nebevî'de kendisine biat ettiler. Hiz. Ebû Bekir, takip edeceği siyasetin genel esaslarını ortaya koyan meşhur hutbesinde Müslümanların en iyisi olmadığı halde onlara başkan seçildiğini ifade ederek doğru hareket ederse kendisine yardım etmelerini, yanlış davranırsa doğrultmalarını, Allah'a ve resulüne itaat ettiği müddetçe Müslümanların kendisine itaat etmelerini istedi.

Bu tebliğde ilk halife Hiz. Ebû Bekir'in kısaca hayatı, halife seçilişi ve halifeliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ebû Bekir, Râşid Halifeler, Halife

HZ. OSMAN'IN ŞEHİT EDİLİŞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Tâif'te doğdu. Kureyş'in en zengin tüccarlarından olan babası Affân Câhiliye devrinde öldü. Annesi Ervâ bint Küreyz, Resûlullah'ın halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızıdır. Mensup olduğu Emevî kabilesinin soyu Abdümenâf b. Kusay'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Resûl-i Ekrem'den altı yaş küçüktür. İslâmî davetin ilk safhasında Hz. Ebû Bekir'in delâletiyle Resûlullah'ın yanına giderek Müslüman oldu ve ilk on Müslüman arasında yer aldı. İslâmiyet'in 5. yılında (615) hanımıyla birlikte ilk kabilede Habeşistan'a hicret etti. Habeşistan'da doğan ve hicretin 4. yılında (625) vefat eden oğlu Abdullah dolayısıyla kendisine Ebû Abdullah künyesi verildi. Bir yıl sonra Habeşistan'dan Mekke'ye döndü ve ardından Medine'ye hicret etti.

Hz. Ömer'in ardından halife seçildi. Halifeliği döneminde fetih hareketlerine devam edildi. Fetihler neticesinde gerçekleşen zenginleşmeyle birlikte toplumda lüks ve refahın arttığı Hz. Osman'ın halifelik dönemi, başarılı geçen sükûnet devri (644-649) ve halifenin öldürülmesiyle sonuçlanan İslâm tarihinin ilk büyük fitnesinin yaşandığı karışıklık dönemi (650-656) olarak iki safhaya ayrılır. İlk altı yıl içinde yönetimden bazı şikâyetler görülse de bunlar probleme dönüşmemiştir. Hz. Osman'ın bu yıllarda halk tarafından sertliğiyle bilinen Hz. Ömer'den daha çok sevildiği söylenmektedir. Fakat ikinci dönemin başlarından itibaren yönetimden ciddi şikâyetler başladı ve önceki olumsuzluklar da bunlara eklendi. Etkileri günümüze kadar gelen kanlı fitne hareketi bu şikâyetlerle başlayıp Hz. Osman'ın öldürülmesi ve ardından Cemel ve Sıffin savaşlarıyla devam etmiştir.

Bu tebliğde üçüncü halife Hz. Osman'ın kısaca hayatı, şehit edilmesine kadar giden olayların sebepleri ve şehit edilişi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hz. Osman, Râşid Halifeler, Halife

HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KURULAN ŞEHİRLER

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Hiz. Ömer Mekke’de doğdu. Baba tarafından soyu Câhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefâret işlerine bakan Adî b. Kâ’b kabilesine ulaşır ve Kâ’b b. Lüey’de Hiz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. Annesi Mahzûm kabilesinden Hanteme bint Hâşim’dir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.

Hiz. Peygamber’e ve İslâmiyet’e karşı düşmanlık gösteren, bilhassa kabilesinden Müslüman olanlara işkence yapan Ömer bi’setin 6. yılında (616) Müslüman oldu. Hiz. Peygamber’in vefatına kadar yanında bulunan Hiz. Ömer, Hiz. Ebû Bekir’in vefat etmesinin ardından halife seçildi.

Halifeliği döneminde Medine’de merkezî bir idare kuran Hiz. Ömer, sınırları çok geniş bir coğrafyaya yayılan devleti “emîrû’l-ceyş” adı verilen kumandan-valiler veya “emîr” denilen valiler eliyle yönetmiştir. Valiler, savaşları sevk ve idare etmeleri yanında gayri müslimlerle ilgili yukarıda anlatılan düzenlemeleri uygulamaya koymuşlardır. Müslüman askerlerini İslâm’a açılan bu yeni merkezlerle yerleştirmişler, böylece onların buralardaki gayri müslimlerle birlikte yaşamasını ve bu yerlerin İslamlaşmasını sağlamışlardır. Hiz. Ömer ele geçirilen yerleşim merkezlerinde öncelikle cami yaptırılmasını emretmiştir. Mescid-i Aksâ’nın yeri tesbit edilmiş ve buraya büyük bir cami yaptırılmıştır. Genellikle camilerin yanına emîr evi ve çarşı inşa edilmiştir. Fethedilen şehirlere Arabistan’ın çeşitli yerlerinden gelerek fütuhata katılmış olan askerler yerleştirilmiş, daha sonra aileleri getirilip mahalleler kurulmuş, bu mahallelerde mescidler açılmış, böylece iki ayrı şehir profili ortaya çıkmıştır. Kudüs, Dimaşk, Antakya, Medâin ve İskenderiye gibi gayri müslimlerin de yaşadığı şehirler dinlere göre mahallelere bölünürken Basra, Kûfe ve Fustat gibi yeni kurulan şehirlerde Arap yarımadasından fütuhat için gelen Müslüman Araplar kabilelerine göre yerleştirilmiştir.

Bu tebliğde ikinci halife Hiz. Ömer’in kısaca hayatı ve kendisi tarafından kurulan şehirler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hiz. Ömer, Basra, Kûfe, Fustat

KUR'AN-I KERİMİN SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNE YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Kur'an-ı Kerim insana hitap eder. Onun asıl muhatabı şuur sahibi ve iradesi olan insandır. Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda bireysel olarak insanı aşan ancak toplum tarafından yerine getirilmesi gereken bazı emirlerden ve toplumsal hizmetlerden söz edildiğini görürüz.

Yetimlerin korunması, maddi olarak yetersiz durumda insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, zor şartlar altında yaşamakta olan Müslümanlara yardım elinin uzatılması, borçlu olanlara borçlarını ödemek üzere yardım edilmesi, fakir gençlerin evlendirilmesi bu tür emirlerdendir.

Maun suresinde yetimi itip kakan hiçbir şeyi olmayan fakirleri doyurmak hususunda hiçbir şey yapmayan insanlar dini inkâr edenlerle beraber zikredilmiştir. Başka bir sure de ise yabancı memleketlerde Müslüman olan ve fakat gayrimüslimlerin baskısı altında inlemekte olan, Allah'ın yardımını beklemekte olan müminlere yardım elini uzatmayan müslümanlar eleştirilmektedir

Asr suresinde ise toplum için yararlı işler yapan kişiler övülmekte, topluma yararlı hizmetler yapma ve doğru işlerde imza atma hususunda birbirlerine tavsiyelerde bulunan inanlar övülmektedir. Bunlar birer toplumsal faaliyettir. Başka bir ayette ise müminlerin temel özellikleri anlatılırken onların iyilik ve takva hususunda yardımlaşmaları gerektiğini özel toplantılarında Allah'ın ve Resul'ünün istediği hususlarda toplantılar yapıp sosyal sorumluluk projeleri giriştikleri zikredilmektedir

Bütün bunları bir arada değerlendirdiğimizde Kur'an'ın sosyal sorumluluk projelerini bakışının toplu olarak ele alınması gerektiği ve buradan yola çıkarak günümüz insanına ilk örnek bir hareket sunulabileceği ortaya çıkmaktadır.

GAYR-I MÜSLİMLERLE SOSYAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA MÜMTEHİNE SURESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Haran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Mümtebine suresi Müslümanlarla Mekkeli Müşrikler arasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması ile Mekke'nin fethi arasında geçene sürede Müslümanların gayr-ı Müslimlerle ilişkilerini düzenleyen bir suredir. Surede Hz. İbrahim ve onunla beraber Müslüman olanların tavırları örnek alınarak Müslümanların bir duruş sergilemeleri istenmektedir. Buna göre Müslümanlar, kendilerine eziyet eden, yurtlarından çıkaran müşriklerle samimi bir ilişki kuramazlar ve onları dost edinemezler. Onlardan gelebilecek maddi menfaatlara tamah ederek onlara dostluk etli uzatamazlar ve Müslümanların aleyhine olacak şekilde onlara bilgi servisinde bulunamazlar. On üç ayetten oluşan bu surenin çok ayetinin bir sebep-i nüzulü bulunmaktadır. 1-4. Ayetler Hatıp b. Ebî Belta'a adındaki sahabinin Mekke'nin fethine ilişkin hazırlıkları Mekkeli müşriklere vermesi, 8. Ayet, Esmâ b. Ebîbekir'in Hz. müslüman olmayan annesi ile mesafeli davranması üzerine Allah'ın görüşmelerine izin vermesi, 10. Ayet Mekkeli müşriklerden kaçıp Medine'ye sığınan kadınların himaye edilmesi gerektiği, 13. Ayet ise Yahudilerden beklenti içinde olan bazı fakir Müslümanların onların işine yarayacak bilgiler sunması üzerine nazil olmuştur. Yüce Allah bütün bu sosyal ilişkileri bir zemine oturtmuş, Müslümanların aleyhinde bir oluşuma taraf olmayanlarla sosyal münasebetlerin devam edebileceğini, bunun dışında dostane7sırdış düzeyde ilişkileri menetmiştir. Hz. İbrahim Müslümanlara örnek olarak gösterilmiş, onun ve beraberindekilerin kafirlerle aralarına çok net bir çizgi çektikleri, Müslümanlarında ahirette kendilerine bir yarar dokunmayacak olan gayr-ı Müslimlere iltifat etmemesi istenmiştir. Bunun gerekçesi de müşriklerin Müslümanların bütün iyi niyetine rağmen müşriklerin onları eline geçirmesi halinde asal affetmeyecekleri ve onları eski inançlarına dönme hususunda zorlayacakları şeklinde belirtilmektedir.

HZ. NUH (A.S.) KISSASININ TEBLİĞ METODU AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm'de hayat hikâyesine en fazla yer verilen peygamberlerin başında Hz. Nuh yer almaktadır. Kur'an'da yirmi sekiz sûrede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci sûresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhid mücadelesini anlatır. Ancak Kur'an, Nûh'un hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Hz. Nuh Peygamber olarak görevlendirildiğinde öncelikle kendini kavmine tanıtmış ve onlardan beklentilerini açıkça dile getirmiştir. Allah'ın kendilerine verdiği bu refahın kazanılmış hak olmadığını, Allah'a isyan etmeye devam etmeleri halinde başlarına büyük bir felaket geleceğini bildirmiştir. Onların anlayabileceği şekilde çevrede gördükleri gökyüzü ve yeryüzündeki güzelliklerden hareketle bunların bir yaratıcısı olduğu anlatmaya çalışmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ifadelerine göre Hz. Nuh gece-gündüz, gizli-açık tebliğin her metodunu kullanmıştır. Ancak bütün bu gayretleri çok az sayıda insanın iman etmesine imkân tanımıştır. İman etmeyenler arasında Eşi ve oğlu da bulunmaktadır. Hz. Nuh asırlar süren bu mücadelesinden sonra toplumun hayır namına hiçbir şey üretemez hale geldiğini, bundan doğacak çocukların bu toplum tarafından kesinlikle aldatılacağını ve azdırılacağını anlayan Hz. Nuh onlara beddua etmiştir. Allah tela tufan cezasıyla onları cezalandırmıştır. Tufandan sonra kendi oğlunun da cezalandırıldığını gören Hz. Nuh, Allah'ın ona senin ehlini kurtaracağız şeklinde verdiği sözü hatırlayıp durumu Allah'a arz eder. Allah verdiği cevapta nesep olarak onun oğlu ise bozuk ilerinden dolayı onun ailelerinden sayılmayacağını belirtmiştir. Bu surede eğitim öğretimde yöntem ve tekniklerin ne kadar önemli olduğunu ancak iletişime kapalı insanlara da bir şey öğretilmeyeceği net olarak ortaya konmaktadır. İslam açısından da toplumun değerlerini benimsemeyen ve onlara savaş açan bireylerin toplumdaki herhangi birisinin yakını olmakla, topluma aidiyetlerinin söz konusu olamayacağı ortaya çıkmaktadır.

NOVRUZ BAYRAMI MƏRASİM LEKSİKASININ ÜMUMTÜRK LÜĞƏTİNİN ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ YERİ

Prof. Dr. Minaxanım NURİYEVA TƏKƏLİ

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Dos. Dr. Sevdə ABBASOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

Novruz əsrlərin dərinliyindən gəlib bizim günlərə çıxmış və Türk xalqlarının böyük məhəbbətlə qarşıladığı ən gözəl bayramlardan biridir. Keçən böyük zaman ərzində birlik, barış, qardaşlıq bayramı olan bu xalq şənliyi ilə bağlı müxtəlif mərasimlər formalaşmışdır. Adət-ənənəsinin aparıcı olduğu Türk xalqları cəmiyyətində özünün milli dəyərləri qiymətində qoruyub saxladığı bu mərasimlər olduqca əhəmiyyətli yer tutur. Sovet dövrünün ilk illərindən bir çox milli dəyərlərlə bir sırada yasaq olan bu bayram dövlət müstəqilliyimiz bərpa olan zamandan ana dilimiz, əlifbamız kimi milli bayramımız da işlənmə statusu qazandı. Düşünmək olar ki, bu kimi tədbirlərlə əziz bayramımızın sonrakı nəsillərə ötürülməsinə nail olunmaqla yanaşı, bu görülmə işlər mirasdan faydalanmanı da təmin edəcək, irsin qorunması məqsədilə elmi və sənətşünaslıq araşdırmalarına, həmçinin bu yöndə elmi metodologiyaların işlənilib hazırlanmasına da yol açacaqdır. Novruz bayramı, xalqın duyğu və düşüncələrini dilə gətirən, Türk mədəniyyətinin qorunub-yaşadılmasında önəmli rola malik olan mövsümlük mərasimlərimizdəndir. Bir çox Türk xalqlarının ortaq bayramı olan Novruzla əlaqədar keçirilən mərasimlər Türk xalqlarının həyatında əhəmiyyətli rol oynayır. Türk aləmində qışın bitməsi və yazın qarşılanması ilə bağlı keçirdikləri mərasimlər silsiləsi bütövlükdə Novruz bayramı kompleksinə daxildir. Bu baxımdan mərasim leksikasının araşdırılması (səməni, yumurta boyama, şal sallama, qurşaqaqatdı və ya papaqaqatdı, qulaqaqatdı, kosa, çərşənbə tonqalı, şamı, məşəl, su, qoğal, qovurğa, şəkərbura və s.), müxtəlif yöndən dəyərləndirilməsi xalqın tarixini, insanların dünyagörüşünü, fəlsəfi düşüncəsini, həyata baxışını, ictimai-siyasi, sosial hadisələrə münasibətini öyrənmək baxımından əhəmiyyətlidir. Novruz bayramının əsəirlərə, miflərə bağlı olan tarixi, habelə, mənşəyi qədimdir. Bu zaman sözügedən bayrama tarixi aspektdən yanaşdıqımızda aydın olur ki, Novruz çox qədim mədəni köklərə, köklü mənəvi qaynaqlara bağlıdır. Məhz bu uždən onun əsasında güclü sehr və inanç ünsürü durur. Qeyd etdiyimiz bu ünsürlər də öz növbəsində xalq ədəbiyyatında rəmzlərin, işarə və müqayisələrin varlığını şərtləndirir. Bu mənada coğrafi mühitin, təbiətin, rəngarəng aləminin ifadəçiləri olan torpaq, su, hava, atəş motivləri bu örnəklərin başlıca hərəkətverici qüvvəsi olmaqla həyatın, yaşamanın əsas şərtləri dəyərində çıxış edirlər.

Araşdırmanın məqsədi Novruz mərasiminin, adət-ənənələrinin geneoloji-tipoloji strukturu müəyyənəndirilərək ümumitürk kontekstində öyrənməklə bərabər Novruz bayramı mərasim leksikasının ümumitürk lüğətinin zənginləşməsində yerini aşkara çıxarmaqdır.

Açar sözlər: yumurta, səməni, atəş, su, novruz.

DOĞU SLAV DİLLƏRİNDƏKİ TÜRK SÖZLƏRİ: MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN UĞURLU NƏTİCƏLƏRİDİR

Prof. Dr. Minəxanım TƏKƏLİ (NURİYEVA)

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

Hal-hazırda ölkələr, dövlətlər və xalqlar arasındakı müxtəlif münasibətlərin əhatə dairəsi genişləndikcə, bu əlaqələr mahiyyətcə yeni məzmun kəsb etdikcə, millətlərarası əlaqələrin bütün parametrlər üzrə təcəssümü və sürətli inkişafı ilə bir sırada inkişaf edən dil əlaqələrinin araşdırılması da böyük aktuallıq qazanır.

Məqsədimiz Türk-Slav əlaqələrinin, eləcə də bu əlaqələrin danılmaz təzahürü olan Rus dilindəki Türk elementlərinin həqiqi dəyərini işıqlandırmaqdır. Təəssüf ki, bu mövzulardan bəhs edilərkən məsələ çox vaxt birtərəfli, saxta təmayüllərin təsiri altında şərh edilmiş, bu mühüm və zamanında olduqca mütərəqqi xarakter daşıyan əlaqələrin ilk başlanğıcı unudulmuş, Şərqi Avropanın qədim sakinləri olan türklərin qədim slavyanlarla əsrlər boyu saxladığı mədəni, iqtisadi, təsərrüfat sahələrini əhatə edən intensiv, dinc əlaqələrinə göz yumulmuş, bu münasibətləri yalnız istilalarla, müharibələrlə bağlamaqla bu bəşəri və təbii prosesə damğa vurmuşlar. Dönə dönə araşdırmalarımız boyunca qeyd etdiyimiz kimi Doğu Slav, o cümlədən Rus dilindəki Türk sözləri Türk-Slavyan xalqlarının qədim və zəngin münasibətləri fonunda inkişaf etmiş davamlı bir prosesin nəticəsidir.

Baxın, tarixən Rus dilinin lüğət tərkibində *altun, kalpak, kabluk, kapot, çardak, saray, barak, denqa (təngə), ura, kazna, başnya, çuqun, artel, arbat, ocaq, ataka, kobza, katorqa, karavan, kazak, kurqan, kolçak, divan, serqi, stakan, xozyain, jemçuq, kurqan, karaul, kaban, akt, şayka, yaşma, yaşık, monet, ataman, başmak, ovraq, tuman, kabala, arbuz, kalança, burun, al(ıy), kabak, şapka, başmak, şater, almaz, durman, kayma, san, bayar, karavan, karman, sapoq, piroq, başlık ataman, boqatır, laçuqa, çerdak, baraban, ataka, bunçuq, epança, yarlık, şapka, tovar, konura, şalaş* və s. kimi minlərlə nümunələr türk sözlərinin böyük çəkisini göstərməklə bu gün də eyni fəallıqla yaşamaqda və yaşamaqdadır. Göründüyü kimi ruslarla çoxəsrlik münasibətlərə malik olan türklər bu xalqa ictimai həyatın mühüm sahələrini əhatə edən sözlər verə bilmişdir. Bu sözlərin leksik-semantik təbiətinə nüfuz etdikcə sözün daxili məzmunu, mahiyyəti, əlavə məna çalarları, məna bağlılığı aşkara çıxarıldıqca Rus dilinin lüğət tərkibində sabit mövqe qazanmış Türk sözləri özünün güclü məna tutumu, rəngi, ifadəliliyi ilə seçilən, eyni zamanda bu dildə Türk milli leksikasının bir çox əsas xüsusiyyətlərinin daşıyıcıları və milli-mədəni irsimizin göstəriciləri kimi çıxış edən bir vasitə olduğu da aşkar olur.

Deməli, rus dilindəki Türk mənşəli sözlərin işlənmə tarixinin və türk leksik vahidlərinin həmin dildə qazandığı mövqeyin araşdırılması göstərir ki Türk-Doğu Slav əlaqələrinin bəhrələri bu xalqların mədəniyyətində, tarixində ciddi rol oynamışdır.

Açar sözlər: Türk-Doğu Slav, millətlərarası, Türk sözü

NOVRUZ BAYRAMININ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏT NÜMUNƏLƏRİNDƏ TƏZAHÜR XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN İNCƏLƏNMƏSİ

Mələk Kərimova Feruz Qızı

Xəzər Universiteti

XÜLASƏ

Hər bir xalqın milli adət ənənələrini daha yaxşı anlamaq üçün o xalqın incəsənəti ilə yaxından tanış olmaq əhəmiyyət daşımaqdadır. İncəsənət əsərlərində sənətkarların dərin təxəyyülləri ilə yanaşı, dövrün siyasi, iqtisadi, sosial xüsusiyyətlərinin də izlərini aydınlaşdırmaq mümkün ola bilməkdədir. Mədəniyyət incəsənətə təsir etdiyi kimi, incəsənət əsərləri də öz növbəsində mədəniyyətin daha da şaxələnməsinə, daha da yayılmasına gətirib çıxarır. Xalqları bir birindən dil, din, mədəniyyət ayırdığı kimi, incəsənət də xalqların “ortaq” bir sahəsi kimi insanları sülhə, tolerantlığa çəkməklə sanki yenidən həmrəylik yaradaraq birləşdirir.

Ayındır ki, bir çox xalqların özünə məxsus milli bayramları, bu bayramlarda etdikləri rituallar və eyni zamanda folklorları da formalaşır. Beləliklə, formalaşan folklor, eyni zamanda incəsənət nümunələri də sanki öz məqsədindən çıxaraq yeni bir forma qazanır və bu forma incəsənətin müxtəlif sahələrində öz təzahürünü tapır.

M.Kalpaklı Novruz bayramının 2009-cu ildə UNESCO tərəfindən mədəniyyət mirası kimi qəbul edildiyini və 22-29 mart 2011-ci ildə Amerikada Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatının isə çoxsaylı iştirakçılarla birlikdə sənət və elmi fəaliyyətlər təşkil etdiklərini qeyd edir. Çox qədim tarixə malik olan bu bayramın Türk dünyasında yeri fərqlidir. Nümunə olaraq, bu bayramın Bolqarıstan, Dəliorman aleviliyində “Kırklar Bayramı” kimi qeyd edildiyi görülür. Krım türkləri “Navroz”, Qərbi Trakya Türkləri isə “Nevris” kimi, çuvaş türkləri isə “naurus” kimi bu bayramı qeyd edirlər. (akt, Ahmet Arif Turan, 2000)

Dosent.Dr. Nebi Özdemir (2006) Novruz bayramını “yenilənmə” mahiyyətində izah edir. O, bunun eyni zamanda “canlanma” yaratdığını da ifadə edir. Hər yənin gələcəyin köhnəsi olduğunu və yenilənmənin köhnəyə qarşı mübarizə olmaqla yanaşı, köhnəni də qəbul edərək inkişafın daimi olduğu fikrini irəli sürür. Beləliklə, “yenilənmə” və “canlanma” mahiyyətində olan Novruz bayramı sadəcə bayram mahiyyəti daşımayıb, insanlarda yeniliyə, yaradıcılığa ilham verir. Bu təbii ki, incəsənətin müxtəlif sahələrində də öz əksini tapır.

Müxtəlif türk xalqlarını və mədəniyyətlərini incələdiyimiz zaman, bu bayramın Türk xalqlarının incəsənət əsərlərinə təsirinin bariz nümunələri görülməli. Bu məqalədə Novruz bayramının Azərbaycan incəsənət xaqimlərinin əsərlərində təzahürləri və yeri təhlil edilmişdir.

ALI TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ TƏHSİL INNOVASİYALARININ TƏTBİQİ: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ PERSPEKTİVLƏR

Zərifə Əliyeva Əliqay Qızı

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu

Zərurət ixtiranın anasıdır.

(Platon)

XÜLASƏ

Təhsil – cəmiyyətin tələbatlarına xidmət edən sosial bir təşkilatdır. Buna görə də cəmiyyətin var olmasında və inkişaf etməsində təhsilin rolu olduqca önəmlidir. Təhsil cəmiyyəti qidalandırmaq kimi mühüm bir funksionu yerinə yetirir və öz növbəsində özü də cəmiyyətdən qidalanır. Bu səbəbdən də milli təhsil sisteminin effektiv fəaliyyət göstərməsi üçün bütün cəmiyyətin fədakarlığına və bu istiqamətdə aparılan işlərin məsuliyyətlə yanaşılmasına ehtiyac vardır.

Sürətlə dəyişən və qloballaşan dünyanın çağırışlarına cavab verməsi üçün təhsil daim inkişaf etməlidir. Bu inkişaf sistemli, davamlı, ölçüləbilən və əhatəli olmalıdır. Bütün təhsilçilərin gələcək həyat və iş hazırlığının keyfiyyətli, eləcə də kompleks şəkildə təmin edilməsi üçün tədris prosesinin istər nəzəri, istərsə də təcrübə baxımından yenilənməsi tələb olunur. Bu yenilənmə mürəkkəb təşkilat hesab edilən təhsil müəssisələrinin bütün sahələrini (nəzəriyyə və təcrübə, kurikulumların hazırlanması, öyrətmə və öyrənmə, siyasət, texnologiya, idarəetmə pedaqoji heyətin hazırlanması və s.) və maraqlı tərəfləri (təhsilçilər, valideynlər, müəllimlər, təhsil rəhbərləri, tədqiqatçılar, siyasətçilər və s.) əhatə etməlidir.

Eyni zamanda hər bir fərdin, millətin, bütövlükdə bəşəriyyətin var olması, inkişaf etməsi, eləcə də uğur qazanması üçün yeniliklərin və innovasiyaların tətbiqi zəruridir. Təhsil dayanıqlı gələcəyin təminatında vacib rol oynadığından bu sahədəki innovasiyalar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görə də innovasiya zəruri və müsbət dəyişikliyin təminatçısı hesab olunur. Hər hansı bir fəaliyyət sahəsinin (sənaye, biznes və ya təhsil) davamlı qalması üçün onun mütəmadi yenilənməsinə və müasir innovasiya vasitələrinin tətbiq olunmasına ehtiyac duyulur.

Məqalədə təhsil innovasiyalarının əhatəli müzakirəsi təqdim olunur; Ali təhsil müəssisələrində təhsil innovasiyalarının tətbiqinin mövcud vəziyyəti təhlil olunur və onların tətbiqində yaranan maneələr müəyyənləşdirilir. Tədqiqatda innovasiyaların potensial istiqamətləri göstərilir və onların əhatə dairəsinin artırılması istiqamətində görülməli işlər haqqında bəhs olunur.

Açar Sözlər: Təhsil Siyasəti, Təhsil Müəssisələri, Təhsil Innovasiyaları, Yenilik

**X-XI SINIFLƏR ÜÇÜN YENİ “ƏDƏBİYYAT” DƏRSLİKLƏRİ ÜZRƏ TƏLİMİN TƏŞKİLİ
YOLLARINA DAİR**
ON THE WAYS OF ORGANIZING TRAINING IN NEW TEXTBOOKS "LITERATURE" FOR
THE X-XI CLASSES

Dos. Dr. Bilal HƏSƏNLİ
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZƏT

X-XI siniflər üçün yeni “Ədəbiyyat” dərslik komplekslərində şagirdin bədii əsərləri dərinləndirən qavraması, mövzu, janr, problem baxımından müqayisə etməsi, əsaslandırılmış rəy bildirməsi, məzmununa və ideyasına yarandığı dövrün ictimai-siyasi və əxlaqi-etik dəyərləri kontekstində qiymət verməsi, fərqli mövzular üzrə müvafiq üslublarda yaradıcı xarakterli yazıları icra etməsinin təmin olunması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Dərsliklərdə şagirdlərin mənbələr üzərində işləyərək görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər, ədəbiyyat və mədəniyyət sahəsindəki nailiyyətlər barədə materiallar toplaması, müxtəlif ədəbi mövzularda sual və tapşırıqlar sistemi işlənmiş, müəllimlərə metodik tövsiyələr verilmişdir.

Dərslik kompleksləri kurikulumun tələblərinin reallaşdırılması üçün müəllimin yaradıcı, təşəbbüskar fəaliyyətinə imkan yaradır. Müəllim dərslər hazırlaşarkən, ilk növbədə sinfin səviyyəsini, qarşıya qoyduğu təlim məqsədlərini nəzərə almalı, mətnlərlə bağlı sual və tapşırıqlardan yaradıcı istifadə etməklə dərslər hansı variantda təşkil etməyin daha faydalı olduğunu müəyyən etməlidir.

“Ədəbiyyat” dərsliklərinə daxil edilmiş təlim materialları Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf mərhələlərini əhatə edir. Dərsliklərdəki mövzular icmal və monoqrafik mövzular olmaqla iki qrupa ayrılır. İcmal mövzuları, ədiblərin həyatı, yaradıcılıq yolu ilə bağlı dərslərdə verilən zəruri məlumatlar, tövsiyələr şagirdləri dərslərdə qazandığı ədəbi bilik və bacarıqları əlavə mənbələrlə iş zamanı dərinləşdirməyə istiqamətləndirməlidir.

Dərsliklə iş zamanı informasiyanın axtarılması və sistemləşdirilməsi, konspektləşdirilməsi, ümumiləşdirilməsinə şagirdin müstəqil araşdırıcılıq fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi yanaşılmalıdır. Təlim materialları ilə iş şagirdləri bilik əldə etməyə və yaradıcı fəaliyyətə sövq edir, tədqiq etmə, bədii əsər üzrə ideya və problemlərin ümumiləşdirilməsi və təqdim olunması, gerçəklikdə baş verən hadisələrin təhlili və qiymətləndirilməsinə dair vərdişlərin formalaşdırılmasına imkan yaradır.

Təlim materiallarının mənimsənilməsi və müvafiq fəaliyyət növlərinin tətbiqi üç əsas metodoloji mərhələyə bölünür: mövzu ilə bağlı əvvəlki biliklərin aktualaşdırılması; yeni biliyin mənimsənilməsi; bilik və bacarıqların tətbiqi. Klassik və müasir ədəbiyyat nümunələri üzrə dərslərdə, eləcə də şagirdlərin mənbələrlə müstəqil işinin təşkilində müəllimin bələdçilik fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sinifdə mürəkkəb süjetli və kompozisiyalı, müxtəli vəzn və janrlarda irihəcmli əsərlərin, icmal mövzularının tədrisindəki müəyyən çətinliklər təlim prosesində müəllimin istiqamətverici şərhələrinə, şagirdlərin tədqiqatşılıq fəaliyyətinin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilməsini tələb edir.

Açar sözlər: dərslik, metodik, təhsil, məzmun, ideya, mövzu, ədəbiyyat, şagird, müəllim, təlim, bilik, bacarıq

ABSTRACT

New textbook sets for the X-XI classes include a deep understanding of the student's literary works, comparisons in terms of theme, genre, problem, reasoned opinion, and contextual assessment of the socio-political and ethical values in the context of their content and ideas. The emphasis has been on ensuring that creative writing is performed in appropriate styles. In the textbooks, students have been working on sources, collecting materials on outstanding literary personalities, achievements in the field of literature and culture, a system of questions and assignments on various cultural topics, and methodological recommendations to teachers.

Textbook packages allow teachers to be creative and initiative to meet the needs of the curriculum. In preparing the lesson, the teacher must first take into account the classroom level, the learning objectives it set, and what options are most useful for using the text questions and tasks creatively. Training materials included in the textbook cover the historical development stages of Azerbaijani literature. The topics in the textbooks are divided into two groups, which are overview and monographical. Summary topics, the life of the writers, the necessary information in the textbook and tips should guide students to deepen their literary knowledge and skills while working with additional sources. In the course of the work, the search and systematization of information, its interpretation, and the generalization of the information should be treated as an integral part of the student's independent research activities. Work with learning materials encourages students to acquire knowledge and creativity, to develop skills for research, to summarize and present ideas and problems in art, and to analyze and evaluate real events.

Mastering of training materials and application of relevant activities are divided into three main methodological stages: actual updating of previous knowledge on the subject; mastering new knowledge; application of knowledge and skills. The teacher's guiding activity is important in both classical and modern literature lessons, as well as in organizing students' independent work with sources. In this class, certain difficulties in teaching complex compositions and compositions, compelling narratives and genres, require special attention to the teacher's guiding comments in the learning process and the organization of student research activities.

Keywords: textbook, methodical, education, content, idea, theme, literature, student, teacher, training, knowledge, skills

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ, СКАЗОЧНО-ТЕАТРАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА
УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ФГОС КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ
КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ШКОЛЬНИКОВ.**

**THE USE OF GAME, FAIRY-TALE AND THEATRICAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH
LESSONS AS A MEANS OF DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN
SCHOOLCHILDREN**

**(Учитель английского языка) Николаева Лейля
Камиловна**

Муниципальное Бюджетное Образовательное Учреждение
Г. Зеленодольск

Аннотация: Статья посвящена развитию творческих компетенций в обучении и воспитании детей иностранному языку через игровые технологии в условиях реализации тенденций современного образования.

Приведены методы и технологии работы постепенного погружения в иноязычную коммуникативную среду как рабочую систему. На основе проведенного исследования автор приходит к выводу, что коммуникативная компетенция на основе театрального-игровых технологий представляет собой главную цель обучения иностранным языкам.

Annotation: This article is devoted to the development of creative competences in teaching and upbringing of children a foreign language through game technologies in the conditions of modern education.

There are given some methods and technologies of gradual immersion to a foreign language communicative environment as a working system. The author concludes that, communicative competence based on theatrical-gaming technologies is the main goal of foreign language teaching.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, общение, театрально-игровые технологии, иноязычная среда, образование, обучение иностранному языку.

Key words: communicative competence, communication, theatrical-gaming technologies , foreign language environment , foreign language teaching.

POZİTİV DÜŞÜNCENİN MATEMATİKSEL PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNDE ROLÜ

Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Matematik Fakültesi

ÖZET

Matematik bilimlerinin kullanımı toplumun gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Matematik bilimlerinin temellerinin genel eğitim okullarında ortaya konulduğu ve gelecekte de devam ettiği iyi bilinmektedir. Matematik eğitimi genel eğitimin zorunlu ve önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, öğrencilerin matematiksel hazır bulunuşluklarını arttırmak ortaokulların karşılaştığı en önemli sorundur.

Matematik, genel eğitim okullarında eğitimin her seviyesinde kapsamlı bir programda öğretilir. Ancak, tüm öğrenciler tarafından aynı şekilde anlaşılmamaktadır. Bunun birkaç nedeni vardır: ilköğretim sınıflarından gelen matematiksel kavramların zayıf anlaşılması, genetik etkiler, öğrenci serbest meslek, yaş, çevre vb. Öte yandan, genel eğitim okullarında sınıfta öğretilen derslerin sayısı artmaktadır ve bu alanda meslek ve hazırlık seçimi matematik okuyan öğrenci sayısında azalmaya yol açacaktır. Matematik olmadan, hayatta veya toplumda başarılı olmak imkansızdır.

Matematiksel problemleri çözerken öğrencilerde olumlu düşünme yaratabilecek tüm didaktik olasılıkları tanımlamak ve bunları eğitim sürecinde dikkate almak gerekir. Ancak olumlu düşüneceğiz, olumlu dinleyeceğiz, olumlu davranacağız, ancak sadece bu durumda öğrencilerde bilişsel aktivite yaratmak ve düşünme süreçlerini geliştirmek mümkündür.

Sadece en güçlü öğrencilerin değil, aynı zamanda daha zayıf olanların da zihniyetini geliştirmek, öğrencilerde ele alınması zor olabilecek bir özgüven duygusu yaratmak mümkündür. Tanınmış bir eğitimci V.A. Suhomlinski: «Bir genç bir çiçektir ve güzelliği bitkilere nasıl davrandığına bağlıdır».

Uygulama, matematik öğretiminde olumlu düşünmenin eldeki görev için kritik olduğunu göstermektedir. Bu, bir yandan, beyin aktive edilirken öğrenci içinde motivasyon yaratır ve beyin gücünün etkileri zorlukların üstesinden gelmeye yardımcı olur. Öte yandan, öğrenci farkında olduğunu özgürce ifade etmekten çekinmez, akranlarına çözüm arar, analiz eder, tahmin eder, yargılar, karşılaştırır ve doğru sonucu almaya çalışır. Pozitif düşünme, öğrenci ile matematiksel çalışma arasında karşılıklı bağımlılık yaratır. Bu nedenle matematik öğretiminde olumlu düşünmek başarılı olmanın en iyi yoludur.

Anahtar Kelimeler: Matematik, pozitif düşünce, öğrenci

STEAM DERSLERİNİN MATAMATİKSEL BECERİLER ÇERÇİVESİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Matematik Fakültesi

ÖZET

Son yıllarda, yeni eğitim programları disiplinlerarası iletişime odaklanmıştır. Yeniliklerin getirilmesi, eğitim alanında teknoloji uzmanlarının ve mühendis-pedagojik personelin eğitilmesini sağlamıştır. Bu hedeflere ulaşmak için, pedagojik teknoloji uzmanlarının eğitimi, yüksek öğretim kurumları ve eğitim merkezlerindeki deneyimli uzmanların desteğiyle yeni araçlar ve uygun mekanizmalar ile çalışabilmektedir. Eğitim alanındaki son çalışmalar, işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılayan modern rekabetçi okulların oluşturulması için temel oluşturmıştır.

Ülkemizde Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'nın «STEAM Azerbaycan» projesi 2019-2020 akademik yılından itibaren başladı. STEAM öğrenme yöntemi beş temel disiplinin öğretilmesini içerir. Bu öğretim yöntemi, işbirlikçi ve bütünsel bir şekilde Fen (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering), Sanat (Art), Matematik (Math) öğretimi fikrine dayanmaktadır. STEAM, günlük yaşamda ortaya çıkan sorunları çözmek için disiplinlerarası ve proje tabanlı öğrenme yoluyla bilgi, bilim, teknoloji, mühendislik, sanat ve matematik uygulama yöntemidir.

Matematik - herhangi bir problemi çözerken veri tabanının oluşturulmasında kesinlikle ihtiyaç duyulan bir ölçüm ve hesaplama bilimidir. Matematiğin medeniyet ve toplumun gelişiminde özel bir rolü vardır. Günlük problemlerin çözümü, bilginin çeşitli şekil ve içeriklerde işlenmesi, mantıksal anlama ve analiz, matematiksel becerilerin kullanımı ile mümkündür. Okul çağındaki yüksek matematiksel bilgi, gelecekteki eğitim, kariyer seçimleri ve mesleki faaliyetlerde insanlara yardımcı olur. Matematik çalışması, insanların entelektüel gelişimi ve pratik aktiviteleri için temel oluşturan ve yaşam olaylarının sistematik, tutarlı ve amaçlı kullanımı için algoritmik bir kültür de dahil olmak üzere bir bilgi kültürünün oluşumunu sağlayan bir düşünme yolu sağlar.

STEAM derslerini öğreten öğretmen, entegre proje tabanlı öğrenmeyi kullanabilmeli, ekip çalışmasını etkin bir şekilde organize edebilmeli ve matematik, fizik, kimya, biyoloji ve teknoloji gibi farklı disiplinlerden öğretmenleri dahil edebilmelidir. STEAM öğretmeni de esnek, kendine güvenen, iletişimsel ve yaratıcı olmalıdır.

STEAM derslerinde matematiksel becerilerin değerlendirilmesi üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı:

- 8. sınıfta STEAM ders planını geliştirmeye başlamak
- STEAM eğitimiyle ilgili literatüre katkıda bulunmak;
- öğrencilerin STEAM planına göre öğrenilen derslere karşı tutumlarını incelemek;
- öğrenciler için disiplinlerarası entegre derslerin ne kadar yararlı ve önemli olduğutanımlamak.

Anahtar Kelimeler: STEAM Eğitimi; matematiksel beceriler; entegrasyon; proje tabanlı öğrenme

QAZAX RAYONUNDA NOVRUZ ƏNƏNƏLƏRİNİN TARİXİNƏ BİR BAXIŞ

Dr. Səadət ƏLİYEVƏ
“Avey” DTMQ, direktor
Dr. Musa MURSAQULİYEV
“Keşikçidağ” DTMQ, direktor

XÜLASƏ

Azərbaycanın Qərb qapısı sayılan Qazax rayonu e.ə.-dən başlayaraq müxtəlif türk tayfalarının məkanı olmuşdur. Qazax etnotoponimi - Qazax sözünün yaranması və onun mənası haqqında müxtəlif fikirlər söylənir, fərziyyələr irəli sürülür. Bu etnonimə Çindən Qara dənizədək olan geniş ərazilərdə təsadüf olunur və müxtəlif xalqların mənbəələrində qeyd olunur. Bu mənbələrə görə “qazax” sözü asa, kasa, xasa, xaysak, kasak, kosek, qasak, kozak, kazak və s. kimi şəklini dəyişərək deyilmiş və türk dilli tayfalar qarşı istifadə olunurdu.

Azərbaycan 70 il Sovet Rusiyasının tərkibində olarkən bizi öz milli adət-ənənələrimizdən, tariximizdən, soykökümüzdən, keçmişimizdən qoparmağa çalışmışlar. Bu səbəbdən də o dövrlərdə çapdan çıxan materiallarda, kitablarda, ensklopediyalarda türklük tarixinin, bir çox gerçəklərini nəzərə alınmadan tədqiqata cəlb olunması bir sıra subyektiv mülahizələrin meydana gəlməsilə nəticələnib. Bir çox məlumatlarda yalan-yanlış olaraq qazax sözünü xalq adı kimi göstərərək XI əsrdə Azərbaycana köçürüldükləri qeyd edilmişdir.

Amma bu ərazidə yaşayan insanların adət-ənənələri, milli bayramlarının kökləri tarixin lap dərinliklərinə gedir və sırf türkçülükə əlaqədardır. Elə bu səbəbdəndir ki, ən qədim bayramımız olan Novruz bayramını qeyd etmək 70 il xalqa qadağan edilmiş, unudurulmağa çalışılmışdır. Lakin, xalqın ziyalıları, yaşlıları bu adət-ənənələrin bizim tariximizdə yeri və əhəmiyyətinin qiymətini anlayaraq unutmamış və unudulmağa qoymamışlar.

Qazax rayonunda dünyaya gələn yazıçı İsmayıl Şıxlı 1968-ci ildə yazdığı öz Dəli Kür romanında Novruz adət-ənənələri haqqında yazmış, 1969-cu ildə roman əsasında çəkilmiş eyniadlı filmə Azərbaycan kinosu tarixində ilk dəfə Rusiya rəhbərliyinin icazəsi alınmadan Novruz bayramı filmə səhnələşdirilmişdir.

Ümumi götürdükdə rayon özü ziyalılar məkanı kimi tanınır və bir çox unudulmağa üz tutulmuş bəzi adətlər Qazax rayonunun bir çox kəndlərində qorunub saxlanılmaqdadır. Belə ki, rayonun Yuxarı Salahlı kəndində gənc oğlanlar özlərini tanıtmamaq məqsədilə qiyafələrini dəyişərək kənd ərazisində evlərə bayram payı almağa gedirlər. Keçmiş dövrdə gənclər öz nişanlılarını və ya sevdiklərini görmək üçün belə edərmiş, pay almaq adı altında öz sevdiklərini görərmişlər. Bundan başqa bayram günlərində evlərdə, həyətlərdə süfrələr açılar, gələn qonaq və ya təsadüf adamı mütləq süfrəyə dəvət edib çörək kəsməyə məcbur edirlər.

Azərbaycan müstəqilliyini elan etdikdən sonra yaşı minilliklərə dayanan milli bayramımız Novruz rəsmi şəkildə bütün ölkədə qeyd edilməyə başlandı.

Açar sözlər: soykök, adət-ənənələr, milli bayramlar

KEŞİKÇİDAĞDA APARILAN ANTROPOLOJİ TƏDQIQATLAR

Dr. Musa MURSAQULİYEV

“Keşikçidağ” Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğunun Direktoru,
Azərbaycan Respublikası, Ağstafa Şəhəri

ÖZET

Antropologiya elmi bəşəriyyətin və bəşər mədəniyyətinin tarixini araşdırır. Azərbaycanda aparılan antropoloji tədqiqatlar ilk insanların eramızdan əvvəl bu ərazilərdə yaşadığını və uzun müddətli təkamül dövrü keçdiyini göstərir. Yer tarixinin III geoloji dövründə dəniz altından çıxmış Qatardağ silsilələri qumlu-gilli çuxurlardan yaranmışdır. Burada qaynar həyat 150-130 min il əvvələdək davam etmişdir. Qaradüz, Karvan dərəsi, Qüdrət bulağı, Acıdərə, Qədim Daş Dövrü düşərgələri, əmək alətləri bunları deməyə əsas verir. Keşikçidağda tapılmış dolixokron (uzunbaş) tipli kəllə sümüklərinə həmçinin Tovuz rayonu ərazisindəki neolit dövrünə aid –e.ə IV minilliyə aid Mərcantəpə yaşayış yerindən aşkar edilmiş kütləvi dəfnin icra edildiyi qəbir abidəsində və Goranboy rayonundakı e.ə IV minilliyin ikinci yarısına aid kurqanaltı sərdabədə də rast gəlinmişdir.

“Keşikçidağ” Dövlət tarix-mədəniyyət qoruğu qum dağlarından ibarət sıldırım qayalıqlardan ibarət mağara-məbədlər kompleksidir. Qoruğa daxil olan mağaralarda qoruq əməkdaşları tərəfindən aparılan təmizlik-abadlaşdırma işləri zamanı 19 nömrəli mağarada 3 ədəd qəbir aşkar edilmişdir. Qəbirlər mağaranın şimal və qərb hissəsini əhatə edir. İki qəbirdə - bir və iki saylı qəbirlərdə insanlar dəfn edilmişdi. Qəbirlərdən sərdabə kimi (sərdabə - bir neçə və daha artıq insanların dəfn edildiyi qəbir) istifadə edilmişdir. Bir saylı qəbir giriş qapısı ilə üzbəüz divarla yanaşı aşkar edilmişdir. Kameranın torpaqdan təmizləyərkən onun döşəməsində 3 insana məxsus sklet aşkar edilmişdir. Kəllə sümükləri bir-birinə yanaşı şəkildə, qəbir kamerasının şimal-qərb hissəsində aşkarlanmışdır. Burada insanlar ayrı-ayrı vaxtlarda basdırılmışdır. Növbəti ölənin meyiti qəbirə qoyularkən əvvəlki meyitə məxsus sümüklər qəbir kamerasının divarlarına doğru kənarlaşdırılmışdır. Buna görə də sümüklər qarışmış və onların nizamı pozulmuşdur. Keşikçidağ mağaralar kompleksinin ətrafında ilk insanların yaşayışı daş dövrünə aid edilir. Mağaralar kompleksindən 3 km cənubda yaşı son tunc – erkən dəmir dövrünə, eramızdan əvvəl II minilliyin əvvəllərinə aid 87 kurqan aşkarlanmışdır. Kompleksin ətrafındakı kurqan tipli qəbirlər bir neçə hektar ərazini əhatə edir və onların diametri bəzən 10-12m-ə yaxınlaşır. Kurqanın örtükləri çay daşlarından ibarətdir. Keşikçidağın ərazisində 10km cənubda daha onlarla kurqan aşkar edilmişdir. Bunların Keşikçidağ yaxınlığındakı kurqanlardan fərqi ondan ibarətdir ki, onların örtükləri hündür olub (2m-ə qədər), daha iri həcmliidlər. Onlardan birinin örtüyünün ətəyində üst Paleolit dövrünə aid obsidiandan hazırlanmış alətlər aşkar edilmişdir. Görünür burada hələ daş dövründən qədim insan düşərgəsi mövcud olmuş, tunc dövründə isə kurqan qurulmuşdur.

Anahtar kelimələr (Keywords): antropologiya, kəllə sümüyü, braxrikron.

Azərbaycan antropologiyasının zənginləşməsində və araşdırılmasında Keşikçidağ mağaralar kompleksinin ərazisində tapılan kəllə sümüklərinin və kurqanlarda tapılan maddi-mədəniyyət nümunələrinin çox böyük əhəmiyyəti vardır.

АЛКОГОЛЬ И БАШКИРЫ

Эльза МИГРАНОВА

*Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Науки ОСП Ордена Знак Почета
Институт Истории, Языка И Литературы Уфимского Федерального Исследовательского
Центра Российской Академии Наук*

В статье затронута такая актуальная тема как алкоголь в системе ценностей башкир. При проведении исследования необходимо обратиться к истории проникновения алкоголя в жизнь традиционного башкирского общества, рассмотреть мифы и реальность, связанные с алкоголем. Вообще, традиционно для башкир было нехарактерно пьянство и употребление крепких спиртных напитков, однако в XIX в., в пореформенный период алкоголизация башкирского населения усиливается; приучали башкир к алкоголю и русские торговцы и промышленники: при заключении земельной и всякой иной сделки они «дарили» башкирам отнюдь не один чай или сахар, но угощали и водкой. В конце XIX – начале XX в. увеличение роли алкоголя в быту башкир было связано с уходом башкир на заработки, переездом в крупные населенные пункты и города, распадом больших патриархальных семей, тенденцией к отказу от семейных ценностей, снижением авторитета старшего поколения, священнослужителей и пр.; в середине XX в. злоупотребление алкоголем в определенных кругах явилось наследием фронтовой субкультуры, а также внедрением в быт башкир советской гражданской обрядности с алкогольными застольями для нивелировки национальных культур и преодоления религиозности населения и т.д. Важное значение в рамках нашего исследования имеет отношение башкирского населения к частоте употребления алкоголя в рамках соцопроса 1986 г. и в современных условиях. Так, анализ частоты положительных и отрицательных ответов на вопрос «Как часто Вы употребляете алкогольные напитки?» и в середине 1980-х гг., и в наши дни показал примерно сходные результаты (более половины опрошенных респондентов-башкир ответили, что употребляют спиртное редко, по праздникам (чуть больший процент был на селе); количество совсем не пьющих оказалось тоже значительным – более 35 %; но в наши дни, к сожалению, увеличилось количество регулярно пьющих (от 3 % в 1986 г. до 10 % в 2019 г.) Среди традиционных напитков, альтернативных алкогольным, были названы кумыс, айран, буза, медовуха травяные чаи, катык, компоты, чай с ягодами и медом и т.д. Хочется выразить надежду, что современные республиканские законы, запрещающие и ограничивающие продажу алкоголя в дни школьных выпускных, последних звонков, новогодних праздников, а также увеличение среди башкирской молодежи количества приверженцев здорового образа жизни и верующих, приведут к снижению значимости алкоголя в системе ценностей народа.

Ключевые слова: традиционная культуры, башкиры, алкоголь, кумыс

***Статья подготовлена при финансовой поддержке РФФИ и РБ
в рамках научного проекта 18-49-020005 р_а
Трансформация башкирского общества в конце XX – начале XXI в. (на материалах Башкирской
этнографической экспедиции 1986 г.
и современных этносоциологических исследований)

ALCOHOL AND BASHKIRS

Elsa MIGRANOVA

The article touches upon such an urgent topic as alcohol in the Bashkir value system. When conducting a study, it is necessary to look at the history of the penetration of alcohol into the life of a traditional Bashkir society, consider myths and reality related to alcohol. In general, traditionally for the Bashkirs drunkenness and the use of hard liquors were uncharacteristic, however, in the 19th century, during the post-reform period, alcoholization of the Bashkir population increased; Russian traders and industrialists accustomed the Bashkirs to alcohol: when concluding a land and any other transaction, they “gave” the Bashkirs not only tea or sugar, but also treated them with vodka. At the end of XIX - beginning of XX century. the increasing role of alcohol in the life of the Bashkirs was associated with the departure of the Bashkirs to earn money, moving to large settlements and cities, the disintegration of large patriarchal families, the tendency to abandon family values, lowering the authority of the older generation, clergy, etc. in the middle of the twentieth century. alcohol abuse in certain circles was a legacy of the front-line subculture, as well as the introduction of Soviet civil ceremonies with alcoholic feasts in the Bashkirs to level national cultures and overcome the religiosity of the population, etc. Of importance in the framework of our study is the attitude of the Bashkir population to the frequency of alcohol consumption in the framework of a 1986 opinion poll and in modern conditions. So, an analysis of the frequency of positive and negative answers to the question “How often do you drink alcohol?” in the mid-1980s and today it showed similar results (more than half of the Bashkir respondents surveyed said that they rarely drink alcohol on holidays (a slightly larger percentage was in the countryside); the number of people who did not drink was also significant - more than 35%; but nowadays, unfortunately, the number of regular drinkers has increased (from 3% in 1986 to 10% in 2019) Among the traditional drinks, alternative to alcoholic drinks, were named koumiss, ayran, buza, mead herbal teas , katyk, stewed fruit, teas with berries and honey, etc. I would like to express over forward that modern republican laws prohibiting and restricting the sale of alcohol in the final days of school, the last phone calls, the New Year holidays, as well as an increase in the number of young people among the Bashkir supporters of a healthy lifestyle and the believers will reduce the significance of alcohol in the system of values of the people.

Keywords: traditional culture, Bashkirs, alcohol, koumiss

***Статья подготовлена при финансовой поддержке РФФИ и РБ
в рамках научного проекта 18-49-020005 p_a
Трансформация башкирского общества в конце XX – начале XXI в. (на материалах Башкирской этнографической экспедиции 1986 г.
и современных этносоциологических исследований)

ТАТАРО-БАШКИРСКАЯ ДИАСПОРА В ТУРЦИИ: СОХРАНЕНИЕ И ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ЭТНИЧНОСТИ

Лиана САДЫКОВА (Кандидат Исторических Наук)

Федеральное Государственное Бюджетное Учреждение Науки ОСП «Ордена Знак Почета»
Институт Истории, Языка И Литературы Уфимского Федерального Исследовательского
Центра Российской Академии Наук

Эмиграция татар и башкир в Турцию была задолго до революции 1917 года. История эмиграции из Российской империи тогда еще в Османскую империю насчитывает несколько веков. Началом эмиграции башкир послужили восстания против захватов земель, экономические закабаления, духовно-религиозные притеснения. Первые татарские эмигранты из Урало-Поволжского региона появились после поражения знаменитого восстания Степана Разина. Российская империя пригрозила в 1683 году многим мусульманам конфискацией всех земель и имущества, если они не согласятся отказаться от ислама суннитского толка и перейти в христианство православного толка. В это время появляются первые татарские эмигранты в Османской империи. Таким образом они стремятся сохранить мусульманскую веру.

Опасаясь нового витка насильственной христианизации в середине XIX века Российскую империю покинула другая волна татаро-башкирской эмиграции. Были случаи с просьбами к министру внутренних дел Российской империи о переезде в Османскую империю. После чего даже перестали на какое-то время давать разрешения на выезд за границу татарам и башкирам, во избежание массового переезда в Османскую империю.

Следующая крупная попытка эмигрировать в Османскую империю была в конце XIX века. Тогда царские чиновники узнали, что у татар и башкир сильны протурецкие настроения и почитание османского султана.

Также были массовые татаро-башкирские эмиграции в Турцию после революции 1917 года и Второй мировой войны (1939-1945). Кто-то эмигрировал в Турцию напрямую, а кто-то транзитом через Китай и Европу. Таким образом в Турции произошло формирование татаро-башкирской диаспоры. Необходимо особо подчеркнуть, что татаро-башкирская диаспора в Турции была очень влиятельной. Среди них были выдающиеся личности, сыгравшие значительную роль в становлении новой Турции, много было представителей татаро-башкирской интеллигенции – Садри Максуди, Юсуф Акчура, Гаяз Исхаки, Заки Валиди, Хамит Зубеир Кошай, Абдулкадир Инан и другие.

Татаро-башкирские эмигранты легко интегрировались в Турции благодаря общей мусульманской вере, общему тюркскому происхождению и близкой культуре. Но вероятность ассимиляции в таком окружении тоже велика. На современном этапе татаро-башкирской диаспоре в Турции удастся сохранить свое этническое самосознание. В современной Турции продолжают свою деятельность татаро-башкирские диаспоры в таких городах, как Стамбул, Анкара, Измир, Искешэхер, Конья, Бурса и Анталия.

ИСТОРИЧЕСКИЕ И ГЕНЕТИЧЕСКИЕ КОРНИ КУЛЬТА ЗМЕИ У БАШКИР

Азалия ИЛИМБЕТОВА (Кандидат Исторических Наук)

Ордена Знак Почета Институт Истории, Языка И Литературы Уфимского Федерального
Исследовательского Центра РАН

В кругу ученых Башкортостана существует мнение, что исторические корни культа змеи у башкир связаны в целом с почитанием змеи древними центральноазиатскими хуннами и кипчаками, в частности с племенами кай, елан, уран или восходят к тотемическим воззрениям доисторической единой протоэтнической общности финно-угорских и палеоазиатских народов, которые в более поздние эпохи были переработаны и дополнены индо-европейским и урало-алтайским субстратом.

Однако, как показало сравнительно-историческое и ретроспективное исследование башкирских фольклорно-мифологических мотивов о змеях-тотемах, сверхъестественных тотемических предках, патронах инициаций и устроителях природы, их аналогии обнаруживаются в устной словесности и предрассудках самого широкого круга народов мира и имеют глубочайшие исторические корни. Это дает возможность для предположения о том, что они являются достояниями всего человечества. Их генезис произошел на заре зарождения общественной мысли, когда сообщества палеолитических охотников, рыболовов и собирателей, проживая на сравнительно замкнутой территории в пределах первоначальной ойкумены, имели друг с другом более или менее тесные этнокультурные контакты.

Тотемические культы змеи, орла и коня сложились на сопредельных регионах и длительное время мирно сосуществовали, взаимодействуя друг с другом. В ходе развития человеческого общества под влиянием различных социально-экономических, политических и идеологических причин произошла эволюция первоначальных представлений о тотемах – змеях, орлах и конях: одни возвышались, другие наоборот, притеснялись.

По всей вероятности, в более северных окраинах локуса формирования тотемических культов змеи, орла и коня первоначально господствующее положение занимали (по отношению к орлу) змеи-аждахи / драконы («пожиратели птенцов орлов»); в последующие периоды времени на этом же пространстве установилась гегемония (по отношению к змее-аждахе /

дракону) культа коня. А в южных территориях Азиатского континента и Ближнего Востока доминирующим стал (по отношению к змее-аждахе / дракону) культ орла («клевателъ змей»).

В исторической литературе существует стройная гипотеза о том, что генетические корни культа коня восходят к тотемическим убеждениям обитателей Русской равнины, Южного Урала и Ангара-Ленского плато ориньяжской эпохи, оставивших после себя в степной зоне Евразии в пространстве от Карпатских до Большехинганских гор скульптурные фигурки (стоянки Костенка I и Сунгирь), рисунки (пещеры Южного Урала) и наскальные изображения (д. Шишкино на р. Лена) коней. Есть и научно обоснованное рассуждение о том, что тотемический культ орла складывался в начале верхнего палеолита в пределах ойкумены с начальным центром иррадиации в Северо-Восточной Африке и на Ближнем Востоке, когда первобытные люди еще не разделились на различные ветви. Очевидно, в этих же ареальных и временных рамках произошел и генезис тотемических суждений о змее, атавизмы которых, как продукт творчества всего человечества на ранней стадии своего формирования, проявляются в традициях самых различных народов во всех частях света, в том числе в фольклоре, обычаях и обрядности башкир.

Ключевые слова: Башкиры, тюркские народы, культ, мировоззрение, змея

ТАТАР ТЕЛЕНДӘ ТЕЛ ШӘХЕСЕН ТАСВИРЛЫЙ ТОРГАН ФРАЗЕОЛОГИК БЕРӘМЛЕКЛӘР

Доцент Фирузә СИБГАЕВА
Казан Федераль Университеты

Фразеологик берәмлекләре (ФБ) телнең жәүһәрләре дип атыйлар. Алар телнең милли колоритын, үзенчәлеген билгелиләр һәм, кагыйдә буларак, телнең үз байлыгы нигезендә барлыкка киләләр. ФБнең сөйләмсөзгә әһәмияте бик зур. ФБ кешегә, предметка бәя бирә.

Тел шәхесен уңай яктан тасвирлау төркеменә уңай субъектив бәяләү компонентлы ФБ керә, ягъни бу сүзләр ижтимагый гадәткә кергән билгеле бер уңай характер сыйфатларын хуплауны дәлиллик.

Кешене уңай яктан характерлы торган ФБ тел шәхесенең акыл ягы белән беррәттән тышкы кыяфәтен, сөйләмен, эчке рухи дөньясын сурәтләүгә дә нигезләнгәннәр.

Фразеологик берәмлекләре (ФБ) кешедә булган уңай һәм тискәре сыйфатлар нигезендә берничә төркемгә бүлөп карарга мөмкин: 1) тел шәхесенең (ТШ) акылын сыйфатлы торган ФБ: *акылга утырган, акыл теше чыккан – агач арасынан урман күрмәгән, ике каен арасында адашкан* һ.б.; 2) ТШ хезмәткә мөнәсәбәтен характерлы ФБ: *агачтан сандугач кына ясамый, кулыннан гөлләр тама – агач кул, томырган да сөягән* һ.б.; 3) ТШ тышкы кыяфәтен сурәтли ФБ: *балавыздан койган күк, бер кашык су белән йотарлык – аркылыга яр да буйга кис, әрекмән чүмәләсе* һ.б.; 4) ТШ сөйләмен характерлы торган ФБ: *авызына каратып тота, авызыннан чиммә ага – чага торган телле, авызына теле сыймый, теленә сүзе сыймый* һ.б.; 5) ТШ эхлакый сыйфатларын һәм күңел дөньясын сурәтли торган ФБ: *ачык күңелле, изге жанлы – кара йөзле, каты бәгырьле* һ.б.

Шулай итеп, татар телендә тел шәхесен тасвирлы торган ФБ бик күп. Мисаллардан күренгәнчә, кешене тискәре яктан тасвирлы торган ФБ күбрәк теркәлгән. Бу татар халкының менталитеты белән тыгыз бәйләнгән. Чөнки татарлар элек-электән кешеләргә тәнкыйт күзлегә аша караганнар, эшенә, тышкы кыяфәтенә сөйләменә, акылына карап сынаганнар. Кешене тискәре яктан тасвирлы торган ФБ арасында тел шәхесенең наданлыгына, тәүфыйксызлыгына басым ясаган ФБ аеруча күп очрый. Ә кешенең ярдәмчеллеге, шәфкатьлелеге, хезмәт сөючәнлеге, тапкырлыгы, зирәклеге, тәмле телле булуы мактаулы сыйфатлар буларак мактала.

Ачкыч сүзләр: фразеологик берәмлекләр, тел шәхесе, татар теле, уңай сыйфат, тискәре сыйфат

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ YOLLARI

Sarıgül SADIXOVA

ADPU

XÜLASƏ

Bu məqalə ingilis dilinin kommunikativ yolla öyrənilməsinin üsulları və metodlarından bəhs edir. İngilis dilinin öyrədilməsinin müxtəlif yolları mövcuddur. Ənənəvi üsullardan fərqli olaraq, kommunikativ təlim dil strukturundan normalara uyğun şəkildə istifadə etmək bacarığının tələbələrə ünsiyyət prosesində aşılmasını əsas məqsəd kimi irəli sürür. Kommunikativ təlimin məqsədlərindən biri də dil istifadəsində səlisliyi inkişaf etdirməkdir. Sərbəstlik, ünsiyyət qabiliyyətindəki məhdudiyyətlərə baxmayaraq başa düşülən və davamlı ünsiyyət saxladığı zaman meydana gələn təbii dildir. Ünsiyyət qurduqları zaman danışan ünsiyyət strategiyalarından istifadə etməli, düzgün, səliqəli, mənalı, anlaşılan ünsiyyət qurmağa çalışmalıdır. Bu gün milyonlarla insan İngilis dilini inkişaf etdirmək və ya övladlarının ingilis dilini yaxşı bilmələrini təmin etmək istəyir. İngilis dilini öyrənmək üçün fürsətlər rəsmi təlim, səyahət, xaricdə təhsil, habelə media və internet vasitəsilə müxtəlif yollarla təmin olunur. Kommunikativ dildə tədris dedikdə bir dilin tədrisi məqsədləri, tələbələrin bir dil öyrənməsi, sinifdə öyrənməyə ən yaxşı töhfə verən fəaliyyət növləri, müəllim və tələbələrin rolları ilə əlaqəli prinsiplər toplusu başa düşülə bilər. Kommunikativ dilin tədrisi kommunikativ sərəştənin tədrisi məqsədi daşıyır. Qrammatik bacarıq dedikdə, bir dildə cümlə qurmaq qabiliyyətimizi izah edən dil biliklərinə aiddir. Bu, cümlələrin quruluş blokları (məsələn, nitq hissələri, gərginliklər, ifadələr, ifadələr, cümlə nümunələri) haqqında biliklərə aiddir və indi cümlələr formalaşmaqdadır.. Qrammatik bacarıq dil öyrənmənin vacib bir tərəfi olsa da, bu dildə öyrənmə ilə əlaqəli olanların hamısının olmadığı açıqdır, çünki bir dildə cümlələr yaratmaq qaydalarını mənimsəməyimiz və mənalı ünsiyyət üçün çox önəmli şərtlərdən biridir. Bu, kommunikativ sərəştə termini ilə başa düşülən mühüm qabiliyyətdir.

Açar sözlər: kommunikativ, sərəştə, bacarıq, yaratmaq, tələb, meyar

MÜASİR TƏLİM PROSESİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI **OPTIMIZATION OF THE MODERN TRAINING PROCESS**

Mehdizadə Gülşən Kamal Qızı
ADPU-nun elmi işçisi

ÖZET

Danılmaz faktıdır ki, tədris zamanı müasir müəllim yeni təhsil konsepsiyasının tələblərini nəzərə alaraq şagirdlərin əqli inkişaf bacarıqlarına uyğun fasilitatorluq fəaliyyətindədir. Şagirdin əqli bacarığına uyğun sual və tapşırıqlar tərtib olunmasa, təbii ki, gözlənilən nəticəni əldə edə bilmərik. Biliklərin, eləcə də bacarıqların mənimsənilməsi şagirdlərin əqli inkişaf səviyyəsindən asılı olmaqla yeni bir mövqe qazanır. Tədqiqatlara nəzər salaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, müəllimlərə şagird nəliyyətinin qiymətləndirilməsi barədə yetərli pedaqoji maarifləndirmənin yetərinə verilməməsidir. Bu baxımdan məsələyə müxtəlif tərzdə yanaşılmalıdır: yeni materialın öyrənilməsi, təkrar dər, biliklərin yoxlanılması, maraqların yaradılması, qavrama, anlama, möhkəmləndirmə, tətbiqetmə, yeni biliklərin mənimsənilməsi, yeni biliklərin başa düşülməsi, biliklərin praktikaya tətbiqi, bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmə, qavrama, qayda-qanunlara və anlayışlara yiyələnmə, biliklərin tətbiqi və s.

Mənimsəmə təlim fəaliyyətinin başlıca amalıdır. Mənimsəmə şagird şəxsinin fəaliyyətində baş verir. Tədris zamanı şagirdin təlimi qavramasına və mənimsənilmiş biliklərin təcrübəyə tətbiq edilməsinə lazım olan vərdiş və bacarıqların yiyələnməsi məqsədyönlü idrak fəaliyyətidir.

Öyrənmə prosesesi təlimin müvəffəqiyyətli fəaliyyətidir. Müasir təlimin qarşıda duran tələblərindən biri də şagirdin təlimdə əldə etdikləri bilikləri həyat fəaliyyətində tətbiq edə bilməsidir. Əldə edilmiş biliklər şagirdlərin beyin süzgəcindən keçərək maraqlarını vahid məcraya yönəldir. İnsanın inkişaf strategiyasında sosial-pedaqoji mühitin təmin edilməsi məktəbin ənənəvi fəlsəfəsini yeniləyir, humanistləşdirir.

Formalaşmış motivlər maraqdan yaranır, maraq da diqqət üzərində qaynaqlayır. Şagirdlərin maraqlarına uyğun təlim prosesini optimallaşdırır. Marağın yaradılması peşəkar müəllimdə çətinlik yaratmır. Lakin əksər hallarda müəllimlər müxtəlif texnologiyalardan, İKT imkanlarından yararlanmaqla təlim fəallığını təmin etməyə çalışır. Ancaq hər bir yeni təqdimatın maraq doğuracağı anlamına gəlmir.

Uzun illik pedaqoji təcrübələrin nəticəsindən belə qənaətə gəlmək olar ki, şagirdlərin təlim maraqları eyni parametrdə deyil. Nə qədər fərdi xüsusiyyət varsa, bir o qədər də müxtəlif maraq dairəsi mövcuddur. Kiçikyaşlı məktəblilərdə maraq yaratmaq üçün təlimdə oyun elementlərindən və fənnlərarası integrasiya motivlərindən (özün rənglə, musiqi və s.) istifadə etmək daha məqsədəuyğundur. Belə olduqda şagirdlər təlimə daha həvəslə yanaşır və gözlənilən nəticə əldə edilir.

Açar sözlər: təhsil konsepsiyası, optimallaşdırma, təlim, pedaqoji maarifləndirmə, tədris.

ABSTRACT

It is undeniable truth that a modern teacher's activity is an facilitator activity relevant to the students' mental development skills, taking into account the new concept of education in the course of teaching. Of course, we cannot achieve the expected result unless the questions and assignments compiled are relevant to the student's mental abilities. The mastering the knowledge and skills gains a new position, depending on the level of intellectual development of the students. Looking at the studies, we can conclude that teachers don't have sufficient pedagogical education about the assessment of student achievements. From this point of view, the issue should be approached from different perspectives: learning new material, repetitive lesson, testing the knowledge, creating interest, perception, understanding, strengthening, application, mastering new knowledge, understanding new knowledge, applying knowledge in practice, gaining knowledge, skills and habits, learning the rules and concepts and so on.

Mastering is the main goal of training activities. Mastering occurs in the activity of the student. Mastering skills and abilities necessary to understand the training and to apply mastered knowledge in practice is a purposeful cognitive activity.

The learning process is a successful activity of the training. One of the challenges of modern teaching is to make students gain the ability to apply what they have learned, in their real life. The knowledge moving through the brain filters of students makes their interest be gathered around single focus. Providing a socio-pedagogical environment in the human development strategy refreshes and humanizes the traditional philosophy of the school.

Formed motives arise from interest, and interest arises from attention. The training process is optimized to be relevant to students' interests. Creating interest does not make it difficult for a professional teacher. However, in most cases, teachers try to ensure learning activities be active by utilizing various technologies and ICT opportunities. But it doesn't mean that every new presentation will be of interest.

As a result of years of pedagogical experience, it can be concluded that the students' learning interests are not the same. The more individual a feature is, the more diverse the area of interest is. It is advisable to use elements of game and interdisciplinary motives (dye it yourself, music, etc.) in the training to generate interest of younger students. In this case, students are more enthusiastic about the training and the expected result is achieved.

Keywords: the concept of education, optimization, training, pedagogical enlightenment, teaching.

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNİN İNKİŞAFETDİRİCİ XARAKTİ

Dos. Dr. Ənvər ABBASOV

Pedaqogika Üzrə Fəlsəfə Doktoru, ARTİ

XÜLASƏ

Təlim prosesinin mərkəzində olan dərslər, əsasən, məzmunu ifadə etdiyindən həmişə diqqət mərkəzində olmuş, onun ardıcıl olaraq təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xüsusilə Azərbaycan dili dərslərinin həm məzmun və struktur cəhətdən, həm də ideya və məfkurə baxımından əhəmiyyətli olması, yeni dövrün tələblərinə cavab verməsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Azərbaycan dili dərslərinə ölkənin ana dilini, dövlət dilini öyrədən bir vasitə kimi yanaşılırdır.

Müasir zamanda Azərbaycan dili dərslərinin missiyası dəyişir. Onlar sadəcə linqvistik anlayışları, onlara dair müvafiq çalışma və tapşırıqları əhatə etmir. Onlar, ilk növbədə şagird şəxsiyyətinə yönələrək onda müvafiq idraki, hissi emosional və psixomotor bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət göstərir. Nitq fəaliyyətinin növləri üzrə bacarıqların əldə olunması istiqamətində fəaliyyətləri təşkil edir və istiqamətləndirir.

Düşünmə, dinləmə və danışma fəaliyyətinin təmin olunması, bununla şagirdlərin ümumi nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi dərslərin əsas funksiyalarına daxil olunan məsələlərdən hesab edilir. Ona görə də nitq fəaliyyətinin növləri üzrə bacarıqların inkişafı zəruri hesab edilir və ona nail olmaq üçün müvafiq çalışmalar sistemindən istifadə olunur. Belə çalışmalar nitq mədəniyyətinin formalaşması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin əsasını təşkil edir.

Azərbaycan dili dərsləri söz və cümlə qrupları üzərində ümumiləşdirici, qruplaşdırıcı və müqayisəli fəaliyyətlərin təmin olunmasına rəvac verir. Şagirdlər belə çalışma materialları üzərində işləməklə təfəkkür fəaliyyəti göstərir, idrak bacarıqları nümayiş etdirirlər.

Azərbaycan dili dərslərində dil, nitq vahidləri ilə yanaşı, həmçinin zəruri dilçilik anlayışlarının mənimsənilməsi də xüsusi fəaliyyətlərdən biri kimi diqqətdə saxlanılır. Çünki dilçilik məsələləri bu fəaliyyətin linqvistik əsasını təşkil etməklə onun nəzəri cəhətdən fundamental bir elmə söykəndiyinə dəlalət edir. Həmçinin dilçilik anlayışları linqvistik təfəkkürün formalaşdırılması vasitəsi kimi çıxış edir. Şagirdlərin ümumi təfəkkür inkişafının bir parametri olmaqla didaktik əhəmiyyət daşıyır.

Əslində təfəkkür inkişafı şagirdləri təşəkkür mədəniyyətinə doğru aparən bir yoldur. Təfəkkürlə bilavasitə bağlı olan Azərbaycan dili və ona aid dərslər bu yolda fəal iştirak etməklə onun formalaşmasına təsir göstərir.

Bu gün Azərbaycan dilinin mətn kontekstində öyrədilməsi əhəmiyyətli hesab edildiyindən dil qaydalarından istifadəyə xüsusi diqqət yetirilir. Onlar uyğun prinsiplər əsasında seçilərək nitq inkişafının əsasına gətirilir. Odur ki, dərslərin inkişafetdirici xarakterinin formalaşdırılmasında dil qaydaları ayrıca komponent kimi müəyyən olunaraq dərslərə daxil edilir. Dil və nitq vasitələrinin fəallaşdırılmasında onlardan istifadə olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan dili dərsləri, nitq inkişafı, dil qaydaları

MƏKTƏBLİLƏRİN PEŞƏYƏ İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MƏKTƏBLƏ AİLƏNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Dos. Dr. İsmayılxanova Əsmət İdris Qızı

ADPU, Ümumi Pedaqogika Kafedrası

XÜLASƏ

Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında ailənin uşağa təsirinin intensivliyi ön planda olmalıdır. Uşaq dünyaya ailədə gəlsədə o, tək ailəyə məxsus olmur, eyni zamanda, dövlətin qoruması altına keçir və hər bir valideynin vəzifəsi onu cəmiyyətə yararlı, hərtərəfli inkişaf etmiş vətəndaş-şəxsiyyət kimi yetişdirməkdir. Bundan əlavə təlim-tərbiyənin mərkəzində dayanan şagirdlərin gələcəkdə özlərinə peşə seçməsi işi də aktual məsələ kimi qarşıda dayanır. İstər küçədə, istərsə də məktəblərdə valideynlərlə apardığımız söhbətlərdən nəticə çıxararaq belə valideynləri şərti olaraq 4 qrupa bölmüşük.

I qrupa daxil olan valideynlər uşaqların peşə seçiminə hörmətlə yanaşır, peşə seçməyə hazırlanmasında məsuliyyətli olurlar. Müəllimlərlə, sinif rəhbərləri ilə müntəzəm əlaqə saxlayır, görüşür, onların fənn göstəricilərini daima nəzarətdə saxlayırlar.

II qrup valideynlər övladının ixtisas, peşə seçməsində öz fikirlərini əsas götürürlər. Bu vaxt uşağın fikri, onun marağı, bacarıq və qabiliyyəti nəzərə alınmır.

III qrupa daxil olan valideynlər peşə, ixtisas seçimini övladının ixtiyarına verirlər. Onlara hansı ixtisası seçirlərsə seçsinlər, dəstək olacaqlarını bildirirlər. Hətta uşaqların arzu etdikləri peşələr haqqında onlara müəyyən məlumatlar verirlər.

IV qrup valideynlər laqeydlilikləri ilə fərqlənirlər. Onlar uşaqların hansı sənəti seçmələri ilə maraqlanmır, tamamilə problemin həllini uşağın öhdəsinə buraxırlar.

Yeniyetmələrin peşə seçimində yaşadığımız zamanın da təsiri güclüdür. Belə ki, elə valideyn vardır ki, (bu əsasən kənd və rayonda yaşayan ailələrə aiddir) seçilən peşənin onların maddi vəziyyətinə müsbət təsir edəcəyinə diqqət yetirir, digərləri isə o bölgədə hansı ixtisaslara ehtiyac olduğunu və universiteti qurtardıqdan sonra asanlıqla iş yeri tapacağına üstünlük verir. Gələcəkdə işsizlik problemi ilə qarşılaşmayacaqlar. Yəni, əmək haqqının yüksək olması, iş yerinin olması və ya gəncin sosiallaşması prizmasından yanaşılır. Belə olduqda uç cür münasibət meydana çıxır:

- 1- Bölgədə qismən işsizliyin azalması, işlə asan təmin olunması.
- 2- Seçdiyi peşədə əmək haqqının yüksək olması, gələcəkdə maddi sıxıntılarla qarşılaşmaması;
- 3- Seçdiyi ixtisasın gəncin sosiallaşması amili olması.

Bəzi ailələr də mövcuddur ki, ailədə peşə seçimi sülalədən gəlir. Övladlar da bu sülalənin yolu ilə gedərək onların peşəsini davam etdirirlər. Bu əsasən fiziki əmək tələb edən peşələrə daha çox aiddir. Yəni, dülgərin oğlu və ya nəvəsi, xalçaçının qızı və ya nəvəsi hökmək bu sənəti seçməlidir deyə səhv düşünən ailələr də vardır. Lakin onlar bir məsələni yaddan çıxarırlar. Bəlkə də onun ovladı dülgər deyil, yaxşı bir filoloq və ya istedadlı bir aktyor ola bilərdi. Bu cür yanaşma onların malik olduğu istedadının üzi çıxarılmasına əngəl törədir.

Bir qrup valideynlərlə etdiyimiz söhbətlərdən də məlum oldu ki, bu cür düşünən valideynləri də üç qrupa bölmək olar:

- 1- Ata-babanın, ana və ya nənənin peşəsini övladına seçdirməyə çalışan ailələr:

2- Övladlarından bir neçəsinin (bu əsasən çoxuşaqlı ailələrdə olur) valideynlərinin peşəsini seçən ailələr;

3- Valideynlərinin peşəsini seçməyən, öz arzusu və istəyi ilə peşə seçən ailələr.

Yenitmə və gənclərin öz arzusu, istəyinə görə seçilməyən ixtisas, peşə gələcəkdə ağır bir yükə çevrilir. Valideyn bəzən oğlunun hərbi xidmətdən yayınmasına görə onun ali məktəbə daxil olmasına çalışır. Hətta Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin biologiya fakültəsində təhsil alan oğlanlara nə üçün bu peşəni seçmişən sualını verdikdə onların cavabı belə olur: mən həkim olmaq istədim, balım çatmadı, u fakültəyə düşdüm. Lakin mən müəllim olmayacam-deyirlər. Həyatının bu zamanında oxuduğu ixtisasdan zövq almaması gələcəkdə belə yeniyetmələri problemlərlə üz-üzə qoyacaqdır.

Bu cür yarışlar hətta televiziya vasitəsilə yayımlanır ki, şagirdlər biliklərinə verilən qiymətin nə dərəcədə obyektiv olduqlarını görürlər.

Onu qeyd etmək ki, yeniyetmələrin peşə, ixtisas seçimində ailə məktəblə sıx əməkdaşlıq etməlidir.

Açar sözlər: peşəyönümü, sosilləşmə, əməkdaşlıq, vətəndaşlıq, şəxsiyyət

AZƏRBAYCAN NOVruz MƏRASİMİ ADƏTLƏRİNDƏ ƏCDAD KULTU MƏSƏLƏSİ

Dos. Dr. Zümrüd İbrahim Qızı Mənsimova

Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

AMEA-Nın İctimai Elmlər Bölməsinin Elmi Katibi

ÖZƏT

Əcdadlarımızdan bizə miras qalan bu günümüzdə kimi gəlib çatan Novruz bayramı adətləri xalqımızın milli mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirən adətlər, inanclar ayinlər baxımından çox zəngindir. Tarix boyu böyüklərimizin yaşatdığı ənənələr, inanclar sistemi Novruzun atributlarında, inanclar sistemində yaşayır. Bu gün icra olunan hər hansı bir ənənədə əcdad nəfəsi, əcdad nəsihəti, əcdad öyüdü duyulur. Bu adətlər öz gələnəyi, tarixi keçmişilə çox dərin qatlara və köklərə bağlıdır. Novruzun məhs bu tarixi gələnəklərlə sıx bağlılığı, hələ sovet dönməndə din pərdəsi adı altında bayramın xalq arasında qeyd olunmaması ilə əlaqədar qoyulan qadağalara baxmayaraq, hər kəs bir nəfər kimi milli gələnəyinə heç də biganə qalmamışdır.

Uzun illər əcdadlarımızdan bizə əmanət olan milli mənəvi dəyərlərimizi özündə əks etdirən Novruz adətlərinə qadağa qoyulsa da xalqımız öz tarixi keçmişini heçvaxt unutmamışdır. Əcdad kultunun paradiqması kimi Novruzun yeni gün kimi, yeni nəfəs, yeni həyat, təbiətin oyanışı kimi, ölüb dirilmə motivi ilə bağlı olması bayramın tarixini qədim ənənlərə, əski köklərə aparıb çıxarır. Əcdad kultunun paradiqması olan Xızırın, 40-lar Pirinin ağsaqqal qocanın Novruz ənənələrində böyük yeri və rolu vardır. Novruz çərşənbələrində ata- baba ruhuna ehtiramın əlaməti olaraq yaxın qohumların qəbrini ziyarət etmək ənənəsi, ölümlərin ruhuna Quran oxutmaq, qazana duz salmaq, axşam isə tonqalın üstündən 3 yaxud yeddi dəfə o yan–bu yana atılmaq və s. kimi ənənəsi vardır.

Bu gün qədimlərdən gələn Novruz adət ənənələri bölgələrimizdə necə qorunur? Biz bu gün əcdadlarımızın qoyduqları, nəsilədən nəsilə ötürüllən gələnəklərimizə sahib çıxma bilirikmi? Milli mənəvi dəyərlərimizin göstəricisi olan Novruz inanclarında əcdad kultunun yeri və rolu necədir? Bu gün Əcdad kultunun paradiqması olan 40- lar Pirinə, Xıdır Nəbiyə və başqalarına inam hansı şəkildə qorunur və s kimi bir çox suallara cavab tapmağa çalışacağıq.

Açar sözlər: Novruz adətləri, əcdad kultu, bölgə folkloru, çərşənbələr

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Ali MEYDAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fatma KANTEMİZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Yüksek lisans öğrencisi)

ÖZET

Kazanım, öğrenme süreci içinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla, öğrencilerin kazanması beklenen bilgi, beceri, tutum ve değerler olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı ve Koca, 2015: 25). Kazanımlar ders kapsamında ayrı ayrı hazırlanırken; bir araya gelmeleriyle üniteleri oluşturur. Sosyal Bilgiler dersinde yer alan bir kazanımdan yola çıkarak hazırlanan bu araştırmanın temel amacı, 7. Sınıf öğrencilerinin Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerine dair görüş ve önerilerini ortaya koymaktır. Araştırmanın katılımcıları 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde Nevşehir ili merkez ilçesinde yer alan 2 farklı ortaokulda öğrenim gören toplamda 30 öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasından yararlanılmıştır. Verilerin toplanmasında 8 soruyu kapsayan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 7. Sınıf öğrencileri Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerinin iyi olduğunu ifade ederken özellikle siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Öğrenciler; kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda kültürel ilişkilerin geliştirilebilmesi için ülkelerin karşılıklı olarak örf adetlerin aktarımının yapılması, çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi ve geliştirilen ilişkilerin korunması yönünde öneride bulunmuşlardır. Öğrenciler ülkeler arasındaki sosyal ilişkilerin geliştirilebilmesi için farklılıklara saygı gösterilmesi, ülkeler arasında eğitim faaliyetlerinin artırılması ve karşılıklı geziler düzenlenmesi gerektiği yönünde öneride bulunmuşlardır. 7. Sınıf öğrencileri Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ülkelerin daha fazla üretim yaparak ihracat oranlarını artırması, iletişim ve ulaşım olanaklarını artırarak alışveriş faaliyetinin geliştirilmesi gerektiği yönünde öneride bulunmuşlardır. 7. Sınıf öğrencileri Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi için ülkeler arasında görüşmeler yapılarak ortak kararların alınması, siyasi birlikteliklerin sağlanması ve savaş yapılmaması yönünde öneride bulunmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Bilgiler eğitimi, Kazanım, İlişki

AZƏRBAYCAN ONOMASTİK MƏKANINDA TÜRK MƏNŞƏLİ ERQONİMLƏR

Könül TAĞIYEVA

Gəncə Dövlət Universiteti

ÖZƏT

Azərbaycanda şəhər infrastrukturunun özünəməxsus inkişafı yeni advermə ənənələrinin meydana gəlməsini şərtləndirir. Azərbaycan onomastik məkanının bir parçası olan erqonimik məkan az öyrənilmiş sahələrdən biridir. İnsanların işgüzar birliklərinin: təşkilatlar, müəssisələr, şirkətlər, idarələr, cəmiyyətlər və s.-nin adları olan erqonimlər həm linqvistik, həm də pragmatik cəhətdən maraq kəsb edir. Bu adlar özündə maksimum informasiyanı cəmləşdirir. Həmin informasiyanın məqsədi insanların diqqətini cəlb etməklə erqonimlərin seçiminə təsir göstərmək, bununla da obyektin nüfuzunu qaldırmaq, onu digərlərindən fərqləndirməkdir. Lakin erqonimlər dəyişkən adlardır. Yeni sosial amillərin və sosial-iqtisadi mühitin yaranması onların tərkibinə təsir edir. Bu, erqonimlərin tədqiqat istiqamətlərində, adyaratma modellərində də dəyişikliklərə səbəb ola bilər.

Dünya şəhərlərinin əksəriyyətinin əsas cəhəti dil mühitinin çoxdilli – polilingval olmasıdır. Müşahidələr göstərir ki, obyekt adı kimi əcnəbi dillərdən, xüsusən ingilis dilindən istifadə get-gedə daha çox populyarlıq qazanır. Əcnəbi dil elementlərindən erqonimiyaratmada istifadə yeni mədəni, siyasi, texnoloji realiləri ifadə edən yad dil vahidlərinin milli dilə daxil olması ilə əlaqədardır. Buna baxmayaraq, erqonimlər arasında türk mənşəli sözlərin özünəməxsus yeri vardır.

Şəhər infrastrukturunun özünəməxsus inkişafı yeni advermə ənənələrinin meydana gəlməsini şərtləndirir. Müxtəlif şəhər obyektlərinin adlandırılmasında həm ümumi (ümumişlək sözlər (Dəniz, Bilik – mağazalar, Qazmaq – restoran, Sağlam diş – klinika), qohumluq bildirən sözlər (Qayınana – restoran, AtaBank, Qardaşlar – şirkət), mücərrəd mənalı isimlər (Uğur – motel) və s.), həm də xüsusi isimlərin (antroponimlər (Ayxan – internet kafe, Sevinc, Aynur - motellər, Çələbi – mağaza və şirkət), toponimlər (Çənlibel, Qarabağ, Göyçə - istirahət mərkəzləri, Turanbank), etnonimlər (Kəngərli – şirkət) və s.) növləri iştirak edir. Erqonimiyaratmada daha çox semantik transonimləşmə üsuluna üstünlük verilir.

Araşdırmada türk mənşəli erqonimlər ilk dəfə tədqiqata cəlb edilmiş, erqonimiyaratmada özünü göstərən müasir tendensiyalar müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan onomastikasında erqonimik leksikanın genişlənməsi ilə əlaqədar bu sahədə advermə prosesinin öyrənilməsi böyük aktualıq kəsb edir. Tədqiqat materialının öyrənilməsi təsviri, tarixi, müşahidə, areal, sistemləşdirmə metodlarının köməyi ilə həyata keçirilmişdir.

Açar sözlər: onomastika, erqonim, advermə ənənələri, ad modelləri

TÜRK DÜNYASININ NEVRUZ BAYRAMI

NAVRUZ DAY OF THE TURKISH WORLD

Yahya AZEROĞLU

Şair, Araştırmacı, Yazar

ÖZET

Dünyanın çok geniş coğrafyasında farklı şekillerde kutlanan Nevruz bayramı özellikle Türk kültürünün hakim olduğu yerlerde daha çok önem kazanmaktadır,yeni gün anlamını taşıyan Nevruza çeşitli vesilelerle oluşan sevinç ve mutlu olmak gününde diyebiliriz örneğin baharın gelişi,Türklerin Ergenekon dağlarını Ateşle eriterek anadoluya kavuşması,Nuh peygamberin tufandan sonra insaniyetin yeniden vücut bulup dünyaya yayılması gibi sevindirici olayların mart ayına dek gelmesiyle beraber insanların sevinmesi ve mutlu olması neticesinde bayramlar oluşmuştur bu bayramlardan biriside Nevruz bayramıdır diyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Nevruz, Türkler, Mart.

ABSTRACT

Nowruz is a day we can say with new meaning for example the arrival of spring, joy and happy day to be formed on several occasions, Turkey's Ergenekon by melting of the mountain to attain Fire of Anatolia, Noah after the prophet's flood of humanity back into the body to find together with the pleasing events such as spread around the world arrive until March, the people rejoice and be happy as a result feast was formed Nowruz in one of these festivals is the feast can say.

Keywords: Nevruz, Turks, March.

ARAN İQTİSADİ-COĞRAFİ RAYONUNUN TARİXİ COĞRAFİYASI

Vəfa TAĞIYEVA

Bas müəllim, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZƏT

Məqalədə zaman-zaman Azərbaycanın keçdiyi tarixi proseslərdən bəhs edilmiş və ümumiyyətlə tarixi-coğrafiya elminin inkişafının XX əsrin 80-ci illərinə təsadüf etdiyi vurğulanmışdır. Elmi araşdırmalar zamanı müəyyən olunmuşdur ki, Aran, Muğan və Şirvan vilayətlərinə ayrılan Qafqaz Albaniyasının ərazisi Kür-Araz ovalığında Kür və Araz çaylarının arasında yerləşir. V əsrdə Albaniyanın paytaxtının Bərdə şəhərində olduğu və eyni zamanda burada aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı bir sıra yaşayış məskənlərinin olduğu diqqət mərkəzinə çatdırılmışdır. Belə yaşayış məskənlərinin Beyləqan və Mingəçevir şəhərində də asqar edilməsi haqqında da məlumat verilmişdir. Ərəb istilasından əvvəl Aran ərazisinin 5 əmirlikdən ibarət olduğu və Xilafətin 4-cü əmirliyinə daxil olması nəzərə çəptirilmişdir. Bu dövrdə Aranda ərəb qəbilələri məskunlaşmağa başlamışdı. Səfəvilər dövründə Beyləqan və Bərdə şəhərləri iqtisadi cəhətdən inkişaf etmişdir, Zərdab, Salyan, Ağdaş dairələri yaradılması haqqında izahat verilmişdir. Mərkəzi Cavad şəhəri olan, Salyan və Cavad xanlığının VIII əsrin ortaları 1813-cü ildə Kür və Araz çayları ərazisində məskunlaşdığı elmi araşdırmalar əsasında şərh edilmişdir. Əsasını ilk dəfə Həsən xan qoyulsada (Şahsevən tayfasından) sonralar 1768-ci ildə Rusiya hökumətinin tərkibinə qatılması və əvvəl isə Quba xanlığından aslı olması haqda ətraflı məlumat verilmişdir. Ərazi Rusiyaya birləşdikdən sonra Şirvan və Yelizovetpol əyaləti və Göyçay, Ərəş, Cavad qəzası yaradılması lakin fəaliyyət göstərməsinə 1929-cu ildə xitam verilməsi diqqət mərkəzinə çatdırılmışdır. Daha sonralar təxminən bir il sonra 1868-ci ildə mərkəzi Salyan şəhəri olan Cavad xanlığı yaradılmışdır lakin fəaliyyəti 1929-cu ildə dayandırılmışdır. Mərkəzi Cavad şəhəri olan, Salyan və Cavad xanlığının VIII əsrin ortaları 1813-cü ildə Kür və Araz çayları ərazisində məskunlaşdığı elmi araşdırmalar əsasında şərh edilmişdir. XX əsrin 20-ci illərinin sonuna yaxın artıq Azərbaycanda yeni rayonlaşma sistemi tətbiq edildi. Bununla bəhəm Aran iqtisadi coğrafi rayonu da həmin rayonlaşmanın tərkibinə qatılan rayonlardan biri oldu.

Açar sözlər- Aran, Albaniya, Bərdə, Qafqaz, Cavad xan, Səfəvi

ABSTRACT

The article tells about all historical processes that Azerbaijan passed and emphasizes that the general development of historical geography science has been met to the 80th years of the XX century. Time of scientific investigations have been specified that territory of the Albania of Caucasian separated settles are located) in the Kur-Araz Lowland between Kur and Araz rivers. It is also emphasized that Barda was capital of Albania in the V century at the same time based on archeological foundations it is founded that there were a number of living places. About such living places has been also informed to be in Beylaqan and Mingachevir regions. It has been supplied consisted from 5 emirates in the time of Arab aggression lowland territory and entering the 4th emirate of the caliphate to glance. Arabian tribes had begun to settle in this time in the lowland. Cities of Beylaqan and Barda have developed in the Safavilər time from the economical peculiarity, it has been explained about creating of circles of Zardab, Salyan, Aghdash. On the basis of scientific investigations it is commented that Salyan and Cavad khanates the capital of which was Cavad city settled in the territory of Kur and Araz rivers in the middle of VIII century in 1813. The article tells, though Hasan khan created, it had been a part of Russian government in 1768 and later on it had been governed by Quba khanate. Emphasized that, after combining with Russia, Shirvan and Yelizavetpol regions and Goycay, Arash, Cavad living places had been created but in 1929 the territory had been put to an end to carry out any activity. Later about after a year in 1968 Cavad khanate the capital of which was Salyan was created, but was put to an end in 1929. Salyan and Cavad khanates the capital of which was Cavad city had settled in the territory of Kur and Araz rivers in 1813 in the middle of VIII century had been founded based on scientific investigations. Near to the end of 20th years of the XX century new placement system had been applied to Azerbaijan. As well as this, Aran economical geographical region was one of the first regions that was combined to this union of regions.

Keywords: Aran, Albania, Barda, Caucasus, Javad Khan, Safavi

MÜASİR ZAMANDA TÜRK DİLLİ XALQLARIN ORTAQ DƏYƏRLƏRDƏ BİRLƏŞMƏSİNDƏ ATILAN ADDIMLARIN ƏHƏMİYYƏTİ

Vəlizadə Fidan RUHULLA

Azərbaycan Turizm Və Menecment Universiteti
Kulturologiya Və Onun Ümumi Məsələləri İxtisası, Dissertant
Cəfər Cabbarlı Ev-Muzeyinin Əməkdaşı

XÜLASƏ

Zaman sürətlə irəlİYə doğru gedərkən biz sadəcə onun bir hissəsini seyr edərək kifayətlənirik. Əslində bir çoxumuz sadəcə seyr edir, az bir qismimiz isə nəyi isə dəyişməyə və ya dəyişərək məhv olacaq, özünü (məhiyyətini) itirəcək şeylərin itməsinin qarşısını almağa cəhd edirik.

Yer üzündə bu günə kimi bir çox mədəniyyətlər mövcud olmuş və bu mədəniyyətlərin bir çoxunun izləri bu günümüzdə gəlib çatmağı bacarmışdır. Hər bir mövcud olan mədəniyyət zamanına və coğrafi şəraitinə uyğun olaraq inkişaf yolu keçmiş, özünün yeniliklərini dünya mədəni irsinə töhfə vermişdir.

Cəmiyyətdə insanların şəxsiyyətini ifadə etmək baxımından inancları, vərdisləri, adətləri daim onların mədəni dəyərlərini təşkil etmişdir. Bu səbəbdən bir cəmiyyətin milli kimliyinin sağlam bir şəkildə meydana gəlməsi üçün milli mədəniyyət elementlərini düzgün şəkildə irəli sürmək lazımdır.

Türk xalqları zəngin keçmişləri, bənzərsiz memarlıq abidələri, tarixdə qəhrəmanlıq simvolu kimi yadda qalan şəxsiyyətləri, düşməni qorxuya salan dövlət siyasətləri, zəngin söz xəzinələri, daimi qonaqpərvərlikləri, ortaqlar, din, mədəniyyətləri ilə bu gün də tarix səhnəsində ulu əcdadlarından onlara qalan maddi və mənəvi sərvətlərə varislik edərək onları gələcək nəsillərə çatdırmağa çalışırlar.

Günümüzdə türk xalqlarının həyat və məişətləri zamandan asılı olaraq müəyyən dəyişiklik yolu keçmişdir. İnkişaf edən texnologiya insan şüuruna təsir etdiyi kimi, insanların mənəviyyatına da təsir göstərmişdir. Qloballaşmanın təsiri insanları müasirləşdirdiyi kimi həm də qərbləşdirmiş onların öz milli mədəniyyətlərinin zamanla aradan çıxmasına səbəb olmuşdur.

Təəsüflə, qeyd etmək lazımdır ki, türk dillli xalqların ortaqlar bir çox yönü olduğu halda hələdə biz bizlə eyni soy kökünə sahib olan xalqların mədəniyyətlərini yaxından tanımağa müvəffəq olmamışıq. Bu gün qərbin bir çox televiziya kanallarını izlədiyimiz, tanınmış simalarına bələd olduğumuz halda türk dünyasının tanınmış simalarını çox az tanıyır və tanıdırıq.

Bu yazıda əsasən türk dillli xalqların mədəniyyətlərinin bir birinə yaxından tanınması, türk dünyasındakı tarixi, mədəni, dini abidələrin milli mənəvi dəyərlərinin qorunmasının əhəmiyyətindən, bu baxımdan görülmüş işlərdən, turizm sahəsinin bu istiqamətdə atılacaq addımlara müəyyən qədər nəzər yetirilməyə çalışılmışdır.

Türk dillli xalqların ortaqlar mədəniyyətlərinin qorunması və tanınmasının əhəmiyyəti:

1. Bununla gələcək nəsillərin ulu əcdadlarını nümunə alabilmələrinə şərait yaratmış,
2. Milli mədəniyyətlərin qorunmasına nail olmuş,
3. Türkdillli xalqların mədəniyyətlərinin vəhdətinə müvəffəq olmuş,
4. Turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi ilə ölkələrdə gəlmə və getmə turizmində canlanmaya tökən vermiş,
5. İqtisadi sahədə irəliləyişin artmasına nail olmuş olacağıq

Bununla yanaşı digər türkdilli xalqların mədəniyyətləri ilə tanış ola bilmək imkanı, həmin yerlərə səfərlər uzaq məsafələri yaxın etməklə xalqlararası dostluq, qardaşlıq, əməkdaşlıqla nəticələnəcəkdir.

Düşünürəm ki, bu konfrans da, belə gözəl bir amala xidmət edərək bizə digər türkdilli xalqları yaxından tanıma imkanı verəcəkdir. Konfransın Azərbaycan Respublikasında keçirilməsindən böyük məmnunluq hissi duyduğumu qeyd edərək, konfransa gözəl amala xidmət etməsi səbəbi ilə daimi müvəffəqiyyətlər arzu edirəm.

Açar sözlər: türkdilli xalqların ortaq mədəniyyətləri, türk dünyasında turizm, müasir zaman və türk dünyası

БАШКОРТ ТЕЛЕНЕҢ КОРПУС МАТЕРИАЛДАРЫН ТИКШЕРЕНЕҮЗӘРЗӘ КУЛЛАНЫУ МӨМКИНСЕЛЕКТӘРЕ

Ишмөхәмәтова Анита Шәүкәт Кызы
Кесе Ғилми Хезмәткәр
Тарих, Тел һәм Әзәбиәт Институты
Өфө Федераль Тикшеренеү Үзәге Рфа

XX быуаттың икенсе яртыһында сит ил тел ғилемдә барлыкка килеп, зур күләмле текстарзы компьютерза эшкәртеүгә бәйләнгән яңы йүнәлеш – корпус лингвистикаһы формалаша. Тел ғилемдәге был тармактың объекты булып һәйләү һәм язма телмәр материалдары, йәғни текстар тора. Донъяла бик күп телдәрҙең милли корпустары булдырыла һәм уларзың һаны йылдан-йыл арта.

Корпустар лингвистика өлкәһендә генә түгел, сиктәш булған фән өлкәләрендә лә тикшеренеүзәр өсөн яңы мөмкинлектәр аса, мәсәлән, әзәбиәт ғилемдә (метрик стиль тикшеренеүзәр, һүзәрҙең кулланыу нормативлығын асыклау), ижтимағи фәндәрҙә (текстың авторы тураһындағы мәғлүмәттә, уның жанрын, ижад ителгән осорон, семантик контентын кулланып социаль объекттарзы өйрәнәү), мәғлүмәт технологиялары өлкәһендә (машина тәржемәһе системаһын булдырыуза, телмәрҙе таныу һәм мәғлүмәт эзләүзә). Дөйөм алғанда, корпустар бер калыпка килтерелгән, тел белеменә ярашлы эшкәртелгән күләмле текстар йыйынтығынан тороп, төрлө тикшеренеүзәр үткәрәү өсөн тәғәйенләнә.

Корпустарзың телдә өйрәнәүзәгә әһәмиәтен һәм ролен күз уңында тотоп, РФА ӨҒҮ Тарих, тел һәм әзәбиәт институтында был йүнәлештә лә эштәр башкарыла. Лингвистика һәм мәғлүмәт технологиялары лабораторияһы хезмәткәрҙәрә тарафынан башкорт теленең проза, вақытлы матбуғат һәм халыҡ ижады (фольклор) текстары буйынса электрон корпустар төзөлә. Корпуска индерелгән текстар башкорт телендә язылған мәғлүмәттәр йыйылмаһы булып кына калмай, ә ундағы һәр бер һүз морфология, семантика йәһәтенән тамғаланғанға күрә, кулланыуыға тел күренештәрән төрлө яктан тикшерергә мөмкинлек бирә.

Белеүебезсә, башкорттар көндәлек тормоштарында төрлө үлсәү берәмектәрә кулланған. Уларзың телмәрәндә төп башкорт һүзәрәнән тыш, башка сит халыҡ менән аралашыу һөзөмтәһендә, үзләштерелгән лексик берәмектәрҙең осрауы билдәле.

Мәсәлән, **азна** һүзе. Лексикографик базанан үзебезсә кызыкһындырған һүзәң килеп сығышын, нимә аңлатканын, ә проза корпусына мөрәжғәт итеп ниндәй әсәрҙә кулланылғанын асыклай аласакбыз:

азна и. Дүшәмбенән йәкшәмбегә тиклемгә ете көндә эсенә алған вақыт. *Азна буйы. Азна һайын. Азна азағы. Азна башы. Азнаға бер. Биш көнлөк эш азнаһы.* [Хәзәрә башкорт әзәби теленең аңлатмалы һүзлегә. (Яуаплы редактор З.Ғ. Ураксин, 2005)].

азна и. [фарс. *آدینه*]. Ете көнлөк вақыт араһы. *Азна буйы. Азна һайын.* [Башкорт телендә йөрөгән ғәрәп һәм фарсы һүзәрә. (Ә.Ғ. Бейешев, 2009)].

Улар (кыздар) менән яҡындан танышкандан һуң өс көн, күп тигәндә — өс азна үтеү менән, яғымлы йылмайыуҙары артында һай аҡыл, серле күзәрҙә йәһәлмә оскон, үзәрән генә яраттырырға тырышыуҙарын тойоп-күрөп, уның (Сергейзың) күңелә һүрелә ине. [Абдуллин А., Олотма мине, кояш!, 1976, повесть].

*Үзен (Миңлейыһангир) ике-өс **азна** буйы тәртипле эшсе итеп күрһәтеп тә өлгөргәс, ваҡытлыса быраулаусы ярҙамсыһы итеп күсерзеләр.* [Аҡъюлов И., Миңһезбикә, 2011, хикәйә].

Мәкәләлә терминдарҙың кулланылышы лингвистик корпуска индерелгән башҡорт яҙыусыларының әсәрҙәре миҫалында карала, корпус материалдарын файҙаланып, башҡорт теленең метрологик лексикаһында осраған кайһы бер ғәрәп-фарсы һүҙҙәренә байҡау яһала.

A.TROYANSKIY SÖZLÜĞÜNÜN TARİHİ VE DİL ÖZEKLİKLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA
Kazan Federal Üniversitesi

ÖZET

A.Troyanskiy'in Tatar sözlükler bilimine katkısı çok büyüktür. Fakat bugüne kadar bilim adamının sözlükleri yeterince araştırılmamış ve onların değeri biçilememiş. Çalışmanın adı, 'Slovar tatarskogo yazıka ... Aleksandra Troyanskogo' (Kazan Diniyet Okulu Tatarca öğretmeni din adamı Aleksandr Troyanskiy tarafından toplanılmış ve yazılmış ve Diniyet Okulları Heyeti izniyle neşir edilmiş Tatarca ve onda kullanılan bazı Arapça ve Farsça kelimeler sözlüğü). Birinci cilt 1833 yılında Kazan Üniversitesi yayınevinde neşir ediliyor. O, 629 sayfadan oluşmakta, orada 15 bini aşırı (15367) kelime toplanılmakta. İkinci cilt ise 1835 yılında basılmış, 340 sayfadan oluşmakta. Bu ciltte yaklaşık 6800 kelime bulunmaktadır.

Sözlüğün yapısına geldiğimizde, o, alfabe esasında düzenlenen Tatarca-Rusça sözlük. Bu sözlükte fonetik (ses) varyantları ayrı sözcük olarak kaydedilmiştir.

Jeografik terimler, halk isimlerinin bulunması sözlüğe ilgi vermekte.

Yazar, kelimelerin etimolojisine dikkat etmekte ve her sözcüğün hangi dile ait olduğunu göstermekte. Örneğin sözcüklerin yanında 'Arapça', 'Farsça' gibi belgeler vardır. Örneğin, **pişe** (Farsça) – el işi, sanat işi, **tehsin** (Arapça) – övgü, **teferric** (Arapça) – neşe, eğlenme, eğlence, **teferrik** (Arapça) – bölünme, ayrılma, bölüm, boşanma, **çeşm** (Farsça) – göz, **ateş** (Farsça) – ateş, **cifit** (Arapça) – eş, karı. Yazar, sadece Tatar dilinde passiv olan, nadir kullanılan yabancı kelimeleri göstermektedir. Böylece birinci ciltte 374 Arapça, 162 Farsça kelime, ikinci ciltte ise 283 Arap ve 23 Farsı sözcüğü yer almakta. Fakat sözlükte kaydedilen Arapça-Farsça yabancı kelimeler sadece bunlarla sınırlanmıyor.

Yazar, bazı kelimelerin yanında parantezler içinde 'bitki', 'ağaç', 'elbise', 'yemiş', 'hayvancık', 'ot', 'balık', 'hastalık', 'dilbilgisi terimi' diye kelimelerin anlamlarını belirlemekte.

A.Troyanskiy'in çalışmasında çağdaş Tatar dilinde bulunmayan fakat çağdaş Türk dilinde aktif şekilde kullanılagelen sözcüklere de rastlamaktayız. Örneğin, **anahtar** – ключь, **yağ** – масло, **temiz** – чистый, **pencere** – окно, **beber** – перец, **bardak** – кувшинь, **eldiven** – перчатки, **ekrab** – ближний.

Sözlüğün özelliği, sözcüklerin arasında jeografik terimlerin ve yer adlarının bulunmasıdır. Biç – Вена, Bahır Hazar – Каспий, Suyes deniz – Красное море, Ağı dağı – Апаратские горы, Kazak vilayeti – Украина, Çin ma çin – Китай, Rusya memleketi – Россия, Canuez vilayeti – Генуя, Cezair – Алжирь, Tatar vilayeti – Татария, Yeni dünya – Америка, Bagdan – Молдавия, Pariz şeheri – Парижь, Tuna – Дунайь, Flaming vilayeti – Голландия v.b.

Sözlüğü araştırıp sonuçları çıkardığımızda aşağıdakileri belirlemeliyiz, A.Troyanskiy'in sözlüğü, XIX yüzyılın ilk yarısında neşir edilmiş olan en büyük Tatarca-Rusça sözlüktür. Bu acayip bir büyük kelimeler hazinesi monografi şeklinde araştırılmalı, incelenilmelidir.

Anahtar Kelimeler: sözlük, kelime, Tatarca-Rusça, Tatar dili

БАШКИРСКИЙ НАРОДНЫЙ ЭПОС «КУЗЫЙКУРПЕС И МАЯНХЫЛУ» В КОРПУСЕ ФОЛЬКЛОР МАШИННОГО ФОНДА БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА

Г.Г Шамсутдинова, м.н.с.
ИИЯЛ УФИЦ РАН
г. Уфа, Башкортостан

Башкирский народный эпос «Кузейкурпес и Маянхылу» – общетюркское эпическое сказание и по признанию многих ученых, является одним из лучших образцов бытового эпоса, дошедших до наших времен посредством передачи из уст в уста. Он также известен у казахов, алтайцев, ногайцев и др. тюркских народов. Изучение башкирского народного эпоса «Кузейкурпес и Маянхылу» представляет большой научный интерес с точки зрения сравнения его вариантов, выявления специфики эпоса в сопоставлении с многочисленными вариантами.

На сегодняшний день в научном архиве УФИЦ РАН и в фольклорном фонде кафедры башкирской литературы и фольклора Башкирского государственного университета накоплен значительный рукописный фонд его вариантов.

В Корпусе фольклора Машинного фонда башкирского языка представлены 2 версии и 32 варианта эпоса «Кузейкурпес и Маянхылу», записанные в разные годы во время полевых экспедиций, проводимых сотрудниками фольклорного отдела Института истории, языка и литературы УФИЦ РАН [<http://212.193.132.98/bashcorp/korpufviewpr>]. Как видно из этих материалов, сказание «Кузейкурпес и Маянхылу» занимает одно из ведущих мест среди других популярных эпических повествований башкир. Ареал его распространения широк: это Ишимбайский, Зилаирский, Хайбуллинский, Учалинский, Архангельский, Абзелиловский, Салаватский районы республики Башкортостан, Оренбургский, Курганский, Самарский, Саратовский, Челябинский области России.

Основная часть вариантов башкирского народного эпоса «Кузейкурпес и Маянхылу» была записана М.М.Сагитовым, Н.Д.Шонкаровым, А.Н.Киреевым, Ф.А.Надршиной, Г.Р.Хусаиновой во время фольклорных экспедиций, организованных в 60-70-х годах сектором фольклора ИИЯЛ УНЦ РАН и Башкирским государственным университетом. На сегодняшний день имеется около 30-ти своеобразных вариантов эпоса, зафиксированных в различных местностях исторического Башкортостана, но напечатано лишь 3 из них.

Ключевые слова: башкирский, язык, фольклор, эпос, народное сказание, корпус, машинный фонд.

XÜSUSİ ADLARIN LİŖVOKULTUROLOJİ TƏSVİRİ

(Əcnəbilər Üçün “Azərbaycan Dili” Dərsliyi Əsasında)

Reyhan HƏBİBLİ

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

ÖZƏT

Hazırda beynəlxalq ünsiyyət kütləvi hal aldığı üçün xarici dillərin öyrənilməsinə tələbat yüksəkdir. Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyası, mədəni, sənaye, turizm mərkəzi kimi inkişafı Azərbaycan mədəniyyətinə və xarici dil kimi Azərbaycan dilinə marağı artırmışdır. Bu baxımdan Azərbaycan xüsusi adlarının etnokultur fonunun öyrənilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan dilinin xarici dil kimi öyrədilməsində iki aspekt nəzərdə tutulmuşdur: kommunikativ aspekt və linqvokulturoloji aspekt. Dilöyrənmənin baza səviyyəsini təmin edən dərsliklər xarici tələbələrə məişət, sosial-mədəni və təhsil sferaları ilə bağlı situasiyalarda sərbəst ünsiyyətə hazırlamaq, onları ölkənin tarixi və mədəniyyəti ilə tanış etmək məqsədi daşıyır. Bu zaman fon biliklərinin əsas mənbələrindən biri etnokultur səciyyəli xüsusi adlar sayılır. Dərsliklərdə bunlara xeyli sayda rast gəlmək olar. Onimlərə aid mədəni-tarixi informasiyanın verilməsi əcnəbi tələbənin kommunikativ səriştəsinin formalaşmasına şərait yaradır. Presedent adların linqvokulturoloji potensialı bu onimlərdən ölkənin və xalqın tarixi, incəsənəti, mədəni həyatı haqqında ekstralingvistik informasiya mənbəyi kimi istifadə etməyə imkan verir.

Tədqiqatın aktuallığı əcnəbi adresata milli onimlərin təqdim edilmə üsullarının zəruriliyi ilə müəyyənləşir. Bu isə əcnəbilərə milli mədəniyyəti daha dərinlən qavramağa, Azərbaycandilli sosisuma uyğunlaşmağa və yad mədəni mühitdə öz kommunikativ niyyətlərini həyata keçirməyə imkan verir.

Tədqiqatın obyektı əcnəbilər üçün “Azərbaycan dili” dərsliyində verilmiş etnokultur səciyyəli Azərbaycan xüsusi adlarıdır. Tədqiqatın predmeti həmin onimlərin məzmunundakı milli-mədəni komponentdir.

Araşdırmada məqsədimiz əcnəbilər üçün “Azərbaycan dili” dərsliyində yer almış onimlərin linqvokulturoloji potensialının üzə çıxarılmasıdır.

Tədqiqatın əsas metod və üsulları bunlardır: təsviri metod, linqvokulturoloji təhlil metodu, sözyaratma analizi metodu. Tətbiq edilən bütün metod və üsullar xüsusi adları mədəni-tarixi cəhətdən şərh etməyə, onların semantikasının milli-mədəni komponentinin təsvirinə, onimlərin motivləşməsini öyrənməyə şərait yaradır.

Tədqiqatda Azərbaycan dilini xarici dil kimi öyrənən əcnəbilərə təqdim edilən onimlərin linqvokulturoloji potensialı üzə çıxarılır, dərslikdə bu leksikanın mədəni fonunun representasiyası üsulları təhlil edilir, həmin materialın onomastik linqvokulturoloji lüğətlərdə verilmə prinsipləri nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: onomastika, onim, xüsusi adın linqvokulturoloji potensialı

AZƏRBAYCANDA NOVRUZ BAYRAMININ TARIXI KÖKLƏRİ VƏ ONUN ƏSRLƏR BOYU ƏHƏMƏNİLƏR, SASANILƏR TƏRƏFİNFƏN TƏHRİFİ

Prof. Dr. Kübra ƏLİYEVƏ

Əməkdar İncəsənət Xadimi,

Sənətşünaslıq Üzrə Elmlər Doktoru,

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu,

“Qafqaz Albaniyasının Memarlıq və İncəsənəti” Şöbəsinin Müdiri

Dos. Dr. Sehranə KASİMİ

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

“Qafqaz Albaniyasının Memarlıq və İncəsənəti” Şöbəsinin Aparıcı Elmi İşçisi

XÜLASƏ

Astronomiya və astrologiya ilkin bir elm sahəsi kimi qədim Azərbaycanda özünə geniş yer tapmışdır. Belə ehtimal olunur ki, göy cisimlərinin ilk araşdırıcıları məhz qədim türklər olmuşlar. Xəzərdən Çinə (Türküstan) qədər olan ərazini özünə vətən sayan qədim Manna tayfaları, Türk sakaları, Hunlar, Oğuzlar yaşadığı çadırların yuxarısındakı açıq hissəsindən göy cisimlərini müşahidə edə bilirmişlər. Tədricən ilkin bilikəri əldə edəndən sonra Ayın, Günəşin insan həyatındakı mühüm roluna xüsusi diqqət yetirən qədim azərbaycanlılar Aya, Günəşə sonra isə beş səyyarəyə sitayiş edərək hər ulduza bir ibadətgah tikmiş və hər ulduzun antropomorf heykəlini düzəldərək həmin ibadətgahın meşrab hissəsində yerləşdirmişlər. Strabon Azərbaycanda belə ibadətgahların çox olduğunu və Ay məbədinin xüsusi hörmətə malik olduğunu qeyd edir.

Orta əsr müəlliflərindən olan Möhsün Fani özündən öncə yazılmış “Əxtəristan” adlı mənbəyə istinad edərək yazır ki, “Mannada yaşayan qədim Subilər göydə olan ulduzları və səmanı əcdadların müqəddəs ruhu hesab edib, onlara sitayiş edirdilər”. Magik mənalı olan Yeddi səyyarənin hər birinin evlərdə saxlanılan talismanı varmış. Həqiqətdə də, qədim Azərbaycan dövləti olan Mannada yaşayan lullubi, kassit, subi, kuti, maq və digər tayfalar yeddi ulduza sitayiş edib, onların hər biri üçün ayrıca məbəd tikmişlər. Həmin bu məbədlərin hər birinin öz rəngi var imiş. Yalnız həftənin müəyyən günləri ibadətgaha getmək olarmış. Məsələn, Ay məbədinin rəngi yaşıl, günü isə bazar ertəsi, Marsın rəngi qırmızı, günü ikinci gün, Merkürün rəngi firuzəyi, günü üçüncü gün, Yupiterin rəngi boz, günü dördüncü gün, Zöhrənin (Venera) rəngi ağ, günü beşinci gün, Saturnun rəngi qara, günü altıncı gün, Günəşin rəngi sarı, günü isə bazar günü imiş. Azərbaycan mifologiyasında keçinin günəşlə əlaqəsi məhz astronomik təqvimlə bağlıdır. Belə ki, Günəş hər il mart ayının 20-də keçiyə bürünməyə daxil olur. O zaman astronomik Bahar gəlir həmin günü azyərbaycanlıların ən qədim bayramlarından biri olub, qədim Zərdüşdəlik dünyə görüşü ilə bağlıdır. Bu bayram Azərbaycanda müxtəlif dini dünyə görüşlərini olan dövrlərində belə də tarixin təlatumlarından keçərək bu günə qədər saxlanılıb və bayram edilir. Eradan əvvəl I ci minilliyin IX cu əsrində Hindistandan gələn ari tayfaları Parsua adlanan ərazidə özlərinə məkan salmış. I ci minilliyin V ci əsrində Midiya kralı Astiaqın vaxtında Midiyanı zəbt edərək tədricən bu dinə də sahib olmuşlar. Zaman keçdikcə həmin dinə yeni-yeni dünyə görüşləri o cümlədən atəşpərəstlik və Sasanilər dövründə isə manixeyizm ideyalarını gətirmişlər.

Açar sözlər: Azərbaycan, Zoroastr, Novruz, Maq, Yeddi səyyarə, Manna, Əhəməni, Sasani.

**AZERBAYCAN'DA NEVRUZ BAYRAM KÖKENLERİ VE YÜZYILLAR BOYUNCA
AHAMENİŞLER VE SASANİLER TARAFINDAN ÇARPITILMASI**

Prof. Dr. Kübra ƏLİYEVƏ

Onur Sanatçısı,

Sanat Eleştirisi Doktoru,

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü,

“Qafqaz Albaniyasının Mimari və Güzel Sanatlar” Bölümünün Başkanı

Doç. Dr. Sehranə KASİMİ

Sanat Çalışmaları Felsefe Doktoru

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü,

“Qafqaz Albaniyasının Mimari Və Güzel Sanatlar”

Şöbəsinin Aparıcı Elmi İşçisi

ÖZET

Astronomi ve astroloji, ilkel bir bilim alanı olarak, eski Azerbaycan'da yaygın olarak bir yer buldu. Gökyüzü cisimlerinin ilk araştırmacılar eski Türkler olduğu düşünülmektedir. Kendilerini Hazar'dan Çin'e vatan olarak gören antik Manna kabileleri, Türk-saka kabileleri, Hunlar ve Oğuz, çadırların üzerindeki delikten gezegenleri izleye bilirler. Güneş'in ve Ay'ın insan yaşamındaki önemli rolüne özel önem veren ilk bilgisini aldıktan sonra, beş gezegene de ibadet ettikten sonra her yıldız için bir tapınak inşa etti ve her yıldızın antropomorfik heykeline ibadet etti. Strabon, Azerbaycan'da böyle birçok ibadet yeri olduğunu ve Ay Tapınağı'nın özel bir saygısı olduğunu belirtiyor.

Bir orta yazarı olan Muhammed Fani, daha önce onun tarafından tarif edilen bir kaynaktan alıntı yaparak söylüyor: "Manna'daki Eski Subiller, gökyüzündeki yıldızların dedelerinin kutsal ruhu olduğuna inanıyorlardı." Büyülü anlamları olan yedi gezegenin her birinin evlerinde bir tılsım vardı. Gerçekten de, eski Azerbaycan Manna eyaletinde yaşayan Lullubi, Cassite, Subi, Kutu, Mag ve diğer kabileler yedi yıldız ibadet ettiler ve her biri için ayrı bir tapınak inşa ettiler. Bu tapınakların her birinin kendi rengi vardı ve haftanın belirli günlerinde tapınağa gidebilirmişler. Ay tapınakının yeşil, günü ise bazar ertesi imiş, Mars renki kırmızı günü ise Salı imiş, Merkür renki turkuaz günü ise çarşamba, Jüpiter renki gri günü ise perçembe, Venüs renki beyaz hünü ise cuma, Güneş renki sarı günü ise Pazar imiş. Azerbaycan mitolojisinde keçinin güneşle bağlantısı astronomik takvim ile ilgilidir. Böylece, güneş her yıl 20 Mart'ta keçinin takımyıldızına giriyor. O zamanlar azerbaycanlıların en eski bayramlarından biri olan ve antik Zerdüşt dünyası toplantısıyla ilişkili astronomik Bahar geliyor. Bu bayram, Azerbaycan'daki çeşitli dini dünya toplantılarında bugüne kadar muhafaza edildi ve kutlandı. MÖ dokuzuncu yüzyılda Hindistan'dan Aryan kabileleri Parsua adlı bölgeye yerleşti. İlk binyılın beşinci yüzyılında, Azerbaycan devleti olan Midian kralı Astiagin zamanında, Midleri fethetti ve yavaş yavaş bu dini aldı. Yıllar geçtikçe, yeni dinler Sasani döneminde ateşkes ve maniizm fikrini dine getirdi.

Anathar sözler: Azerbaycan, zerdüştlük, Nevruz, maq, yeddi gezigen, Ehemenerler, Sasaniler.

THE ROOTS OF THE NOVRUZ HOLIDAY IN AZERBAIJAN AND ITS DISTORTIONS BY THE ACHAEMENIDS AND SASSANIDS FOR CENTURIES

Prof. Doctor Of Academic Degree Kubra ALIYEVA

The Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Architecture and Art

The chief of department

“The Art and Architecture of Caucasian Albania”

Doc. Ass. Prof. Kasimi Sehrana

The Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Architecture and Art

The researcher of science

The Art and Architecture of Caucasian Albania”

ABSTRACT

Astrology and astronomy were widely spread in ancient Azerbaijan as independent sphere of science. It's supposed, that ancient Turkish people

were the first, who studied heavenly bodies. Manna tribes, Sakas, Huns and other Turkic tribes, who considered the territory from Caspian sea to China as their native land, could observe the heavenly bodies through the holes on the top of their tents. Gradually, after getting the initial knowledge, ancient Azerbaijanians paid the greatest attention to the Sun and Moon, in order to clear up their importance in human life. So, the ancient Azerbaijanis worshipped to Sun, Moon and five planets. They built the temples for all these stars, created their anthropomorphic sculptures and placed them in sanctuary of temple. Strabon in his letters wrote, that there were very many such temples in Azerbaijan and Moon temple was held in high respect here.

Muhsen Fani, midsentury historian, refering on classical manuscript “Akhtaristan”, wrote, that “ancient Subis, who lived in Manna, thought, that stars, twinkling on the sky are sacred souls of dead predecessors, and worshipped them.” The talismans of Seven planets had magic sence and were kept in all houses. It means, that lullibi, kaqssit, subi, kuti and other tirbes, lived in ancient Azerbaija state Manna worshipped to “Seven planets”, and built temples for each planet. Each temple was of it's own colour. Those temples could be visited in definite week days. E.g. the Moon temple was of green colour, it's day was Monday. The temple of Mars was red, it's day was Tuesday, temple of Venus was white and it could be visited on Friday, Saturn temple was black, it's visit day was Saturday, the Sun temple was yellow, it's visit day was Sunday. In Azerbaijani mythology the goat was connected with astronomic calendar. So, in March, 20 or 21 the Sun enters the goat constellation. The spring begins in the same day. The spring season, it's coming was one of most ancient holidays in Azerbaijan, connected with Zoroastrism. In the ninth century BCE, Aryan tribes from India settled in the area called Parsua. In the fifth century of the first millennium, Midian king Astiagin conquered the Midias and gradually occupied this religion. Over the years, new religions have brought to the religion the ideas of fire worship and manicheism during the Sassanid era.

Key words: Azerbaijan, Zoroastr, Novruz, Mag, Seven planets, Manna, Achaemenids, Sassanids

“TURKIY ADABIYOTDA BILIM VA TARBIYA MASALALARI”

Dotsent Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA

Pedagogika Fanlari Nomzodi

Toshkent Kimyo Texnologiya Instituti “Tillar” Kafedrasi Dotsenti

В данной статье освещаются общеизвестных произведений Махмуда Кошгари, Юсуфа Хас Ходжиба, Ахмада Югнаки, Ахмада Яссави и Кайкавуса раскрываются вопросы, отражающие значение проблем воспитания в тюркской литературе, созданной X-XII веках.

This article reveals issues, reflecting the significance of education in the Turkish literature of X-XII centuries on the basis of works of Yusuf Has Hadjib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy and Kaykavus.

BADIIY ADABIYOTLARDA AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR OBRAZI TALQINI

Dotsent Maxpuza Xamidullaevna KARAXODJAEVA

Pedagogika Fanlari Nomzodi

Toshkent Kimyo Texnologiya Instituti “Tillar” Kafedrası Dotsenti

Sevar Egamnazarovna GAIBNAZAROVA

Toshkent Davlat Texnika Universiteti

“O’zbekiston Tarixi” Kafedrası Katta O’qituvchisi

В данной статье говорится об освещении образа Темура и Темуридов в художественной литературе. В статье, также проводится анализ романа академика Б. Ахмедова „Амир Темур" и произведения Пиримкула Кадирова „Прощание матери сокола".

This article is devoted to the images of the great Amir Temur and Timurids. Several examples of famous scientists and literary scholars such as Buriboy Akhmedov, Primkul Kadirov and others are given.

KÖK SÖZ YUVALARI VƏ SUBSTANTIV ZONA

Baş müəllim Səmədova Mələhət
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

Substansiya və substantiv zona anlayışı bir neçə aspektdən araşdırılmışdır: fəlsəfi, linqvopsixoloji, pragmatik, məntiqi. Bu baxımdan substansiya anlayışının semantikasında və funksionallığında ifadə olunan əsas aspektlər kök söz yuvalarının materiallarında müşahidə olunur. Dil sistemində substansiyanın antoloji əsaslarının müəyyənəşdirilməsi, bu anlayışın araşdırılması problemi də xüsusi maraq doğurur.

Substansiyanın qrammatik və semantik anlayış kimi dil sistemindəki yeri, onun əlaqələrinin və funksionallığının tədqiqi problemi də diqqət mərkəzində olmalıdır. Dildə substansiya anlayışının əlamətlərinin təyin edilməsi, onun qrammatik formalarının izahı da diqqəti cəlb edən məsələlərdəndir. Dildə substansiya, substantivlik anlayışı bir prosesdir. İnsan şüurunun əlaqədə olduğu bütün sahələrdə substansiya anlayışı öz tətbiqini tapır. Substansiya qədim yunan dilçiliyində də diqqət mərkəzində olmuşdur. Yunan alimi Platon substansiyanı “idrakın qardaşı” adlandırırdı.

Substantiv əsaslı kök söz yuvalarında dil sisteminin tərkib hissələri olan mövqelərin qarşılaşdırılması, əlaqələr və münasibətlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Substantiv əsaslı kök söz yuvalarında qarşılaşdırma münasibətlərinin təhlili vacibdir. Substantiv əsaslı kök söz yuvalarında oppozisiya (qarşılaşdırma) problemi bir çox dilçilər tərəfindən təhlilin subyektiv metodu hesab edilir. Bir çox elmlərin, o cümlədən dilçiliyin də əsas istiqamətlərindən biri dil vahidlərinin qarşılaşdırılmasını deyil, məhz bu vahidlər arasındakı əlaqələr və münasibətlər sistemini tədqiq edir. Qarşılaşdırma metodunun tərəfdarlarının fikrincə, oppozisiya dil sistemində əlaqələr və münasibətlərin ifadəsidir.

Açar sözlər: substantiv zona, qarşılaşdırma metodu, leksemlər, dialektlər

THE ROOT WORD SLOTS AND THE SUBSTANTIVE ZONE

ABSTRACT

The concept of the substitution and the substantive zone has been investigated in several aspects: philosophical, linguistic, and pragmatic. In this context, the key aspects expressed in the semantics and functionality of the substitution concept are found in the materials of root words slots. Of particular interest is the defining of the antropological basis of the substitution in the language system and the study of this concept.

The place of the substitution, as a grammatical and semantic concept, in the language system and the investigational problems concerning its relations and functionality, should also be in the centre of attention. Another important issue is the definition of the substitution concept signs in the language and the explanation of its grammatical forms. Substitution, the concept of substantiation in a language is a process. The concept of substitution is used in all areas of human consciousness. The substitution was also in the centre of ancient Greek linguistics. The Greek scholar Plato called the substitution "brother of the mind."

Opposition of positions, which are the integral parts of the language system, relationships and attitudes are very important in substantive-based root word slots.

It is also very important to analyze the relationships of opposition in the substantive-based root word slots. The problem of confrontation in substantive-based root word slots is considered as a subjective method of analysis by many linguists.

One of the main directions of many sciences, including linguistics, doesn't analyse the opposition of the units, but rather the system of relationships and attitudes among these units. According to supporters of the confrontation method, opposition is an expression of attitudes and relationships within the language system.

Key words: substantive zone, method of opposition, lexems, dialects

SİBİRİN TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ

Prof. Dr. Həcər HÜSEYNOVA

ADPU , Filologiya Fakültəsi, Azərbaycan Dilçiliyi Kafedrası

XÜLASƏ

Qloballaşan dünyada bütün sahələrdə baş verən yeniliklər, elmdə, mədəniyyətdə, siyasətdə həyata keçirilən müasir metodlar, çağdaş münasibətlər dilçilikdə də özünü göstərir. Bu baxımdan yeni fikirləri qədim türk yazılarının tədqiqində və türkdilli xalqların məskunlaşdığı ərazilərin təsnifində də müşahidə edirik.

Orxon-Yenisey yazıları V-X əsrlərdə “Türk-sir” qəbilələrinin canlı danışiq dilinə yaxın olan bir ədəbi dildə yazılmış, Sibirdə və Volqaboyunda yaşayan türk tayfalarının, türkdilli xalqların: tuaların, xakasların dilini, digər tərəfdən oğuz dil qrupuna daxil olan Azərbaycan, türk, türkmən, qaqauz dillərinin, bəzi dil elementlərinə görə özbək, uyğur, qırğız dillərini xatırladır (7, s. 6).

Həmin etnosların qədim mədəniyyətə malik olması və bu mədəniyyətin digər xalqların mədəni inkişafına təsiri vurğulanmışdır: “Bəşəriyyət tarixində heç bir xalq, heç bir millət uzun müddət konkret, məhdud coğrafi məkanda təkbaşına yaşamayıb. Millət öz keçmişinə istinad edib. Təmasda olduğu xalqları öyrənib, öz müsbət cəhətlərinin başqalarına təlqin edib. Qədim türklər də tarix boyunca farslar, bizanslılar, ruslar, hindlilər, çinlilər və digər xalqlarla təmasda olmuş, onlarda ümumbəşəri dəyərlərin yaranıb formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. Türklərlə əcəmlər eyni həyat şəraitində, eyni mədəni mühitdə və türk hakimiyyəti altında yaşadıqları halda, böyüklü-kiçikli, bilikli-biliksiz hər türkün fars dilini öyrənməsi, ancaq əcəmlərin türk dilini öyrənməmələri, bu dildə yazmamaları... türkün əcəmdən daha üstün, daha ağıllı olduğunu göstərir” (səh.3).

Türklərin tarixən yaratdıqları yüz iyirmi dövlətdən on altısı dünya miqyaslı imperatorluqlar olmuşdur. Türklərin qədim mədəniyyətə malik olmasını isbat edən ən mühüm fakt isə onların yaratdıqları qədim yazılı mətnlərdir.

Azərbaycan dilçiliyinin böyük simalarından biri olan Həsən Mîrzəyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin göstərişini əsas götürərək türkmənşəli toponimlərin tədqiqi sahəsində, toponimlərin yaranmasında fəal olan coğrafi nomenlərin tədqiqi iatiqamətində böyük işlər görmüşdür.

Sibir adının etimologiyası ilə əlaqədar rus dilçilərinin də maraqlı fikirləri vardır. Bəzən Sibir sözü rus dilindəki “sever” sözü ilə əlaqələndirilmişdir. Lakin bu zaman rus dilinin qanunlarına əsasən b-v əvəzlənməsini izah etmək mümkün olmur. Eyni zamanda həmin sözlərdəki vurğu fərqi olmasa da bu fikri inkar edir. Həm də Sibirin rus əhalisi şimalda deyil, Sibirin şərqində yaşamışlar.

Açar sözlər: toponim, türk, rus, dastan, etnos ...

SİBİRYANIN TÜRK KÖKENLİ TOPONİMLERİ

Prof. Dr. Hacer HUSEİNOVA

ADPU, Filoloji Fakülte, Azerbaycan dilbilimi Bölümü

ÖZET

Küreselleşen dünyada dilbilimde her alanda yenilikler, bilim, kültür, siyaset ve modern ilişkilerde modern yöntemler ortaya çıkıyor. Bu açıdan, eski Türk yazılarının incelenmesinde ve Türkçe konuşan halkların yaşadığı bölgelerin sınıflandırılmasında da yeni fikirler buluyoruz.

Orhon-Yenisei yazıtları beşinci yüzyılda Türk-sır kabilelerin canlı konuşulan diline yakın bir edebi dilde yazılmıştır. Bazı dil öğelerine göre Özbek, Uygur ve Kırgız dillerini andırmaktadır (7, s. 6).

Bu etnik kökenlerin eski bir kültüre ve bu kültürün diğer ulusların kültürel gelişimi üzerindeki etkisine sahip olduğu vurgulanmaktadır: “Hiçbir ulus, hiçbir etnos belirli bir coğrafi alanda uzun zamandır tekbaşına yaşamamıştır. Her bir ulus kendi geçmişine dayanıyor. Temas ettiği insanları öğrenmiş ve başkalarına kendi olumlu niteliklerini kabul etmeye cesaretlendirmiştir.

Tarih boyunca, eski Türkler Parslar, Bizanslılar, Ruslar, Hintliler, Çinliler ve diğer uluslarla temas halinde olmuş ve onların evrensel değerlerinin oluşmasında müstesna bir rol oynamışlar. Türkler ve ecemiler aynı mekanda, aynı kültürel ortamda ve Türk egemenliğinde yaşasalar da, ister küçük ister büyük olsun her Türk, Farsça öğrenmiş, ancak ecemiler öğrenmemiş ... ”(S. 3).

Tarihsel olarak Türkler tarafından yaratılan yüz yirmi ülkeden on altısı dünya imparatorluğu olmuştur. Türklerin eski bir kültüre sahip olmasının en önemli gerçeği eski yazılı metinlerdir.

Azerbaycan dilbiliminin en büyük isimlerinden Hasan Mirzayev, Türkmen toponimlerinin coğrafi isimlendirilmesi ve Büyük Lider Haydar Aliyev'in talimatlarına dayanarak toponyumların oluşumu üzerine büyük araştırmalar yaptı.

Rus dilbilimcilerin de Sibirya adının etimolojisi hakkında ilginç fikirleri var. Bazen Sibirya kelimesi Rusça'da "sever" kelimesiyle ilişkilendirilir. Bununla birlikte, b-c ikamesini şu anda Rus yasalarına göre açıklamak mümkün değildir. Aynı zamanda, bu sözlerde, fikri inkar eden bir vurgu farkı vardır. Ayrıca, Sibirya'nın Rus nüfusu Sibirya'nın kuzeyinde değil doğusunda yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: toponym, türkçe, rusça, destan, etnik...

ƏNƏNƏVİ DİLÇİLİKDƏ SİFƏTİN TƏDQIQI

Elmira ƏLİYEVƏ

ADU, F.Ü FD

XÜLASƏ

Məqalədə sifətlərin ənənəvi formada quruluşuna, mənalarına görə təsnifi məsələsinə toxunulur və müəyyən situasiyalarda sifətlərin dəyişikliyə uğramasının (əsl sifətlər → nisbi sifətlər) hansı vasitələrlə icra olunması araşdırılır. Eyni zamanda, bəzi situasiyalarda sifətlərin ünsiyyəti təmin edən aspektlərə uyğun olaraq təfəkkür ilə əlaqəli öyrənilir. Sifətlərin müəyyən edilməsi zamanı konsept və kateqoriya arasındakı fərqliliklərə, sifət bildirən konseptlərin insanların və qeyri-canlıların beyinlərində fərqli şəkildə formalaşma səbəblərinə də toxunulur.

Ümumi dilçilik baxımından sifətlərin təbiəti və funksiyaları, onların quruluşları, funksiyalarının qanunauyğunluqları, konkret dillərdə təsnifi haqqında məlumat verilir. Makro və mikromətnlərdə sifətlərin referensial mənaları müəyyən edilir.

Müasir dövrdə, german dilçiliyində sifətin fərqli dillərdə struktur-semantik və funksional cəhətdən öyrənilməsinə elmi-fəlsəfi cəhətdən yanaşmalar araşdırılaraq təhlil edilir. Bununla yanaşı, sifət haqqında məlumat verilir və sifətlərin təsvir sahələri qruplaşdırılır: a) ismin keyfiyyətni təsvir edən sifətlər (ingilis dilində /a cold drink/ “soyuq içki”; alman dilində /ein heftiger Hund/ “güclü it” və s.); 2) şəxsin, yaxud əşyanın hansı yerə aid olduğunu, haradan gəldiyini, yaxud gətirildiyini təsvir edən və məişət sifətləri adı ilə tanınan sifətlər (ingilis dilində /an Indian temple/ “hind səcdəgahı”; isveç dilində /en mexikansk hatt/ “Meksika şlyapası” və s.), rəng bildirən sifətlər (ingilis dilində /Please, give me some white bread/ “Zəhmət olmsa, mənə bir qədər ağ çörək verin”; alman dilində /sein Gesicht ist schwarz/ “Onun üzü qaradır” və s.), isimlərin ölçüsünü təsvir edən sifətlər (ingilis dilində /A huge place/ “nəhəng yer”; isveç dilində / en tunn tjej/ “arıq qız” və s.).

Sifətlərin mənalarına görə təsnifi belə bölünür: əsl, nisbi və vəziyyət bildirən sifətlər. Müasir ingilis dilində sifətlər mətnin formalaşmasında, cümlənin aktual üzvlənməsində fəal iştirak edir və mətnlərin mənalarının düzgün ifadə olunmasında rol oynayır.

Açar sözlər: sifət, ənənəvi, tədqiq, mənə, quruluş, təsnif

NOVRUZ BAYRAMINDA AZƏRBAYCAN XALÇASININ YERİ

Doç. Dr. Münəvvər HACIYEVA

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası

XÜLASƏ

2009-cu il sentyabrın 30-da YUNESKO tərəfindən qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmiş Novruz bayramının mənşəyi qədimdir. Novruz bayramı Zərdüştü dinindən gəlir, eyni zamanda Hicri-şəmsi təqviminə görə yeni ilin ilk günü kimi qəbul edilir. Novruz ilin başlanğıcı, yaz gecə-gündüz bərabərliyi günü hesab olunur. Novruz bayramı Azərbaycan dilinə “Yeni gün bayramı” kimi tərcümə edilir.

Milli-mənəvi sərvətlərimizin siyahısına daxil olan Novruz bayramı öz adətləri ilə fərqlənir: bayrama dörd həftə qalmış həyat üçün vacib olan dörd ünsürlə – su, od, külək və torpaqla bağlı çərşənbələrin xüsusi təntənə ilə qeyd edilməsi, yazın gəlməsini və bolluğun rəmzi hesab edilən səmənələrin göyərdilməsi, oda, günəşə etiqadın ifadəsi olan tonqalların qalanması və s. Novruz bayramının adətlərindən biri də bayram günlərində meydan tamaşa və xalq oyunları çərçivəsində folklorumuzun zənginliyinin nümayiş etdirilməsidir.

Meydan tamaşalarının rüşeyimləri olan, əsasən Novruz bayramı günlərində ifa edilən "Maral oyunu" ilə "Kilimarası" ("kilim" Azərbaycanın xovsuz xalçalarına aiddir) folklor ansambları oyunları günümüzədək gəlib çıxmışdır. Hər iki tamaşa zurnaçılar dəstəsinin ifa etdikləri musiqi sədaları altında keçirilir. Bu tamaşalardan "Kilimarası" oyununda, adından göründüyü kimi, xovsuz xalça - kilimlərdən istifadə edilir, bu isə onu deməyə imkan verir ki, Azərbaycanda xalça insanların həyat tərzilə sıx bağlı olmuş və azərbaycanlıların adət - ənənələrinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Xalça insanı bütün həyatı boyu – həm kədərləndə, həm də sevincində müşayiət edir. Azərbaycanda hər bir əhəmiyyətli hadisəni tərənnüm etmək üçün xüsusi xalça toxumaq ənənəsi vardır. O cümlədən baharı tərənnüm edən Azərbaycan xalçaları da mövcuddur ki, bunlardan ən unikal xalça sayılan, bizim eramızın VII əsrlərdə toxunan "Xosrovun baharı" adlanan xalçadır ki, həmin süjet sonrakı əsrlərdə "Dörd fəsil" adlanan çoxsaylı Təbriz xalçalarında öz inkişafını tapmışdır. Digər belə xalça Lətif Kərimovun "Bahar" adlı xalçasının adını çəkə bilərik.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alsaq, belə nəticəyə gələ bilərik ki, incəsənətin iki əsas sahəsi olan musiqi və xalçanın Novruz bayramında xüsusi yeri vardır. Çünki bütün digər bayramlar kimi, Novruz bayramını xalçasız, və musiqisiz təsəvvür etmək olmaz.

Buna görə də son illər aparılan tədqiqatların nəticəsi olaraq, xalçalarda musiqinin tərənnümü olaraq, yeni bir kompozisiya öz əksini tapmışdır ki, bu kompozisiyanın da əsasını Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin ornamental formaları təşkil edir. Bu çalğı alətləri içərisində əlbəttə ki, Novruz bayramı ərəfəsində səsləndirilən nəfəs alətləri, zərb alətləri və eyni zamanda folklor musiqimizin əsası olan simli alətlərin də ornamental formalarının şahidi oluruq. Müəllif tərəfindən Azərbaycana xas olan 19 növ çalğı aləti stilizə edilərək, ornamental formada 3 kompozisiyaya tətbiq edilmişdir. Bayram əhval – ruhiyyəsini saxlamaq üçün yeni yaradılan kompozisiya "Səsli – küylü" adlandırılmışdır. Bu kompozisiya əsasında 3 xalça toxunmuşdur.

Açar sözlər: Novruz, bayram, Azərbaycan, musiqi, xalça, adət, ornament, kompozisiya

TÜRKÇÜLÜYƏ SEVGİMİZİN “QARDAŞ KÖMƏYİ” MƏRHƏLƏSİ

Dr. Sevinc QƏMBƏROVA
GDU, F.Ü.F.D.

ÖZET

Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin hər zaman çiyin-çiyinə verərək bir-birinə dəstək olması ənənəsi qədim tarixi köklərə söykənir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin “Türkiyə-Azərbaycan bir millət, iki dövlətdir” və Ulu Öndər Mustafa Kamal Atatürkün “Azərbaycanın kədəri bizim kədərimiz, sevinci bizim sevincimizdir” sözləri xalqlarımız üçün bir düstur halına gəlmişdir.

İstər keçən əsrin əvvəlində-1918-ci ildə qurulmuş, istərsə də əsrin sonunda-1991-ci ildə bərpa edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasını ilk tanıyan ölkə qardaş Türkiyə olmuşdur. Türkiyə Çanaqqala döyüşlərində öz müstəqilliyi uğrunda mübarizə apararkən ilk azərbaycanlılar könüllü olaraq özlərini qardaşlarının köməyinə çatdırmışlar. Eləcə də, 1918-ci ildə Azərbaycanın imdadına çatmış Qafqaz İslam ordusunun 1130 əsgəri qəhrəmancasına vuruşaraq şəhid olmuşlar.

1914-cü ildə başlayan Birinci Dünya müharibəsində Osmanlı imperiyası Antantaya (Rusiya, İngiltərə və Fransa) qarşı olan tərəfdə idi. Bu savaş uzun əsrlər boyu ara-sıra baş verən rus-türk müharibələrinin ən dəhşətlisi idi. Cənub-Qərbi Qafqazın və Şərqi Anadolunun türklər yaşayan bölgələri müharibə meydanına çevrildikcə milyonlarla günahsız insan viran qalmış yurd-yuvalarını tərk etməyə məcbur qalıb ac-yalavac qaçqınlara çevrilirlər.

Azərbaycanlılar qardaşlarının bu vəziyyətini ürək ağrısı ilə qarşılamış və onlara kömək məqsədi ilə “Qardaş köməyi (Kardaş Kömeği)” şüarı ilə kompaniya başlatmışlar. Bu işə Bakıda qurulmuş “Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti” başçılıq edərək 1915-ci ildən başlayaraq xalqdan yardım toplamış və işğal olunmuş bölgələrə gedərək ehtiyacı olan insanlara çatdırmışdır.

Dövrün görkəmli söz adamlarının istəyi ilə 1917-ci ildə Cəmiyyətin sədri Mirzə Əsədullayev lazımı icazəni alaraq bütün gəliri qaçqın düşmüş türk qardaşlara xərclənmək məqsədi ilə bir dərgi nəşr etdirməyi qərara almışdır. 1917-ci ilin may ayında çıxarılması planlaşdırılan “Qardaş köməyi” dərgisi bəzi səbəblərə görə gecikərək may ayında nəşr olunmuşdur. “Açıq söz” qəzetinin mətbəəsində çap edilən dərgi 80 səhifədən ibarət olmuş və 1 manatdan satışa çıxarılmışdır. Ərəb hərfləri ilə türkçə nəşr edilən “Qardaş köməyi (Kardaş Kömeği)” dərgisinin baş qismində onun yaranmasının məqsədi bu şəkildə ifadə edilmişdir:

“Qardaş Köməyi” Hasilatı hərbezadələr fəidəsinə getmək üçün mühərrirlər tərəfindən nəşr olunmuş siyasi, ədəbi, ictimai bir məcmuədir (Hasilatı hərbezadeler faidesine gitmek için muharrirler tarafından neşr olunmuş siyasi, edebi, ictimai bir mecmuadır).”

“Qardaş köməyi (Kardaş Kömeği)” məcmuəsində Hüseyn Cavid “Hərb və fəlakət” şeiri, Abdulla Şaiq “Əşxas” birpərdəli dramı, Əhməd Cavad “Yazıq” şeiri, Abbas Səhhət “Təxliyə yaxud qaçqın” şeiri, Əli Nəzmi “Arş iləri!” şeiri, Ömər Faiq Nemanzadə, Məmməd Əmin Rəsulzadə məqalələri və başqa bir çox yazarlar öz əsərləri ilə çıxış etmişlər. Orenburqdan Fatih Kərim adlı yazar da qatılaraq öz yazısında müharibənin türklərə gətirdiyi fəlakətlərdən bəhs etmişdir.

Açar sözlər: türkçülük, “Qardaş köməyi” dərgisi, xeyriyyə məqsədi

AZERBAYCAN-KIRGIZ KÜLTÜREL ORTAK DEĞERLER

Dr. Aytac ABBASOVA

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Folklor Enstitüsü, “Folklor Ve Yazılı Edebiyat” Bölümü

ÖZET

Eski tarihe ve zengin kültüre sahip olan Türk halklarının manevi değerler sisteminde Nevruz bayramının da kendine özgü yeri vardır. Nevruz Türk halklarının zengin maddi ve manevi değerlerinin bir kısmını içeren büyük kültür olayıdır. Nevruz'un içeriği yapısal kompleks, muhtevası geniş ve kapsamlıdır. Bu bayrama tarihi gelişme boyunca baktığımız zaman onun eski kültürel köklere ve manevi kaynaklara bağlı olduğunu görüyoruz. Geçmişte olduğu gibi, bugün de Azerbaycan'da, Kırgızistan'da ve bir çok komşu ülkelerde Nevruz bayramı kutlanmaktadır. Nevruz bayramının ayrıca iklimle bağlı olduğu için yaz-kış değişimine yakın iklim kuşaklarında yerleşen halklar tarafından bayram olarak anılması doğaldır. Nevruz gelenegi, farklı devirlerde asırlardır farklı coğrafyalarda çeşitli boy ve milletlerin yaşattıkları bir gelenektir. Toplumlar bu gelenegi, kendilerine göre mitoloji, yahut dini temele oturtmaya çalışmıştır. Dolayısıyla her toplumun kendisine ait bir takım pratikleri ortaya çıkmış ve kültürel yayılma yoluyla da diğer toplumlara geçmiştir.

Kırgızlar Nevruzda belâlardan uzak olmak için ardıç tütsületirler. Azerbaycanda mutlaka ateşde ardıç ağacı yakarlar. Ardıç ağacından yeni doğmuş bebeğe beşik yaparlar, arazide tek başına olan ardıç ağacı kutsal sayılır ve özel amaçlı olarak ziyaret edilir. Türk halklarında ardıç ağacı kutsal sayılan ağaçların başında gelir. Her iki türk halkının geleneginde ateşin üzerinden yaşlı-genç herkes atlar. Ateşin alevi azaldıkça tekrar güçlendirilir. Ateş, bir bakıma karanlığın aydınlığa galip gelmesi anlamına da gelmektedir. Azerbaycanda ateşin üzerinden atlarken; “Ağırlığım-uğurluğu dökülsün, Bu ateşde yansın!”-derler. Kırgızlarda ise “Senin kızıl nurun bana gelsin, Benim sarı hastalığım sana geçsin” derler.

Azerbaycan-Kırgız kültüründe Nevruz bayramının ortak kökenleri ateş, su, ağac, toprak ve diğer inanc ve ritüellerle bağlıdır. Bu bağlılık ise eski kökenlere dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Kırgız, Nevruz, ortak kökenler

TÜRKİYƏ VƏ QAZAXISTANIN “YENİ SİNƏRJİ-ORTAQ İQTİSADİ PROQRAMI” (2017-2020)

Aygün Nizami Qızı Soltanzadə

Bakı Dövlət Universiteti

XÜLASƏ

Türkiyə ilə Qazaxıstan arasında əlaqələr 2009-cu ildə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq səviyyəsinə yüksəldi. 2012-ci ildə Türkiyədə, 2015-ci ildə Qazaxıstana Erdoğanın ziyarəti ilə əməkdaşlıq daha da artdı. 2017-ci ildə Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Türkiyə ilə Qazaxıstan arasında ticarət həcmnin təxminən 2 milyard dollar olduğunu ifadə edərək, bunu tez zamanda 5 milyard dollara çatdırmaq üçün əzm göstərəcəklərini dedi.

Qazaxıstanın Orta Asiyadakı iqtisadi və ticari əməkdaşlığı yüksək səviyyədə davam edir. Qazaxıstanda bir çox layihə, xüsusən Astananın inşası Türkiyə şirkətləri tərəfindən həyata keçirilir.

İki ölkə arasında ticarətə daha da böyük təkan qazandırma məqsədi güdüldüyünü ifadə edən Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev Türkiyənin tekstil, qida, dağ-mədən, sənaye, tikinti, elektronika, kənd təsərrüfatı, əkinçilik və turizm sahələrindəki imkan təcrübələrini nəzərdən keçirməyə razılıq verdiklərini və bu məsələlərə dair təlimatlar verildiyini demişdi.

Qazaxıstan Prezidenti Nursultan Nazarbayev ölkədə 600-dən çox şirkətin Türkiyə kapitalının iştirakı ilə işlədiyini bildirərək, bu şirkətlərin Qazaxıstanda təxminən 20 milyard dollarlıq müqavilə bağladığını söylədi. Qazaxıstan və Türkiyənin tarixdəki İpək Yolu üzərində olması şərq və qərb arasındakı körpü vəzifəsini davam etdirməklərində rol oynayır. Nazarbayev, prezident Ərdoğan ilə görüşmələrində yeni sinerji ortaq iqtisadi proqram və bunun çərçivəsində Kazakistan- Türkiyə sənaye bölgələrini qoruma məsələlərinin müzakirə yatırıldığını qeyd etmişdi.

"Türkiyə-Qazaxıstan hökumətləri arası Qarışıq İqtisadi Komissiyası Onuncu Dövr Yığıncağı Protokolu", Türkiyə Respublikasının Prezidenti ilə Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti himayədarlığı yaradılan "Yeni Sinerji-Ortaq İqtisadiyyat Proqramı' 2017-2020 Dövrü Fəaliyyət Planı Protokolu"na imza atıldı.

2017-ci il ikitərəfli ticarət həcmnin 1,9 milyard dollar olduğunu söyləyən Nazarbayev, "Bu yaxınlarda ticarət səviyyəmizi 5 milyard dollara çatdırmaq və sonra 10 milyard dollara çatdırmaq hədəfimiz var. Hökumətlərimiz bu istiqamətdə çalışacaq." dedi.

2017-2020-ci illər üçün "Yeni Sineriya-Ortaq İqtisadiyyat Proqramı" Fəaliyyət Planını proqramı çərçivəsində 24 investisiya layihəsinin reallaşdırıldığını qeyd etdi. "Bu hesabların ümumi həcmi 800 milyon dollar təşkil edir", Nazarbayev dedi.

Türk şirkətlərinin rəhbərləri ilə də görüşdüklerini bildirən Nazarbayev, iki ölkə arasındakı ticarət və investisiya məsələlərini qiymətləndirdiklərini söylədi. Onun səfəri çərçivəsində 2 milyard dollarlıq qarşılıqlı layihələr imzalanmışdı.

2019-cu ilin noyabrın 11-də İstanbulda keçirilən Türkiyə-Qazaxıstan Qarışıq İqtisadi Komissiyası 11-ci Dövr Yığıncağı nəticəsində Türkiyə və Qazaxıstan arasında üç sahədə əhəmiyyətli razılaşmağa imza atıldı. Prezident Kompleksində keçirilən imza mərasimində vitse-prezident Oktay və Qazaxıstanın Baş naziri Mamin Beynəlxalq Yük Daşınma Sazişini imzaladılar. Ticarət naziri Ruhsar Pekcan və Qazaxıstanın Milli İqtisadiyyat naziri Ruslan Dalenov da Halal Akkreditasiya sahəsində Əməkdaşlıq Anlaşma Memorandumu və Yeni Sinergiya Birgə İqtisadi Proqramı 2019-2020 Fəaliyyət Planı imzaladılar.

Türkiyə və Qazaxıstan arasındakı ticarət həcmi və mövcud əlaqələri inkişaf etdirməyə istiqamətli atılan imza 10 milyard dollar ticarət həcmi hədəfində rol oynaması gözlənilir. Bu yığıncaq çərçivəsində keçirilən iş forumunda cəmi 19 müqavilə imzalanmışdır ki, bunlardan 13-ü kommərsiya xarakteri daşıyır, 6-sı korporativ əməkdaşlığa əsaslanır və iş həcmi 1,4 milyard dollardır.

Açar sözlər: Türkiyə , Qazaxıstan , iqtisadiyyat

FARKLI BRANŞLARDAKİ SPORCULARIN BAKIŞ AÇISINA GÖRE ANTRENÖRLERİN İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF COMMUNICATION SKILL LEVELS OF COACHES ACCORDING TO THE PERSPECTIVE OF ATHLETES IN DIFFERENT BRANCHES

Dr. Öğr. Üyesi Hülya BİNGÖL

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

İsmail ÖNER

İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı (Doktora Öğrencisi)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü BİNGÖL

Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü

ÖZET

Günümüzde antrenör ve sporcu iletişimi yadsınamaz bir süreçtir. Antrenörlerin çeşitli iletişim unsurları ile sporcular tarafından nasıl algılandığının ve hedefe ulaşmada ne derecede etkili olduğunun analiz edilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak çalışmamızda, farklı branşlardaki sporcuların bakış açısına göre antrenörlerin iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi ve tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya, 2020-2021 yıllarında Diyarbakır Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünde faaliyet gösteren 6 farklı branşdaki (Basketbol, futbol, voleybol, hentbol, badminton ve masa tenisi) 115 sporcu gönüllü olarak katılmıştır.

Diyarbakır Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne bağlı farklı branşlarda faaliyet gösteren ve araştırmaya katılan sporcuların kendilerine ait bilgileri edinmek için Kişisel Bilgi Formu (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, spor yılı, spor branşı, antrenörle çalışma süresi) oluşturulmuştur. Araştırmada antrenörlerin iletişim beceri düzeylerini belirlemek için Yılmaz İdris (2008) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlanan “Antrenör İletişim Beceri Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS istatistik paket programı ile değerlendirilmiş ve verilerin anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak alınmıştır.

Araştırma sonucunda; antrenörlerin iletişim beceri düzeyleri puan ortalamaları, katılımcıların yaş, cinsiyet, spor branşı, spor yılı ve antrenörle çalışma yılı değişkenlerine göre incelendiğinde her ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamadı ($p > 0.05$). Bu çalışmanın, yapılacak farklı çalışmalara yönelik literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antrenör, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, İletişim Becerisi, Spor Branşı

ABSTRACT

Today, coach and athlete communication is an undeniable process. Analyzing how coaches are perceived by athletes with various communication elements and how effective they are in achieving the goal comes across as an important consideration. Based on this idea, in our study, it was aimed to examine and determine the communication skill levels of coaches according to the perspective of athletes in different branches.

115 athletes from 6 different branches (Basketball, football, volleyball, handball, badminton and table tennis) operating in the Diyarbakir Provincial Directorate of Youth and sports in 2020-2021 years participated voluntarily in the study.

Personal Information Form (gender, age, education level, year of sport, sports branch, working time with coach) was constituted for the athletes who operated in different branches of Diyarbakir Sports Directorate of Youth and Sports and who participated in the study. In the study, “coach communication skill scale” developed by Yilmaz Idris (2008) and adapted to Turkish was used to determine the communication skill levels of coaches. The data obtained were evaluated with the SPSS statistical package program and the significance level of the data was taken as ($p<0.05$).

As a result of the study, when the communication skill levels of the coaches were analyzed according to the variables of age, gender, sports branch, sports year and working year with the coach, there was no statistically significant difference between both of them ($p>0.05$). It is thought that this study will contribute to the literature for different studies to be done.

Key Words: Coach, Provincial Directorate of Youth and Sports, Communication Skills, Sports branch

NOVRUZ DƏYƏRLƏRİ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASININ TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ.

Mehriban Sərdarova Nagi Qızı

ADPU-nun Doktorantı, Elmi İşçi

XÜLASƏ

Hər bir xalqın ümumbəşəri mədəniyyət tarixində bir özəlliyi də onun adət-ənənələri, ayin və ritualları, milli bayramlarıdır. Məhz bu dəyəri onun milli kimliyinin aydınlaşmasında bir amildir.

Azərbaycan xalqının tarix boyu yaranmış və ənənəyə çevrilmiş bayramları içərisində millətimiz üçün, xalqımız üçün, hər bir azərbaycanlı üçün ən əziz, ən doğma, ən sevimli bayram Novruz bayramıdır.

Məlumdur ki, Novruz bayramının qədim tarixi vardır və onun tarixi elə dərin köklərə gedib çıxır ki, burda xalqın, millətin təfəkkürünün ən dərin qatları öz əksini tapır, bu səbəbdəndir ki, Novruz bayramına bir xalq olaraq istilaya uğradığımız dövrlərdə həmişə qorxu ilə yanaşılmış və hər cəhdlə unudulması üçün maneələr qoyulmuşdur. Bu münasibət Dədə Qorqud boylarının birində, eləcə digər folklor materiallarında özünü göstərir.

Bu günə ən yaxın dövrlərə nəzərən Novruz bayramının tarixini üç əsas mərhələyə bölməli olsaq, belə bir mənzərə alınar: sovetdövrü, sovet dövrü, müstəqillik dövrü.

Məhz milli yaddaş olduğu, milli dövlətçilik əlamətlərini, türkcülük ideyalarını özündə ehtiva etdiyindəndir ki, bizə məlum olan yaxın tarixdə sovet dövrü Novruz bayramının həyatında siyasi repressiya dövrü kimi xarakterizə oluna bilər.

Müstəqillik dövründə Novruz bayramının həyatında öz xarakterinə uyğun olaraq bir dirçəliş, intibah dövrü yarandı ki, bu da milli dövlətçiliyimizin ideoloji əsaslarını müəyyənləşdirən ümummili liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Nəzərə alsaq ki, müstəqil dövlətçiliyimizin tarixi Heydər Əliyevin son yarım əsrdəki milli dövlət quruculuğu fəaliyyəti ilə bağlıdır, onun zəngin irsində Novruz dəyərlərinin tədqiqi əslində dərin bir mövzudur. Çünki bu bayramın azərbaycançılıq dəyərlərinin mühüm tərkib hissəsi kimi araşdırılması milli təhsil istiqaməti daşımadaşdır.

Heydər Əliyev irsində Novruz bayramı öz mahiyyətinə əsasən azərbaycançılıq dəyərlərinin mühüm tərkib hissəsi kimi milli mənlilik, birlik, həmrəylik, barış, türkcülük, türk xalqlarının birliyi, mənəvi-ruhi saflıq, müqəddəslik, sadəlik, nikbinlik, təbiətlə həmahənglik (milli fəlsəfi dünyagörüşü), tarixilik, müasirlik, demokratiklik, ümumbəşəriyyət ideyaları ilə xarakterizə olunur.

Bununla belə, Heydər Əliyevə görə, Novruz bayramı ümumbəşəriyyətin üzvi tərkib hissəsi olsa da, özünün bir bütöv halda öz ideya-məzmun, ifadə tərzinə görə məhz azərbaycançılığa aid möhkəm tarixi əsaslardan doğan özünəməxsusluqlara malikdir.

Bu dəyərin tarixindən, mahiyyətindən, yəni gecə və gündüz bərabərliyi, təbiətdən, elmi əsaslardan meydana gəldiyi, istənilən maneəyə baxmayaraq qorunması barədə tarixi keçmişindən, indiki dövründən, bir milli təfəkkür insanının həyat tərzindən bəhs edərək “bu, azərbaycanlıların, Azərbaycan xalqının qəlbinin bayramıdır.” qənaətini irəli sürmüşdür.

Onun fikirlərindən bu nəticəyə gəlmək olur ki, tarixi zamanlarda qadağa olunmasını da əsas səbəbi birgəliyə, yaddaş oyanmasına, milli birliyə, əzmə səbəb olacağı baxımından müstəmləkəçilik siyasətinə bağlı olmuşdur.

Hələ sovet dövründən dilimizin qorunması, saflığı, dövlət dilinə çevrilməsi, dövlət rəhbərliyinə milli düşüncəli kadrların yetişdirilməsi və gətirilməsi, folklorun bir elm sahəsi kimi canlandırılması və bu qəbildən həyata keçirilən onlarla işlər bilvasitə Novruz dəyərlərinin müstəqillik dövründə uenidən doğruluşuna, intibahına səbəb olmuşdur.

Həç bir siyasi və iqtisadi məqsəd güdülmədən, siyasi baxışlarından, siyasi dünyagörüşündən asılı olmayaraq hər kəsin bu dəyəri qoruması Heydər Əliyevə görə, dostluq, həmrəylik, yüksək mədəniyyət tərzini özündə ehtiva edən dəyərdir.

Heydər Əliyevə görə, Azərbaycan vətəndaşlarının əksəriyyətinin arzusudur ki, ölkəmizdə milli həmrəylik, vətəndaş həmrəyliyi, birliyi olsun. Bu ali məqsədləri, ali fikirləri ulu babalarımız bizə nəsihət ediblər və bu bayram yaranandan onun xüsusiyyətləri insanları həmişə dostluğa, həmrəyliyə, qarşılıqlı anlaşmaya dəvət edibdir. Bu baxımdan həm də eyni zamanda Novruz tolerantlıq dəyərlərinin qoruyucusudur.

Heydər Əliyevə görə, bayram əhval-ruhiyyəsi, təbiidir ki, bizim hamımıza nikbinlik verir, hamımızda nikbin əhval-ruhiyyə yaradır. Bu baxımdan Novruz gələcəyə nikbin baxışları özündə ehtiva edən dəyərdir.

Açar sözlər: Novruz dəyərləri, azərbaycançılıq ideologiyası, Heydər Əliyev, milli yaddaş, milli dövlətçilik.

DOĞU ANADOLUNUN ERZİNCAN AĞIZLARINDA SES TÜREMESİ OLAYI

Elvan CAFEROV

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Fıratın yukarı kısmında yer alan Erzincan, Anadolu'nun en eski kültür merkezlerinden birisidir. Erzincan yöresi, bir çok geçit ve boğazlarla Doğu Anadolu ağızlarını Doğu Anadolu'ya bağlayan bir özellik göstermektedir. Erzurum Yaylaları ile başlayıp, Sivas yönünde uzayarak, Malatya yönünde sarkan Erzincan ili diyalektolojik konumuyla da tam bir geçiş bölgesi karakteri taşımaktadır. Doğuda Erzurum ile Batıda Sivas'a açılan, ulaşım kadar kültürel yaklaşımın da kolay olduğu Erzincan'da diyalektolojik geçişi somut bir biçimde görebilmek mümkündür. Kuzeyden Otluk bel ve Karadağ ile Güneyden de Munzur Dağları arasında uzayan Erzincan yöresi için kuzey-güney yönünde aynı şeyi söylemek mümkün olamamakla birlikte herhangi bir geçiş özelliği de görülmemektedir. Erzincan bölgesi, Fırat Nehri ve Erzurum-Sivas karayolu boyunca dışa açık; kuzey-güney yönüne yayılım açısından kapalı bir durum arz eder. Dilin alt gruplarından biri olan ağız; iklim, coğrafi şartlar, nüfus dalgalanmaları, savaş gibi sebeplerle diğer ağızlardan farklılık arz eder. İllerin büyüklüğü, barındırdıkları unsurların tarihi tekâmülü ve alanın coğrafi mevkisi göz önünde tutulacak olursa her ilin barındırdığı kitle hiçbir zaman kendi çevresi içerisine kapanıp dıştan gelen tesirlerden kendisini koruyamadığı gibi, mütemadiyen gelip-geçen ve yerleşen bir çok Türk ve hatta yabancı uyrukların da tesirlerini kendi üzerinde az-çok hissetmiştir. Göçler, depremler, iklim ve coğrafi şartlar Erzincan dil kültürüne etki ederek kendine has bir ağzın doğmasına yol açmıştır.

Sesartımı Erzincan yöresi ağzında sıkça görülen bir ses olayıdır. Hızlı telaffuz ve en az enerji sarf etme kaygısından ötürü oluşmaktadır. ı, i, u, ü Türemesi Genellikle “r ve l” seslerinin önüne gelerek kullanılır. Bu kullanımla “Türkçe kelime başında ‘r ve l’ ünsüzü görülmez” kuralına da bir nevî sağlama niteliği kazandırılmaktadır. *rahmetlik* > *irehmetlik*, *lahana* > *ilahana*, *recep* > *irecep*, *rus* > *urus*, *lazım* > *ilazım*, *radıyo* > *iradıyo*, *spatula* > *ispatula*.

Bu nevi türemeler kelime başında görülebildiği gibi sözcük ortasında ve sözcük sonunda da oluşabilmektedir:

traktör > *direkdör*, *elektrik* > *alatirik*, *milyon* > *miliyon*, *tavsan* > *davuşan*, *amca* > *amuca*, *velhasıl* > *velhasılı*, *giderken* > *giderkene*

BAŞTA ÜNLÜ TÜREMESİ

- Ula Şamil Ağa, avu sallanan ne? su > avu
- Bax kimseye bisey dersem abu ağzım kitlensin. Bu > abu
- Meellim Efendi sen asindi ne is yaptın? şimdi > aşindi
- İlahana dolmasına öliyem. (lahana > ilahana)
- İradıyoyu maggatdan aşağıya bıraxdı. radyo > ıradıyo
- Hatun, avu ıradıyoyu getür de baxax, hökümet gine neye zam goyacax. su > avu
- Ehmet geçen irehmetlik baban ürüyama girdi. rahmetlik > irehmetlik, rüyama > ürüyama
- Girim aburda tükende bisey yeyim de ele gedim. burada > aburda
- Sen bizi ırahatlığa gavusturdun. rahatlığa > ırahatlığa
- Gız boğozan sis axa, abu gaden ekmek yeyülür mü? bu > abu
- Üsküre kimin göküsler, ebile ayaxda durıy. böyle > ebile
- İrahat ırahat işimi göriyem. rahat > ırahat
- Garıları görsen gollar embile heç yox. böyle > embile
- İrafa fincan goydum. rafa > ırafa
- Eşindi ben abu halımınan senden eyi yoğururam. şimdi > esindi
- Böyle>ebile. Gız sen ebile yuğurursan xamur cıvık olur. Avu uzunnik ırapataynan goldik egisi de benim yanıma goy. rapata > ırapata

· Aburası Türkiye'nin bilumum iredyoları hepizi hörmetle selamlıyam. burası > aburası, radyo > iredyo

- Aburası irehmetlik, İnönü sitedyumu. rahmetlik > irehmetlik,
- Buna ırağmen dürübünler xırtlık barabarı dolu. rağmen > ırağmen
- Eferim ul Irecep sahan iti bile gorxuttun. Recep > Irecep
- İrdvan on sekgiz cızgısına doğru harbi harbi girmek üçün evdiriy. Rıdvan > İrdvan
- Sorna ağacın dibine geliyer ki, babalarının çamın dalına bağladuğu gabax ürüzgar esdükçe “tix

tix” dala vurıy. rüzgar > ürüzgar

- Baxıy ki bi dene esgi degirmene ıras geliy. rast > ıras
- Tek boğoz toxluğuna, abu tükeniyi süpürürem. bu > abu

İÇ SESTE ÜNLÜ TÜREMESİ

- Ben yalavuzam beni de yanına al. yalnız > yalavuzam
- Bi solux abu tiyezennen gonusum. teyze > tiyeze
- Bi denesini hasaca tomofofin arxasına goydum. hasça > hasaca
- Oğlan değeneği tomofole yaxlasdurunca tomofofil yeriy. değnek > değenek
- Bu axşamki film Yesil Yolumus. film > film
- Alatiriklerin hepisi alımıs. elektrik > alatirik

Ayrılxlar hasiretler üstüne...

Beni sorıysan hemserim

Isıxlarım sönmüs.

hasretler > hasiretler

- Aburası irehmetlik, İnönü sitedyumu. stadyumu > sitedyumu
- BMC gamıyon gibi tısıliy. kamyon > gamıyon
- Gızı da dutıylar sediyeyinen goyıylar arabaya götüriyler hamama. sedye > sediy
- Gelini de burda yalavuz goydun, gaçdın. yalnız > yalavuz

SON SESTE ÜNLÜ TÜREMESİ

- Bir gün babasının getürdüğü tomofoiliyinen oynadurkene öğretmenin mıxladuzlarınan yaptuxları axlıma geldi. oynatırken > oynadurkene
- Hamancana üsdümüzü geyündük. hemence > hamancana
- Velhasılı birez daha geddukleyin yol çatallanıy. velhasıl > velhasılı

SCHOLARSHIP, INTEGRITY AND AGE; A CRITICAL REVIEW OF THE EFFECT OF AGE RESTRICTION ON SCHOLARSHIP FOR APPLICANTS FROM DEVELOPING COUNTRIES

ABDUL-RAHMAN BALOGUN MUHAMMED-SHITTU

Khazar University

ABSTRACT

Academic integrity has been methodically investigated. In prior researches, the investigations focus largely on students' nature of conducts regarding academic and school activities in general after the admissions, while being so limited in their acumens about paramount causality. This study has theoretical and practical contributions to the literature and the real world by uncovering the negativity associated with the age-limit criterion in scholarship admissions and how it jeopardizes the stability of integrity within and outside institutions. A total of 82 participants from 11 countries across 2 continents of Africa and Asia were interviewed at five selected countries. Age restriction in scholarship admission was reported to deprive and discriminate against aged competent and qualified scholarship applicants. Thus, adjustment of age to meet the required age in the scholarship has been considered as a defense mechanism overtime. Implications of this misconduct are discussed, and recommendations are provided.

Keywords: scholarship, academic integrity; age; implication; developing countries.

BOLALARNI ZARARLI AXBOROTLARDAN HIMOYA QILISH AXLOQIY VA MA'NAVIY KAMOL TOPISHINING MUHIM SHARTI

Dotsent Dr. Odina JAMOLDİNOVA

Pedagogika Fanlari Doktori

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasining «Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida»gi qonunidan kelib chiqib o'quvchilarni zararli axborotlardan himoya qilishda umum ta'lim maktablari oldida turgan dolzarb vazifalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: uzluksiz tarbiya konsepsiyasi, axborot xavfsizligi, axborot muhiti, axborot mahsuloti, axborot olish kafolatlari, bola huquqlari, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari.

Аннотация: В этой статье отражены важнейшие задачи общеобразовательных учреждений в области защиты детей от информации, наносящей вред их здоровью исходя от закона Республики Узбекистан «О защите детей от информации, наносящей вред их здоровью»

Ключевые слова: концепция непрерывного воспитания, информационная безопасность, информационная среда, информационная продукция, гарантия на получение информации, права ребенка, государственные и негосударственные учреждения.

Abstract: This article highlights the most important problems of public education to protect students from information that harms their health, this issue is the main aim of the law of the republic of Uzbekistan "About protecting children from detrimental to their health information".

Key words: conception about continuous education, information security, information environment, informational product, guarantees for receiving information, rights of the child, governmental and non-governmental institutions.

Dunyo shiddat bilan rivojlanib borayotgan bugungi kunda axborot vositalaridan jamiyat rivoji va tinchligiga rahna solish, yoshlar, ayniqsa, bolalar sog'lig'iga ziyon yetkazish, ularning ongi va dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatish, milliy va umuminsoniy qadriyatlardan uzoqlashtirish, irodasini zaiflashtirish kabi g'arazli maqsadlarda foydalanish barchani tashvishga solmoqda. Shu bois, ommaviy axborot vositalari, shujumladan, Internet jahontarmog'iorqalitarqatilayotgang'arazli axborotlar, odob-axloqni yemirovchi illatlar, yoshlarni zalolatga boshlovchi buzg'unchi g'oyalarga qarshi sog'lom dunyoqarashni shakllantirish masalasi 2019 yil 31 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi № 1059-son qarori bilan tasdiqlangan uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi.

O'rganishlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, xalqaro tashkilotlar va rivojlangan xorijiy davlatlar tomonidan huquqiy jamiyatni shakllantirish jarayonida yoshlar ma'naviyati va kelajagini himoya qilish, o'sib kelayotgan avlodni ularning jismoniy, axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga ziyon keltiruvchi axborotlardan himoya qilish masalalariga qonun doirasida e'tibor qaratiladi. Ularda asosan:

- bolalarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan axborot mahsulotlarini aniq tasniflash va shunday axborotlarning turli yoshdagi bolalar uchun kategoriyalariga muvofiq markalash;
- ommaviy axborot vositalari, internet va boshqa axborot manbalarida tarqatilayotgan axborot mazmunining bolalarning yoshlariga muvofiq emasligi va qay darajada mazmunan zararli ekanligini belgilovchi organlarni tashkil etish;
- bolalarga mo'ljallangan axborot mahsulotlarining tarqatish vaqtini aniq chegaralash;
- bolalarning jamoat joylarida bo'lgan vaqtlarida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlarning oldini olish (bolalarning ma'muriy himoyasi);
- bolalarni va ularning ota-onalarini mumkin bo'lgan xavf-xatar va tahdidlardan xabardor qilish, xavf-xatar va tahdidlarga javoban ko'rishi lozim bo'lgan chorlarni o'rgatish (bolalarni himoya qilishning ma'rifiy choralari);
- bolalarni xavf-xatardan himoya qilish chiralarini tartibga solish (bolalarning huquqiy himaysini ta'minlash) kabilar nazarda tutiladi.

BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasiga muvofiq bola o'z fikrini erkin ifodalash huquqiga ega. Bu huquq har qanday turdagi axborotni og'zaki, yozma yoki bosma shaklda, san'at asari ko'rinishida yoki bolalarning tanloviga ko'ra boshqa vositalar yordamida izlash, olish va uzatish erkinligini o'z ichiga oladi. Shuningdek, konvensiyada ommaviy axborot vositalarining bolalarning axborot olishdagi o'ta muhim ahamiyatini e'tirof etgan holda, "ommaviy axborot vositalarining muhim mavqeini e'turof etish bilan birga bolaning turli xil milliy va xalqaro manbalarning axborotlaridan hamda materiallari, ayniqsa, ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy farobonlikka, shuningdek, bolaning sog'lom, jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ko'maklashishga qaratilgan axborotlardan bahramand bo'lishini ta'minlash zarurligi qayd etiladi"[2].

So'ngi yillarda milliy qonunchilikda bola huquqlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy-me'yoriy hujjatlarning ishlab chiqilishida yuqorida qayd etilgan xalqarotalablarning e'tiborga olinayotganligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonun shular jumlasidandir [4]. Mazkur qonunning qabul qilinishidan ko'zlangan asosiy maqsad bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan ularni himoya qilishga qaratilgan bo'lib, o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash, ularni zararli axborotdan himoya qilish, har qanday rivojlangan jamiyat va huquqiy davlat uchun zarur bo'lgan bolalarning jismoniy, ma'naviy va axborot xavfsizligining qonuniy belgilangan kafolatlari kompleksini yaratish nazarda tutiladi. Ayniqsa, mamlakatning ma'naviy-axloqiyva demografik xavfsizligini ta'minlash bola huquqlarini, oilani himoya qilish sohasida davlatning obro'-e'tiborini oshirishga xizmat qilishi bilan ham ahamiyatlidir.

Bolalar sog'ligiga, ya'ni ularning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan sog'lomlik holatiga zarar yetkazuvchi axborot bu bolalar o'rtasida tarqatilishi "Bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi

axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunga muvofiq taqiqlangan yoki cheklangan axborot mahsulotidir.

Mamlakatimizda bolalarni o'z hayoti va salomatligiga xavf soladigan xatti-harakatlarni sodir etish, jumladan, sog'ligiga zarar yetkazish, o'z joniga qasd qilishga va shu harakatlarni targ'ib qilishga undaydigan axborotlarni tarqatish taqiqlanadi. Bolalarda narkotik vositalar, psixotrop moddalar yoki ularning aql iroda faoliyatiga salbiy ta'sir etuvchi boshqa moddalar, alkogolli va tamaki mahsulotlarini iste'mol qilish, darbadarlik, tilanchilik yoki boshqa ko'rinishdagi noijtimoiy harakatlar bilan shug'ullanish istagini paydo qiladigan axborotlarga yo'l qo'yilmasligi qat'iy begilandi. Qonunning qabul qilinishi va hayotga tatbiq etilishi natijasida:

- birinchidan, bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan ularni himoya qilish va axborot olish kafolatlarini ta'minlash bo'yicha huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy sharoitlar yaratildi;
- ikkinchidan, bolalarni buzg'unchi, ularning ruhiyatiga zarar yetkazuvchi ta'sirlardan himoya qilish ularning salomatligiga ziyon yetkazuvchi axborot tarqatilishining oldini olish, cheklash va (yoki) taqiqlash imkoni yaratildi;
- uchinchidan, bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari, jismoniy va yuridikshaxslar faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmi yaratildi;
- to'rtinchidan, bolalarga yo'naltirilgan axborot muhiti mazmunini tizimli baholashga yo'naltirilgan ilmiy va amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish, bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotning mezonlari, mexanizmlari va metodikasi yaratildi va rivojlantirildi, bolalar axborot xavfsizligini ta'minlovchi texnik va dasturiy-apparat vositalar joriy etildi.

E'tibor qaratish zarur bo'lgan muhim jihatlardan biri shundaki, mamlakatimizda ilk bor bolalarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan axborot mahsulotlarini tasniflashva shunday axborotlarning turli yoshdagi bolalar uchun kategoriyalariga muvofiq toifalash asoslarining aniqlanishiga erishildi. Axborot mahsulotining yoshga oid tasniflarini aniqlash mezonlari ishlab chiqildi hamda uni ekspertizadan o'tkazish tartibi joriy etildi. Unga ko'ra axborot mahsulotining yoshga oid tasnifi bolalarning quyidagi yosh toifalaridan biriga kiritish yo'li bilan amalga oshirilishiga qo'yiladigan talab axborot tarqatuvchilarning zimmasiga ma'suliyat yukladi. Chunki mahsulotning yoshga oid tasnifini amalga oshirishda uning mavzusi, janri, mazmuni va badiiy bezagi, muayyan yosh toifasidagi bolalar tominidan undagi axborotning idrok etish xususiyatlari, undagi axborotning bolalar sog'ligiga zarar yetkazish ehtimoli baholanadi. Bugungi kunda axborot mahsulotining quyidagi yoshga oid tasnifi amaliyotga tatbiq etildi:

- yetti yoshga to'lmagan bolalar uchun axborot mahsuloti (ushbu axborot mahsulotining yoshga oid toifasi belgisi «0+» yozuvini aks ettiradi);
- yetti yoshga to'lgan bolalar uchun axborot mahsuloti (ushbu axborot mahsulotining yoshga oid toifasi belgisi «7+» yozuvini aks ettiradi);
- o'n ikki yoshga to'lgan bolalar uchun axborot mahsuloti (ushbu axborot mahsulotining yoshga oid toifasi belgisi «12+» yozuvini aks ettiradi);
- o'n olti yoshga to'lgan bolalar uchun axborot mahsuloti (ushbu axborot mahsulotining yoshga oid toifasi belgisi «16+» yozuvini aks ettiradi);

– bolalar uchun taqiqlangan axborot mahsuloti (ushbu axborot mahsulotining yoshga oid toifasi belgisi «18+» yozuvini aks ettiradi).

Ta'kidlash joizki, bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishda ahamiyatli jihati shundaki, ta'lim muassasalari bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishni amalga oshiruvchi asosiy organ hisoblanadi. Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablari oldida bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish vazifasi turadi. Bolalarni ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishga qaratilgan dasturlar va uslublarni ishlab chiqish hamda ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy etishda, ta'lim, o'quv-tarbiya muassasalarida bolalarning ularning sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirishda zamonaviy ta'lim va tarbiya texnologiyalaridan samarali foydalanish talab etiladi.

Ta'lim sohasida zamonaviy axborot texnologiyalarining qo'llanilishi va ularning samaradorligini o'rganish borasidagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusdorasida xalq ta'limi tizimida ta'lim muassasalarini yuqori tezlikdagi Internet bilan ta'minlash bo'yicha "Yo'l xarita" ishlab chiqilib, umumiy o'rta ta'lim maktablarini yuqori tezlikdagi internet tarmog'iga ulash; "Maktab ta'lim jarayonini boshqarishning avtomatlashtirilgan dasturiy tizimi – xt.uzedu.uz" va OPENEMIS (emis.uzedu.uz) axborot tizimidan umumta'lim muassasalarining o'quv va boshqaruv jarayonini avtomatlashtirishda samarali foydalanish; ijtimoiy tarmoqlar orqali fuqarolar hamda xalq ta'limi tizimi xodimlari murojaatlari, shikoyat va takliflarini onlayn tarzda tezkor qabul qilish va ularni ko'rib chiqish imkoniyatini beruvchi "Ustozovozi" interaktiv xizmati ovoz.uzedu.uz joriy etish; sinovtariqasida o'quvchilar uchun zarur darslik va qo'llanmalarni QR kod orqali yuklab olish hamda elektron resurslardan foydalanish imkoniyatini yaratish; tizimidagi mavjud 892 nomdagi elektron axborot-ta'lim resurslar: video va audiodarslar, interaktiv va animatsiyali virtual laboratoriya ishlari hamda dars ishlanmalari, multimediali ilovalar, testlar, ta'limiy o'yinlar va boshqa qo'shimcha ta'lim resurslardan samarali foydalanish bo'yicha samarali mexanizm ishlab chiqilgan. Umumta'lim maktablarida foydalanilayotgan darslik va metodik qo'llanmalarning barchasi www.eduportal.uz axborot-ta'lim portaliga amaldagi 7 tilda to'la matnda joylashtirilgan. Shuningdek, yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va Internetdan samarali foydalanish, ilg'or xalqaro va chet el ta'lim dasturlari asosida milliy onlayn resursini yaratish nazarda tutiladi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasida belgilanishicha, uzluksiz ma'naviy tarbiya davlat ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta'lim muassasalari, ta'lim sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshiruvchi ilmiy-pedagogik muassasalar hamda davlat boshqaruvi organlari, jamoatchilik tashkilotlari, mahalla va oila institutlari orqali joriy etiladi. Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablarida bolalarni ularning sog'lig'iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilishda:

– bolalarning ta'lim olish, bilim orttirish va muloqot faoliyati jarayonida bolalarga psixologik yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirish hamda maktab amaliyotchisi tomonidan psixologiya fanining zamonaviy yutuqlaridan samarali foydalanish mexanizmini joriy etish;

– bolalarni ularning sog'lig'iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasida yakka tartibdagi profilaktika tadbirlarini o'tkazishda ta'lim muassasalarining ichki ishlar organlari, mahalla, oila, shuningdek fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan hamkorligini yanada kuchaytirish;

– bolalarni ularning sog'lig'iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi hamda ushbu faoliyatda ishtirok etuvchi ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikda yo'lga qo'yish;

– bolalarning axborotga oid va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, shuningdek ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga doir faoliyatni tashkil etishda sinfdan va maktabdan tashqari tadbirlar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini ta'minlash;

– ta'lim muassasalarida bolalar sog'lig'iga zarar etkazuvchi axborotni o'z ichiga olmagan axborot resurslaridan foydalanishni ta'minlashda axborot-resurs markazlari, kutubxonalar faoliyatini rivojlantirish orqali zarur shart-sharoitlarni yaratish;

– ta'lim muassasalarida o'quvchilarni zararli axborotdan himoya qilishga qaratilgan zamonaviy tarbiya texnologiyalaridan foydalanish tizimini takomillashtirish kabi dolzarb masalalarga e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Bola huquqlari monitoringi. O'quv-uslubiy qo'llanma. / Mas'ul muharrir A.X.Saidov – Toshkent: Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy markazi. 2011. – 134 b.
2. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar (to'plam). T.: Adolat, 2004. –B. 220.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi №1059-son qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz).
4. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, T.: 2017 y., № 37-son, 976-modda.

YOSHLAR AXBOROT KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Prof. Dr. Aynisa MUSURMANOVA

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti "Pedagogika Va Psixologiya" Kafedrası Mudiri,
Pedagogika Fanlari Doktorı, (Toshkent, O'zbekiston)

Dotsent Dr. Musallam ABDUJABBAROVA

O'zbekiston Davlat San'at Va Madaniyat Instituti "Pedagogika Va Psixologiya" Kafedrası Mudiri,
Pedagogika Fanlari Nomzodi, (Toshkent, O'zbekiston)

Annotatsiya. Maqolada globallashuv sharoitida yoshlar axborot kompetentligini shakllantirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari shu jumladan, mediata'limning o'ziga xos pedagogik shart-sharoitlari, xususiyatlari, kompetentlikni rivojlantiruvchi manbalar va ularning tasnifi, pedagogik tamoyillari, shakl va metodlari hamda mavzu doirasidagi xulosa va tavsiyalar o'z ifodasini topgan.

Tayanch so'zlar. Globallashuv, yoshlarning axborot kompetentligi, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, internet manbalari, ommaviy axborot vositalari, ommaviy madaniyat, poliglottlik tendensiyasi, elektron ommaviy axborot vositalari, mediaaxborot, ommaviy ochiq onlayn kurslar-OOOK.

XXI-asr globallashuv sharoitida axborot ko'lamining kengligi, zichligi, axborot kommunikativ texnologiyalarning rivoji, fan, ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligining yakdilligi, axborot tarqatish, axborot almashishning tezligi va mukammalligi, innovatsion yangiliklarga odamlar ehtiyojining ortib borishi, axborot makonining keng qamrovliligi bilan "axborot asri" degan tarixiy davrga aylandi. Darhaqiqat, globallashuvning o'ziga xos xususiyati u o'z - o'zidan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish va tarqatish, ularni o'z ongida qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Globallashuv sharoitida yoshlar axborot kompetentligini rivojlantirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari kuchli axborot maydoni hisoblanadi. U zamonaviy ommaviy axborot vositalari, internet tizimi, kompyuter o'yinlari orqali inson ongi va dunyoqarashiga ta'sir etadi. Shu bois uning yoshlar ta'lim – tarbiyasiga ham ijobiy ham salbiy ta'siri kattadir.

Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ijobiy ta'sirini qo'yidagi holatlar bilan izohlash mumkin. Jumladan:

- xalqlarning, davlatlarning, milliy madaniyat va iqtisodiyotning yaqinlashishini tezlashtiradi, ularning rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar ochadi (71b);
- yoshlar hayotida poliglottlik tendensiyasi vujudga keladi, zamonaviy bilim doirasi kengayadi, innovatsion jarayonda ishtirok etishga ehtiyoj ortib boradi;
- madaniyatlarning integratsiya vujudga keladi, umuminsoniy va milliy qadriyatlarning o'zaro bir-biriga ta'siri kuchayib boradi;
- yoshlarda millatlararo bag'rikenglik, tolerantlik tafakkuri rivojlanadi;
- mehnat munosabatlarida transumummilliy hamkorlik, erkinlik, halol va adolatli raqobat vujudga keladi;
- elektron ommaviy axborot vositalari, Xalqaro press-klublar, global tarmoqda Uz domenli veb-saytlar, axborot portallari (O'zbekistonda 400 dan oshiq) vositasida axborot almashishining tezkorligi ta'minlanadi va b.q. Mazkur ijobiy holatlar yoshlarning axborot kommunikatsiya kompetentligini rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Bu o'rinda quyidagi yo'nalishlardagi manbalar muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi:

- mamlakatimiz hamda jahon miqiyosida ilmiy-texnika sohasida erishilgan yutuqlar borasida mavjud ma'lumotlarning ma'naviy jihatlari haqidagi axborotlar;
- XXI asrdagi axborot-psixologik xavfsizlikka tahdid soluvchi salbiy illatlar haqidagi manbalar;
- matbuot va ommaviy axborot vositalarida o'z ifodasini topgan ilmiy-texnik yangiliklar va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ma'naviy asoslariga oid ma'lumotlar;
- tezkor va zamonaviy ma'lumotlarni beruvchi internet global xalqaro ommaviy kommunikatsiya vositasi (OAKV), milliy axborot texnologiyalari va resurslaridan foydalanish hamda uni to'plash;
- axborot va telekommunikatsiya vosita va tizimlarida o'z aksini topgan axborotlarning ma'naviy – ma'rifiy jihatlaridan foydalanish va b.q.;
- badiiy, ommabop asarlar, g'oyaviy-siyosiy, axborot xarakteridagi OAV materiallari, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy sohadagi yangiliklar;
- internet manbalar: o'rgatuvchi, axborotli, maslahat beruvchi, baholovchi, taqdimotli internet manbalar; (virtual maktablar, laboratoriyalar, veb sinflar, muzeylar, ommaviy ochiq onlayn kurslar- OOOK (massive open online course-MOOC), on-line institutlar, telekonferensiyalar, elektron kutubxonalar, lug'atlar, kataloglar, o'quv qo'llanmalar, ma'lumotnomalar masofaviy konkurslar, olimpiadalar, viktorinalar, taqdimotlar va b.q.).

Yoshlarning axborot kompetentligini shakllantirishda **mediata'limning** imkoniyatlari nihoyatda katta. Mediate'limdan ko'zlangan maqsad axborotlashgan jamiyatda mediasavodxonlik vositasida yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlashdan iboratdir.

Uning umumpedagogik ahamiyati mediasavodlilik, mediabilimlilik, mediasalohiyatlilik, mediamadaniyat, mediamentalitet uzviyligini ta'minlaydi. Globallashuv sharoitida ta'lim jarayoniga mediate'lim elementlarini singdirishda yoshlarning qiziqishi, yosh xususiyatlari, fiziologik rivojlanishi, yosh psixologiyasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mediaaxborotlar vositasida yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan konferensiyalar, o'quv seminarlari, ko'rik tanlovlar, tok-shoular, veb-resurslar, media-oromgohlar, markazlar, ma'naviy – ma'rifiy, ilmiy ommabop, badiiy va hujjatli filmlar, ijtimoiy teleradio roliklar, reklamalar, plakatlari, bukletlar, uchrashuvlar, davra suhbatlari, fotoalbomlar, seminar – treninglar, munozara, musobaqa va boshqalar samaralar garovidir.

Shunday qilib globallashuv sharoitida yoshlar axborot kompetentligini shakllantirish samaradorligini oshirishda:

- axborot oqimida yoshlar kelajagi, ularning manfaalariga mos bo'lgan axborotlarni, ta'lim-tarbiya mazmuniga singdirish orqali salbiy axborotlarning ta'sir kuchini kamaytirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish davr talabidir;
- axborot xavfsizligini ta'minlashning muhim shartlaridan biri jamiyatda axborot taqchilligini bartaraf etishdan iborat bo'lib, bunda eng kuchli tahdid manbalarini aniqlash va ularga qarshi himoya choralarini belgilash, ishonchli, tarbiyaviy ta'siri kuchli ma'lumotlar bazasini kengaytirish maqsadga muvofiqdir;
- dunyo fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan xabardorlikni kuchaytirish, innovatsion g'oyalar ustuvorligini ta'minlash orqali turli axborot xurujlarini oldini olish, salbiy axborotlarga qarshi kurashish immunitetini shakllantirishning samarali shakl va metodlaridan foydalanish zarur;
- ta'lim tizimi o'qituvchi-tarbiyachilari, ota-onalar, fuqarolik jamiyati institutlari mutasaddi xodimlari tomonidan yoshlarda axborot kompetentlikni shakllantirishning ta'sirchan vositasi hisoblangan jahon va milliy ilmiy-texnik, badiiy, ommabop asarlarga nisbatan qiziqishlarni rivojlantirish darkor. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek: “Yoshlarimizning g'oyaviy, mafkuraviy ehtiyojlarini qondirishi shart. Agar partiyalar bunga erishaolmasa, bu bo'shliqni g'araz niyatli kuchlar to'ldirishga harakat qilishi shubhasiz. Ayrim hollarda to'ldiryapti ham-buni yashirishning hojati yo'q”. [7/559 bet]

Xulosa qilib aytganda, bugun jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan yoshlar axborot kompetensiyasini rivojlantirishda samarali foydalanish hozirgi ziddiyatli, tahlikali va murakkab davr talabidir. Chunki axborot kompetentligi shakllangan yoshlar har qanday murakkab muammolarni hal etishga qodir, murakkab hayotiy vaziyatlarda to'g'ri javob topoladi, ijtimoiy tarmoqlarda berilayotgan ba'zi zararli axborotlar yuzasidan adolatli qaror qabul qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasi "Telekommunikasiyalar to'g'ricida" gi Qonuni
- 2.O'zbekiston Respublikasi "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 fevraldagi "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5349 Farmoni
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 21 martdagi "Zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalarini joriy etish va yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'ricida"gi PQ-1730- conli Qarori
- 5.Mirziyoyev Sh. M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. -Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017.-559 b.
- 5.Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017.- 469-bet
- 6.Mamatova YA., Sulaymonova S. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyoti yo'lida. – Toshkent: - «Extremum-press», 2015. – B. 9.
- 7.Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'at. Mualliflar: M.Abdullaev, M.Abdullaeva, F.Abdullaeva va boshq. R.Ro'ziev va Q.Xonnazarov umumiy tahririda.To'ldirilgan uchinchi nashri \-T.: "SHarq", 2006.70-71b.

BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNI KASBGA TAYYORLASHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Prof. Dr. Aynisa MUSURMANOVA

O‘zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti “Pedagogika Va Psixologiya” Kafedrası Mudiri,
Pedagogika Fanlari Doktori, (Toshkent, O‘zbekiston)

XXI asr globallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internet asri, ilg‘or pedagogik texnologiyalar hamda barcha sohalaridagi kabi ta‘lim sohasida ham raqobat asri hisoblanadi. Spu bois, ta‘lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida zamonaviy pedagogik texnologiya hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanishga ehtiyoj paydo bo‘ldi.

Darhaqiqat, O‘zbekistonda jahon tajribasi asosida barcha sohalariga innovatsion texnologiyalarni joriy etish borasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2018 yil 19-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3549-son qarori bilan innovatsion vazirlik tashkil etildi. Shuningdek, “Innovatsion markazlar”, “Zamonaviy ta‘lim”, “Fan, ta‘lim va innovatsiya” jurnallari tashkil etildi, “Aqlli shahar”, “Aqlli transport”, “Aqlli tibbiyot”, “Aqlli hisoblagichlar”, “Xavfsiz shahar”, “Aqlli ta‘lim”, “Aqlli mahalla” va boshqa texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha kompleks ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizning barcha sohalarida tarkibi korporativ tuzilishga ega ilmiy laboratoriyalar va markazlar, innovatsion birjalar, biznes inkubatorlar, texnoparklar, innovatsion va texnologik markazlar, texnopolislar, venchurli fondlar va boshqalar tashkil etilmoqda.

Albatta bunday innovatsion rivojlanish jarayoniga tayyorlanadigan kadrlarni ham innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tayyorlash talab etiladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosini ijodiy faoliyat tashkil etadi. **Ijodiy faoliyat – bu o‘qituvchi va o‘quvchidagi aniq yagona maqsadga qaratilgan ruhiy, intellektual salohiyat, qobiliyat, mahoratni birlashtirish zahirida ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar yaratish demakdir. Ijodiy pedagogik faoliyat mazmunan ta‘lim berish, tarbiyalash, rivojlantirish, boshqarish natijani analiz va sintez qilish, monitoring olib borish, xulosa va tavsiyalar yaratish va baholash kabi tarkibiy qismlardan iboratdir.**

Pedagogik texnologiyalarning negizida o‘quvchi va o‘qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati yotadi. Ilmiy - nazariy faoliyat jarayonida o‘qituvchi ilmiy, nazariy, metodik xarakterdagi manbalarni o‘rganadi va o‘z faoliyati jarayonida undan ijodiy foydalanadi. O‘quvchi esa yangi **ilmiy-nazariy** bilim egallaydi. O‘z tajribalari asosida **ilmiy-metodik** materiallar (tezis, ma‘ruza, maqola, uslubiy qo‘llanma, o‘quv qo‘llanmasi, darslik va h.k.) tayyorlashi va chop etilishi mumkin. V.E.Pisarev va T.E.Pisarevalarning fikricha ilmiy pedagogik faoliyat nazariy va tajriba-sinov ko‘rinishlaridan iboratdir.

Pedagogik faoliyatning amaliy jihati esa o‘qituvchining ilmiy-nazariy, metodik bilimni o‘quv-tarbiya jarayonida o‘quvchi bilan bo‘ladigan **kommunikativ** faoliyatida ijodkorlik va mahorat bilan namoyon etishdir. Har ikkala subektning ham o‘quv fani bo‘yicha samaradorlikka erishish mezonlari aynan shu bosqichda o‘zini namoyon etadi.

Ruhiy-kommunikativ jarayon o‘qituvchi va o‘quvchining ichki ruhiyati, dunyoqarashi, ma‘naviy dunyosi, hatti-xarakati, ongi, tafakkuri bilan bog‘liq.

O‘qituvchi ham o‘quvchi ham dars jarayoniga aynan ruhiy-kommunikativ holatda ijodiy yondoshadi. Ya‘ni, fanga munosabat, darsga tayyorgarlik, unda faollikni namoyon etish, ijodiy yondoshish, izlanish, yangiliklarni ma‘qullash, progressiv g‘oyalarni tezkor qabul qilish, ma‘suliyatlilik,

tashabbuskorlik va boshqa pedagogik va psixologik holatlar aynan ruhiy-kommunikativ vaziyat bilan bog'liqdir.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim-tarbiya jarayoni sub'ektlari o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, yakdil qaror qabul qilish, erkin fikrlash, jamoada ma'naviy do'stona muhit vujudga keltirish, yagona maqsadga qaratilgan kommunikativ hamkorlikni ta'minlaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonini interfaol usullar vositasida texnologiyalashtirilishida kommunikativ harakat quyidagi zanjir asosida bo'lishi mumkin:

- O'qituvchi (o'qituvchi) - o'quvchi (talaba); o'quvchi (talaba) - o'qituvchi (o'qituvchi);
- o'qituvchi (o'qituvchi); sinf jamoasi (guruh); sinf jamoasi (guruh) - o'qituvchi (o'qituvchi);
- o'quvchi (talaba) - ta'lim muassasi jamoasi- o'qituvchi (talaba);
- o'quvchi (talaba) - o'quvchi (talaba);
- o'quvchi, o'qituvchi, sinf jamoasi (talaba, o'qituvchi, guruh jamoasi)- fuqarolik jamiyati institutlari;
- o'quvchi (talaba); o'qituvchi (o'qituvchi) - ota-onalar; ota-onalar- o'qituvchi (talaba), o'qituvchi (o'qituvchi);
- maktab (OO'YU) jamoasi – keng jamoatchilik; jamoatchilik-maktab (OO'YU).

Pedagogik texnologiyaning mohiyatini ta'lim-tarbiya jarayonini **texnologik yondoshuv** ya'ni, qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun o'quv vositalaridan aniq va samarali foydalanish, mavjud texnik hamda metodik imkoniyatlarni to'liq safarbar etishdan iboratdir. Texnologik yondashuv jarayonni loyihalashtirish metodik muvaffaqiyati garovidir.

Ushbu bosqichlar mantiqan bir-birini davom ettiradi, shaklan va mazmunan to'ldiradi. Bunday yondashuv ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda izchillik va tizimlilikni ta'minlaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida loyihalashtirish va uni amaliyotga tatbiq etishda bir qator ta'limiy-tarbiyaviy vazifalar o'z-o'zidan hal etiladi. Jumladan, umumiy va xususiy maqsadlar, ta'lim-tarbiya tamoyillari, qonuniyatlari aniqlanadi, jarayon loyihalashtiriladi (shakl, metod, vosita, mazmun, vaqt me'yorlari, bilim, malaka, ko'nikma mezonlari, ilg'or tajriba, fan-texnikaning zamonaviy yutuqlari, xalqaro ta'lim-tarbiya natijalariga qo'yiladigan talablar, pedagogik ijodiy hamkorlik va b.q), tashxislanadi, ta'lim-tarbiyaning mazmunan va tematik yangi yo'nalishlari belgilanadi, jarayonni boshqarishning innovatsion shakli aniqlanadi, natijalar standartlashtiriladi, ta'lim-tarbiya jarayonining ham ob'ekti ham sub'ekti hisoblangan o'qituvchi va o'quvchining kommunikativ faoliyatining shakli va mazmuni rejalashtiriladi. O'qituvchi va o'quvchining ichki va tashqi resurslaridan oqilona foydalaniladi.

Uning **o'ziga xos xususiyatlari** ham mavjud bo'lib, ularni quyidagicha izohlash mumkin:

- dars jarayonida beriladigan materiallarning ilmiy-nazariy qimmatga egaligi;
- o'quv- tarbiya jarayonini puxta loyihalashtirilishi, dasturlanishi;
- o'qituvchi va o'quvchida sub'ekt-sub'ekt sifatidagi kommunikativ qobiliyatining to'liq safarbar etilishi;
- o'quv-tarbiya jarayonida o'qituvchi ijodkorligi, kasbiy kompetentligi, tashabbuskorligi, navatorligining yaxlit namoyon etish yuzasidan umumpedagogik, psixologik hamda amaliy-metodik tayyorgarlik bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi;
- ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga innovatsion yondoshuv, AKTdan unumli foydalanish, yangi va innovatsion ta'lim texnologiyalarining amaliyotga tatbiq etilishi;
- ta'lim-tarbiya jarayonini innovatsion boshqarish va unga rahbarlik qilishga ijodiy yondoshish;
- ta'lim-tarbiya maqsadiga etish, yuqori natijani qo'lga kiritish uchun inson imkoniyatlari bilan texnik quvvatning yakdil xarakterga keltirilishi;
- har bir texnologiyaning metodik jihatdan individualligi lekin pedagogik muvaffaqiyatlarning kafolatlanganligi;
- o'quv-tarbiya jarayoni takrorlanuvchanligini ta'minlanishi va tezkor qaytuvchan aloqaning mavjudligi;

– pedagogik faoliyatning qiziqariligi, sinfn ing yoppasiga faol ligini ta'minlanishi, o'quvchi bilimini to'liq namoyon etishga, qobiliyatini ro'yobga chiqarishga qaratilganligi, vaqtdan unumli foydalanilishi, har ikkala sub'ektning o'z ustida ishlash motivining yuqoriligi;

– o'quvchidagi bilish faoliyatini, o'zlashtirish darajasini samaradorligini ta'minlashga yo'naltirilganligi bilan xarakterlanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishni kafolatlovchi omillardan biri **tamoyillar** hisoblanadi. "Ta'lim tamoyillari-ta'lim nazariyasining asosiy etakchi qoidalari bo'lib, o'qitish asosidagi ta'lim va uni tashkil etish jarayoni mazmuni, shakli, metodi, vositalari tanlanishini belgilaydigan boshlang'ich asoslar hisoblanadi".

Darhaqiqat, pedagogik texnologiyaning **umumpedagogik** (*didaktik, tarbiya, boshqarish*) **tamoyillar** bilan bir qatorda **xususiylik xarakteriga ega tamoyillar** ham mavjud. (*ijodkorlik, tashabbuskorlik; ta'lim-tarbiya jarayoniga dasturiy munosabat; o'quv-tarbiya jarayonini oldindan loyihalash; uzviylik va uzviysizlik; novatorlik; texnologik yondashuvning ustuvorligi; sub'ekt-sub'ekt munosabatlarning ustunligi; ilmiy-texnik yutuklar, ilg'or tajribalar, pedagogik g'oyalar yaxlitligi; qiziqarililik, faollik; natijaning ustuvorligi, kafolatlilik; motivatsiyaning yuqoriligi*).

Ta'lim jarayonida foydalaniladigan tamoyillar loyihalashtirilgan dars mavzusining xarakteri, o'quvchi shaxsi hamda sinf jamoasining o'quv fanga bo'lgan qiziqishi, qobiliyati, ehtiyoji, dunyoqarashi, psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi, faolligi va boshqa xususiyatlariga qarab tanlanadi.

Pedagog olimlarning tasnifiga ko'ra ta'lim-tarbiya amaliyotda pedagogik texnologiyalarning juda ko'plab turlaridan foydalaniladi. Pedagogik texnologiyalardan foydalanishda ilmiy-texnik resurslar bazasi, o'quv fani xarakteri, maqsad va vazifalari, mazmuni, didaktik jarayonning mohiyati, sub'ektlar imkoniyati, motivatsiyasi, muhit va sharoit inobatga olinadi va shunga qarab tanlanadi.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ish va mustaqil ta'lim, kurs ishi, diplom ishini tayyorlash, amaliyot ishlari singari kabi ta'limning an'anaviy shakllari bilan bir qatorda ta'limning innovatsion texnologiyalaridan ham keng foydalanilmoqda. Jumladan, bo'lajak mutaxassis kadrlar tayyorlashda dunyo ta'lim amaliyotida keng qo'llanib kelinayotgan "Modulli kredit texnologiyasi", "Blended learning texnologiyasi", "Elektron o'qitish texnologiyasi", "Masofaviy texnologiyalar", "Vebinar texnologiyalar", "Muammoli ta'lim texnologiyasi", "Veb kvest texnologiyasi", "Dalton texnologiyasi", "Dramogermenevtika texnologiyasi", "Maydonlardagi belgilar texnologiyasi", "Sase study texnologiyasi", "Mustaqil ta'lim texnologiyasi", "Trening texnologiyasi" va boshqa texnologiyalar o'zining ijobiy samarasini beradi. Ushbu zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda albatta o'quv fani, o'tiladigan mavzular mazmun va mohiyati, ta'lim muassasasi shart-sharoitlari, talaba-o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalari, faolliklari, o'qituvchining ijodkorligi, tashabbuskorligi inobatga olinadi. Har bir ta'lim texnologiyasi ta'limning interfaol metodlaridan, axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanishni, o'qituvchining pedagogik mahoratini talab etadi.

Tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, ta'lim samaradorligi **interfaol pedagogik texnologiyalardan** unumli foydalanish darajasiga bog'liqdir. Amerikalik pedagog olim Aleks Muurning fikriga ko'ra "Ta'lim:

- insonlarga yaxshiroq hayot tarzi va mavqe imkoniyatlarini beradi.
- odamlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlariga yordam beradi.
- odamlarning o'zlari va dunyoni tushunishdagi bilimini oshiradi.
- odamlardagi bag'rikenglikni oshiradi.
- qoniqish hissini oshiradi.
- yoshlarda hayotga va dunyoga bo'lgan qarashini oshiradi.
- millatni rivojlantirishga yordam beradi."

Bu indikatorlar negizida interfaol ta'limni tashkil etish masalasi yotadi. Pedagog olimlarning fikrlariga tayangan holda "Interfaol ta'lim"ning mohiyatini anglash uchun ta'lim muassasalaridagi o'qitish jarayonini tashkil etilishini quyidagicha guruhlariga bo'lish mumkin:

1)passiv (ekstrafaol) ta'limda asosiy etakchi o'qituvchi bo'lib, ta'lim jarayoni asosan avtoritar boshqaruv usulida amalga oshiriladi. O'qituvchi bu o'rinda o'z shaxsiy imkoniyatlari, nuqtai nazari, pedagogik tajribasiga tayangan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etadi. Bu esa o'quvchilarning erkin mulohaza yuritishi, ijodiy fikrlashi, qobiliyatlarini namoyish qilishiga to'sqinlik qiladi;

2)faol (inglizcha "akt" – "faollik", ruscha "aktiv" – "faol") ta'lim. Faol ta'limning passiv ta'limdan farqli jihati bunda o'quvchilarning ijodiy ishlashlari, ta'limiy topshiriqlarni mustaqil bajarishlari uchun imkoniyat yaratilishi bilan farqlanadi. O'qituvchi o'quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashi uchun qisman imkon beradi. Lekin ushbu ta'limning didaktik nuqtai nazardan kamchiligi ta'lim jarayoni to'liq o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi asosida tashkil etilmaydi;

3)introfaol ("intro" – "tashqariga") ta'limda esa-ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolliklari etakchilik qiladi. Ya'ni, dars iqtidorli, faol, fanga qiziquvchan, boshqarish qobiliyatiga ega o'quvchilar tomonidan tashkil etiladi, u o'qituvchi rolini ijro etadi. Bu o'rinda o'qituvchining vazifasi tashkillashtirish, kuzatish va qisman jarayonni boshqarishdan iborat bo'ladi. Albatta bajaradigan o'quvchiga o'tiladigan mavzu oldindan beriladi, o'qituvchi uni ilmiy-metodik jihatdan tayyorlaydi.

4)interfaol ("inter" – "o'zaro") ta'limdan foydalanish esa tobora ommalashmoqda. Mazkur ta'lim ta'lim sub'ektlari – o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida yuzaga keluvchi hamkorlik, qizg'in bahs-munozalar, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, o'quvchilarda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda echimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "o'qituvchi – o'quvchi – o'quvchilar guruhi" o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi. Interfaol ta'lim – bu "o'qituvchi – o'quvchi – o'quvchilar" o'rtasida o'zaro hamkorlik, hamfikirlik va hamjihatlikka asoslanuvchi ta'lim shakli bo'lib, o'quvchilar tomonidan o'quv materiallarining tezkor va samarali o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Interfaol ta'lim innovatsiyani talab etadi.

Interfaol ta'lim. O'qituvchiningtalabalar yoki talabalar jamoasi bilan hamkorlikda fikr almashishi va tortishuvlari asosida tashkil etiladi. Mustaqil fikrlash, o'z qarashlarini bildirish, muammolarning echimlarini hamkorlikda izlash, bir-birini tushunish, yordam berish, ma'naviy hamjihatlik ushbu ta'limning asosiy belgilaridir.

Interfaol dars – bu o'qituvchi va talaba faol ishtirok etadigan darsdir, ya'ni ta'lim-tarbiya ishtirokchilari (o'qituvchi va talaba) birdek, hamkorlikda faoliyat jarayonini amalga oshiradi.

Xulosa qilib aytganda,bo'lajak mutaxassislarni kasbga tayyorlashda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish natijasida:

-o'quv-tarbiya jarayonini puxta loyihalashtirish, bashoratlash, dasturlashtirish zahirida o'qituvchi va o'quvchi bilimi, imkoniyatlari, qobiliyatini metodik-texnik vositalar bilan birlashtirgan holda sifat va samaradorlikka erishiladi;

- o'quv-tarbiya jarayonini jamiyat taraqqiyoti talablari, asosida tashkil etiladi, vaqtdan unumli foydalaniladi, natija kafolatlanadi;

- o'quv-tarbiya jarayonida fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan samarali foydalaniladi, sub'ekt-sub'ekt faolligi navatorligi, ijodkorligining ustuvorligi ta'minlanadi, pedagogik hamkorlik o'rnatiladi;

- ta'lim-tarbiya mazmuni, shakli, metod va vositalarining innovatsion xarakteri ta'minlanadi;

- ta'lim-tarbiya jarayoni innovatsion boshqariladi;

- o'zlashtirishg puxta, natija amaliy xarakterga ega bo'ladi;

- o'tiladigan mavzu mazmunining mohiyati texnologik vositalar (interfaol shakl,metod,vositalar) asosida bo'lajak mutaxassislarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda tanlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh.Mirziyoyev. 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmon.
2. Sh.Mirziyoev. 2018 yil 19-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PQ-3549-son qarori.
3. Abduqodirov A.A, Pardaev A.X. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. –T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil, 104 bet
4. Aleks Muur.Ta'lim berish va ta'lim olish: Pedagogika,ta'lim dasturi va tarbiya.Ikkinchi nashri. Rutledj. Bouling Grin shtati Universitet kutubxonalari. 2012. 152-bet.
- 5.Inoyatov U.I.va boshqalar, Pedagogika: 1000ta savolga 1000ta javob.-T.: TDPU,2012.-147 bet.
- 6.Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iste'dod" jamg'armasi. Toshkent, 2008 yil, 180 bet
- 7.Musurmanova A.Pedagogik texnologiyalar-ta'lim samaradorligi omili. T.:Yoshlar ijod nashriyoti,2020.-186 bet.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии, М.1998
- 9.Tolipov O', Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2005 yil, 206 bet

Elektron ta'lim resurslari

www.bogglesworldesl.com

<http://WWW.didaktor.ru/priyom-pedagogicheskoy-texniki-pometki-na-polyax/>

<http://WWW.didaktor.ru/priyom-pedagogicheskoy-texniki-dramogermeneytika/>

http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html

http://www.sch1929.edusite.ru/DswMedia/2012_ismagilova_dal-totexnologiya.pdf

<http://prodlenka.org/metodicheskie...dopolnitelnoe...urok...>

<http://www.docme.ru/doc/78818/>

<http://ustoz.uz/umumiy-orta-talim/148-pedagogik-texnologiya-turlari-va-dars-modullari.html>

<http://soglom.uz/manaviyat-va-marifat/276-yangi-pedagogik-texnologiyalar.html>

<http://moodle.uzspic.uz/login/index.php>

http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html

www.marsd.org/cms/lib7/NJ01000603/.../WEBQUESTS.ppt

www.bogglesworldesl.com

TELEVİZYİA DİLİNDƏ NORMA POZUNTULARI NORMS IN THE LANGUAGE OF TELEVISION

Dr. Təranə NAĞİYEVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında” 2013-cü il 9 aprel tarixli, “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” 2018-ci il 1 noyabr tarixli fərmanı ana dilinə dövlət qayğısının artırılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Lakin buna baxmayaraq, insan kollektivində, dil mühitində müəyyən tarixi zaman və məkan daxilində müəyyən olmuş qayda-qanunların bu gün də müəyyən qrup insanlar tərəfindən, ən çox da xalqın ictimai tələbini ödəyən televiziya dilində pozulma halları daha da çoxalıb. İstər ictimai, istər elmi, istər əyləncəli, istər aparıcıların nitqində, istərsə də xarici filmlərin tərcüməsində bu cür qüsurlar yetərincədir.

Azərbaycan ədəbi dilinin başlıca normaları olan fonetik, leksik, qrammatik qayda-qanunların pozulma hallarına şərait yaratmaq və ya laqeyd münasibət bəsləmək olmaz. Bunların qarşısı birmənalı olaraq alınmalıdır.

Milyonların tribunası sayılan televiziya nitq qüsurları yolverilməzdir. Son illərdə ekrana sayca bir-birindən maraqlı olan kütləvi, bədii, əyləncəli və musiqili verlişlərin çıxması diqqəti cəlb edir. Televiziya mövzusunun seçilməsi, təqdim olunması vacib tələblərdən biridir. Tamaşaçı kütləsi qazanmaq üçün dilimizin korlanmasına yol verən aparıcı heyətinin qüsurlarını daim diqqət mərkəzində saxlamağın zamanı gəlib. Əks halda dilimizin zərifliyi, incəliyi, gözəlliyini yalnız əvvəllər yazılan bədii sənət nümunələrində axtaracağıq.

Açar sözlər: nitq noması, televiziya dili, qanun, pozulma halları

ABSTRACT

President of the Republic of Azerbaijan "On approval of the State Program on the use of the Azerbaijani language in the context of globalization and the development of linguistics in the country" dated April 9, 2013 The Decree of November 1, 2018 has created favorable conditions for increasing public care for the mother tongue. Nevertheless, there have been cases of violations of the rules established by the collective, language, and environment within a specific time and place in the human collective, and in the language of television, which is still in demand for certain people, and most of the public. Whether it is social, scientific, entertaining, or in the speech of the presenters or in the translation of foreign films, such defects are sufficient.

It is not possible to create or condone the violation of phonetic, lexical, grammatical rules, which are the basic norms of the Azerbaijani literary language. These should be avoided.

Speech defects are unacceptable on television, the tribune of millions. The emergence of massive, artistic, entertaining and musical broadcasts in recent years has drawn attention to each other. Choosing and presenting a topic on television is an important requirement. It's time to keep the focus on the flaws

of its leading staff, which can ruin our language in order to win the audience. Otherwise, we will look for the elegance, elegance and beauty of our language only in earlier artistic examples.

Key words: speech, TV language, the law, violation cases

SEYİD HÜSEYN YARADICILIĞINDA QADIN HÜQUQSUZLUĞU

Dr. Yeganə HACIYEVA

Dr. Dosent. Azərbaycan Dillər Universiteti, filologiya fakültəsi, Azərbaycan dilçiliyi

XÜLASƏ

Qadın azadlığı Azərbaycan realist ədəbiyyatının mühüm problemlərindən biri olmuşdur. Bu məsələ şifahi ədəbiyyatımızdan başlayaraq, Nizami, Füzuli, Vaqif kimi klassiklərin əsərlərində də işıqlandırılmışdır. Lakin, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində mütərəqqi yazıçılarımızın demək olar ki, hamısı bu və ya başqa şəkildə həmin məsələyə öz münasibətini bildirmişdir.

XX əsrin əvvəllərində qadınların köləlik buxovlarından, hər cür istismardan, çürüməkdə olan ailə, məişət ənənələrinin zülmündən azad edilməsi uğrunda mübarizəyə atılan gənc ziyalılardan biri də Seyid Hüseyn olmuşdur. Onun ədəbi yaradıcılığının əsas, ana xətti bu məsələyə həsr olunmuşdur.

“Gilan qızı”, “Sarıköynək”, “Həzin bir xatirə”, “Gənclik macəraları” hekayələri insanları işıq üzünə həsrət qalan, kişilərin əlində alver obyektinə, oynucağa çevrilən qadınlığın kölə həyatının dəhşətli mənzərələri ilə tanış edir.

Seyid Hüseynin əsərlərinin qəhrəmanları şəriət ehkamlarının, feodal əxlaq qanunlarının əsiri olan, zülm və əsarətdən xilas olmağın yolunu intiharda görən Şirinnazlar, Qönçələr, Xədicələr deyil, mübarizə meydanına atılan, yeni cəmiyyətin hüquqlarından tam istifadə edən Ənisələr, Ceyranlar, Mehribanlar, Məsmələr idi.

“İki həyat arasında” hekayəsinin qəhrəmanı Ənisənin taleyi də Ceyranın (“Gələcək həyat yollarında”) taleyinə bənzəyir. Məktəbi bitirdikdən sonra mühafizəkar, köhnəpərəst atası Ənisəni kəndə gedib, orada müəllimlik etməyə buraxmır, onu sevmədiyi Muxtar adlı bir qohuma zorla ərə vermək istəyir. Ancaq savadlı, həyata açıq gözlə baxan Ənisə kəndə getmək, orada işləmək, qoca atasını öz əlinin zəhməti ilə, halal qazancı ilə təmin etmək istəyir. Beləliklə iki yol ayrıcında qalan bu qız xeyli tərəddüddən sonra kəndə getmək qərarına gəlir. “O, ömründə ilk dəfə idi ki, həyatın mübarizə meydanına öz qüvvəsinə arxalanaraq çıxmışdı. Bir tərəfdən özünün tamamiyə sərbəst olmasından, kimsəyə təbə bulunmadığından məmnun idisə, digər tərəfdən qətiyyətlə tanımadığı, bilmədiyi bir mühitə doğru getdiyindən ürəyinə qorxu çökürdü....”.

Seyid Hüseyn hekayələrində qadınların çoxu mühafizəkar, laqeyd və bəzən də zülmkar ərlərinə öz hədlərini, tutduqları pis işin mənasını başa salırlar. Əgər öz səmimiyyət və sevgilərinə, zəhmət və hörmətlərinə layiq bir münasibət görmürlərsə, tədriclə, yaxud qətiyyətlə ərlərindən ayrılır, yeni həyat və yeni ailə qurmaq haqqında düşünürlər. Müəllif keçmiş ailə münasibətlərini pozmağa məcbur olan qadınların daxili tərəddüdlərini, əzablı həyəcan və ya sevinclərini, onların ruhi hallarını, qəlb döyüntülərini incəliklə verməyi bacarır.

Açar sözlər: qadın, zülm, mübarizə, azadlıq

SOSIAL-PSİXOLOJİ KOMPLEKSLƏR KONTEKSTİNDƏ XIZIRLA BAĞLI İNANCLARIN SİMVOLİK SEMANTİKASI

Dos. Dr. Səfa QARAYEV
Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru
AMEA Folklor İnstitutu

XÜLASƏ

Novruz bayramı ərəfəsində icra olunan çoxsaylı adətlərdən biri də oğlan uşaqlarının axşam vaxtı evlərə papaq atmaqla, qurşaq, torba, cəvərən-cüllüt sallamaqla pay yığmaları adətidir. Novruz bayramı günü və həmin ərəfədə keçirilən oyun və ayinlərdən bəhs edən ayrı-ayrı müəlliflər papaqatma ilə bağlı etnoqrafik təsvirlərə nəzər salsalar da, onun psixosemantik mahiyyətinin, prototip əsasının müəyyənəndirilməsi istiqamətində ciddi araşdırmalar aparılmamışdır. Ümumiyyətlə, filoloji folklorşünaslığın ədəbiyyatşünaslıq prinsiplərinə söykənməsi ilə əlaqədar olaraq, mərasim və bayram reallığı araşdırılarda belə sabit obraz və motivlər, ayrı-ayrı faktlar bu və ya digər dərəcədə öyrənilməyi halda, buradakı davranışların, hərəkətlərin semantikasi geniş şəkildə təhlilə cəlb olunmamışdır. Bu baxımdan tədqiqatlarda Novruza aid olan Kosa və Keçəl müəyyən qədər təhlil olunduğu halda, yumurta döyüşmənin, oğlan uşaqlarının gecə vaxtı evlərə papaq, qurşaq, torba və s. atmalarının semantikasi geniş şəkildə diqqət mərkəzində saxlanılmamışdır. Halbuki obraz və motivlər kimi istənilən mədəni davranışların da özünəməxsus semantikasi vardır. Belə bir boşluğun mövcud olması ilə əlaqədar olaraq, bu məqalədə oğlan uşaqlarının gecə vaxtı evlərin bacasından papaq atmaqla, qurşaq, torba və s. sallamaqla pay yığmalarının psixosemantik mahiyyəti tədqiq olunmuşdur. Təhlil zamanı Xızır//Xıdır obrazının fallik-dövləndirici semantikasi folklorik faktlar əsasında diqqət mərkəzinə gətirilmiş və hava qaraldığı zaman papaq atan uşaqların da öz davranışları ilə Xızırın bayram axşamları evlərə gizlin gəlişini imitasiya etməsinə xüsusi diqqət yönəldilmişdir. Tədqiqat zamanı bayram ərəfəsində və ya bayram axşamları məhz oğlan uşaqlarının evlərə papaq, qurşaq, torba atmaları, bu davranışın axşam vaxtı – hava qaraldıqdan sonra reallaşdırılması, papaq atan şəxslərin tanınmamaq üçün qaçıb gizlənmələri, bayram axşamı qapının açıq saxlanması inancı, papaq atan uşaqların papağının boş qaytarılmaması zərurəti və s. kimi məsələlər psixoanalitik kontekstdə təhlil olunmuşdur. Təhlil nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bu mərasimi davranış motivlərinin psixosemantik əsasında cinsi əlaqə modelini simvolik təcəssüm etdirilməsi dayanır. Atılan papaq, torba, qurşağın heç bir halda boş qaytarılmaması inancı isə simvollarla təcəssüm olunan fallik-dövləndirici toxunuşa müsbət reaksiya verilməklə yeni yaradılışda iştirakın təmin olunmasına xidmət edir. Bu adətin sakral ekvivalenti isə dövləndirici-fallik gücü simvolizə edən Xızırın//Xıdırın gecələr evlərə gəlişini “göstərən” və “sübut edən” müxtəlif ənənəvi davranışlardır.

Açar sözlər: papaqatma, qurşaq sallama, pay yığan uşaqlar və Xızır, fallik dövləndirmə, fallik yaradılış, Novruz bayramı

MƏDƏNİYYƏTDƏ POP-ART VƏ ONUN "FOLKLORLAŞMASI" PROBLEMİ

Dos. Dr. Sərxan XAVƏRİ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Folklor İnstitutunun Aparıcı Elmi İşçisi

Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru

XÜLASƏ

XX əsrin doxsanıncı illərindən sonra Azərbaycan mədəniyyətində akkultural situasiya onun pop-artla (kütləvi mədəniyyət) münasibəti ilə şərtlənir. Çünki Azərbaycanın dünya mədəniyyəti ilə birbaşa integrasiyasının intensivləşməyə başladığı həmin illərdə Qərbi mədəniyyətində pop-art artıq ümumi kulturoloji prosesləri müəyyənləşdirən amil səviyyəsinə yüksəlmişdir. Pop-artın əsas estetik doktrinası «hər şey incəsənətdir!» tezisində əks olunmuşdur. Kütləvi mədəniyyətin land-art (landşaft incəsənəti), bodi-art (bədəni incəsənəti), pablik-art (ictimai incəsənət), xeppe-ninq (tamaşaçı ilə yaradıcı subyekt arasında baryerin aradan qalxması) performans (ifa, görünüş) və s. kimi çoxlu sayda təzahür formaları ötən əsrin 70-ci illərindən sonra sürətlə inkişaf etməkdə olan kütləvi informasiya vasitələri ilə bütün dünyaya yayılmağa başlayır. Həmin illərdə Hollivuddan planetin informasiya atmosferinə vulkan kimi püskürən döyüş, komediya, melodram, fantastika, erotika, parnoqrafiya, myuzikl, mistika və s. kino janrları kütləvi mədəniyyətin bariz nümunələri idi. Azərbaycan mədəniyyəti onlarla kütləvi olaraq məhz ötən əsrin 90-cı illərindən təmasda olmağa başlayır. Sürətlə televiziya ekranlarını, internet saytlarını zəbt edən komiks (təsviri tarixçə, şəkillər vasitəsilə əhvalat, yaxud qrafik roman), illüstrasiya (mətn izahedici rəsmlər), reklam və məlumat informasiya jurnalları, videoyazı, videoklip, videooyun və s. pop-artın milli mədəniyyətə ayaq açan spəsfik forma və janrları idi.

Pop-artla bağlı geniş yayılmış mülahizələrdən biri onun xalq mədəniyyəti ilə analogiyası məsələsidir. Hətta onu müasir dövrün "xalq mədəniyyəti" də adlandırırlar. Müasir ingilisdilli tədqiqatlarda "kütləvi mədəniyyət"lə bağlı tədqiqatları ümumiləşdirən Maya Rəhimova onun geniş yayılmış altı mənasından birinin ənənəvi xalq mədəniyyətinin modernləşdirilmiş variantı olması fikrini irəli sürür.

Kütləvi mədəniyyətlə folklor arasında oxşarlığı şərtləndirən ilk növbədə hər ikisinin kütləvililiyi. Lakin xalq mədəniyyətinin kütləvililiyi ona məxsus mətnlərin (burada mətn şərti mənada götürülür, məsələn, xalq oyunu da mətn ola bilər) şifahi ənənəyə məxsusluğu ilə bağlıdır. Xalq mədəniyyətindən fərqli olaraq kütləvi mədəniyyətin mənbəyi xalq yox, fərdi subyektiv yaradıcılıqdır.

Pop-artın kütləvililiyi auditoriyasının kütləvililiyindədir. Bu mənada kütləvi mədəniyyətlə xalq mədəniyyəti arasındakı fərqi aşağıdakı düstur dəqiq ifadə edir: xalq mədəniyyəti xalqın yaratdığı mədəniyyətdir, kütləvi mədəniyyət isə xalq üçün yaradılan mədəniyyətdir.

Qloballaşma ilə xarakterizə olunan müasir şəraitə ayrı-ayrı xalqların folklorunda mövcud olan motivlərin etnokulturoloji sərhədləri aşaraq sürətlə global xarakter aldığına şahidi oluruq. Xüsusən İnternetin meydana çıxardığı yeni texnokulturoloji mühitdə ənənəvi folklor motivlərinin transformasiyaları əsasında yeni internet folkloru yaranmaqdadır. Bu baxımdan kütləvi mədəniyyətin kütləviləşməsi faktının özünə müasir şəraitdə global miqyasda "folklorlaşma" prosesinin ilkin

mərhələsi kimi baxmaq mümkündür. Tədqiqatşılarn yanaşmasına görə, bu prosesin hara aparacağı yaxın on illərdə aydınlaşacaqdır.

Açar sözlər: pop-art, folklor, mədəniyyət, xalq mədəniyyəti, kütləvilik, folklorlaşma, performans

MÜASİR AZƏRBAYCAN AİLƏSİNDƏ MİLLİ ADƏT – ƏNƏNƏLƏRİN TƏBLİĞİ

Dr. Şəfiqə HƏSƏNOVA

Amea Fəlsəfə İnstitutunun

“Sosial Psixologiya” Şöbəsinin Doktorantı

ÖZET

Hər bir xalqın milli adət - ənənələri onun milli xüsusiyyətlərini, milli mentalitetini özündə yaşadaraq nəsildən – nəsilə ötürür ki, bunun da əsasında mənəvi dəyərlər sistemi formalaşır. Adət və ənənələr bəşəriyyətin təkamül prosesini özündə əks etdirir və cəmiyyətin sosial, mənəvi, mədəni tərəqqisinin göstəricilərindən biridir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə adət - ənənələr də onun tələblərinə uyğun bəzi dəyişikliklərə uğrayır, təkmilləşir.

Adət - ənənələri şərti olaraq üç qrupa bölmək olar: 1) cəmiyyətin özünün sosial, tarixi, vətənpərvərlik ənənələri ilə bağlı olan (xatirə günləri, rəsmi dövlət bayramları, tarixi bayramlar və s.); 2) istehsal ənənələri, adətləri, ayin və mərasimləri, əmək bayramları; 3) ailə və məişət adətləri, mərasimləri, ənənələri.

Çoxəsrlik tarixə malik Azərbaycan xalqının da özünəməxsus zəngin milli – mənəvi dəyərlər sistemi, adət - ənənələri vardır. Milli adət - ənənələrimiz xalqımızın tarixi keçmişindən qaynaqlanaraq zamanla müəyyən dəyişikliklərə uğrasa da öz mənəvi dəyərini, ənənəvililiyini, varisliyini itirməmiş və müasir dövrümüzədək yaşadılmışdır. Onlar xalqımızın milli – psixoloji xüsusiyyətlərinə söykəmişdir və dəyişməz qanunlarla idarə olunur ki, bu da cəmiyyətə bilavasitə emosional təsirdir. Milli bayramlarımız (Novruz), milli – dini bayramlarımız (Ramazan, Qurban), toy, yas mərasimləri adət - ənənələri, sağlam islam dininin ümumbəşəri hissləri təbliğ edən dəyərləri və s. bu gün də müasir Azərbaycan ailəsində böyüyən gənc nəsillə aşılır. Milli, saf əxlaqi ruhda tərbiyə olunan, öz milli – mənəvi dəyərlərini, adət - ənənələrini dərinlən mənimsəyən sağlam düşüncəli gənclər, gələcəkdə cəmiyyət və dövlətin mənafeyi naminə çalışan, vətənpərvər vətəndaşlar olurlar.

Bu tezisdə adət - ənənələr haqqında ümumi məlumat verilmişdir. Azərbaycan xalqının milli adət ənənələri, xüsusilə Novruz, Ramazan, Qurban bayramları, toy şənlikləri, yas mərasimlərinin adətləri ətraflı təhlil edilmişdir. Tezisdə həmçinin müasir Azərbaycan ailəsində milli adət - ənənələrin böyüyən gənc nəsillə öyrədilməsi və onların milli ruhda tərbiyə edilməsi məsələləri də qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: adət - ənənə, milli adət - ənənələr, bayramlar, mərasimlər, müasir azərbaycan ailəsi.

MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Dr. Tənzilə RÜSTƏMXANLI

Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru

AMEA-nın N.Gəncəvi Adına Ədəbiyyat İnstitutunun Dissertantı

Azəri-Türk Qadınlar Birliyi, Azərbaycan-Türkiyə Evi

XÜLASƏ

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısa hakimiyyəti ictimai –siyasi fikirdə, ideoloji baxışlarda, ədəbi görüşlərdə, mənəvi-əxlaqi dəyərlərdə elə bir inqilabi dirçəlişlə müşayiət olundu ki, Azərbaycan xalqı uzun zaman, hətta ən ağır repressiya illərini belə onun-demokratik cümhuriyyətin – bəxş etdiyi ideyaları və idealları qəlbində, ruhunda qorumaqla yaşadı. Çünki bu cümhuriyyət demokratik parlament, sağlam milli məfkurə, türklük şüuru üzərində qurulmuş və xalqın zaman-zaman apardığı azadlıq hərəkatının qanunauyğun məntiqi yekunu kimi təşəkkül tapmışdı. Bu mənada Cümhuriyyət dövrü ədəbiyyatının qarşısında da çox mühüm və aktual vəzifələr dururdu; onlar bir tərəfdən millətin dövlətçilik şüurunun formalaşmasına və Şərqdə ilk yeni tipli dövlətin yaranmasına əngəl olmaq istəyən qüvvələri neytrallaşdırmalı, digər tərəfdən isə demokratik prinsip və idealları hədəf seçmiş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideologiyasını xalq içində yaymalı idilər.

Təxminən 100 illik bir tarixi fasilədən sonra xalq ilk dəfə olaraq müstəqil, suveren yaşaya bilmək haqqına yiyələnmiş, çarizmin şüurlara yeritdiyi vəhşi asiya müstəqil yaşaya bilməz siyasətini alt-üst edərək, Şərqdə ilk demokratik modelli parlamenti yaratmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə formalaşan parlament öz humanizmi, insanpərvərliyi, sosial ədaləti, siniflərə və milli-etnik birliklərə münasibəti ilə Avropada mövcud olan parlamentlərdən daha mükəmməl və daha humanist olmuşdur. Məmməd Əmin Rəsulzadə “Əsrimizin Siyavuşu” əsərində Azərbaycan Cümhuriyyətinin əsas idarəsinin bütün vətəndaşların bərabər hüquqda yaşaması üzərində qurulduğunu, hər bir insanın özünü möhtərəm şəxs hesab etməsinə hesablandığını yazırdı. Azərbaycanda yaşayan bütün insanların - müsəlman-xristian, türk, yaxud qeyri-türk olmasından, cinsindən və milliyyətindən, zəngin-fəqir, müdir-işçi, torpaq sahibi-günəmuzdçu, öyrətmən-tələbə, möhtərəm, cahil olmasından asılı olmayaraq hüququ qorunurdu.

Cümhuriyyətin qalibiyyətini, zəfərini, gördüyü işləri, onun simvolikasını poeziyasının ana xəttinə çevirən, obrazlaşdıran, cümhuriyyətçilik ideologiyasının poetik mətnini yaradan görkəmli şairlərdən biri Əhməd Cavad olmuşdur. O, milli bayrağımızın rənglərinin, gerbimizin işarələrinin, himnimizin ahənginin göydən gəldiyini və beləliklə, cümhuriyyət bütün atributlarının qutsal tanrı ərnağanı olduğunu ısrarla bəyan edirdi. Əhməd Cavadın hər bir şeiri yeni dövlətin himni, marşı kimi səslənir, xalqın cümhuriyyət sevigisinin mayasına çevrilirdi. Onu da deyək ki, dünyanın siyasi xəritəsində Azərbaycanın olmadığı vaxtlarda milli ideologiyada, poetik təfəkkürdə suveren, müstəqil, milli Azərbaycan dövləti var olmuşdur.

Abdulla Şaiq, Məhəmməd Hadi, Gültəkin və şairlərin yaradıcılığı cümhuriyyətin ideya və amallarının tərənnümü baxımından ən yaxşı ədəbi nümunələr sırasına daxildir. Gültəkinin (Əmin Abid) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bir illiyi münasibətilə yazdığı şeir zaman-zaman cümhuriyyət qurucularının sabaha inamının və iradəsinin ifadəsi olmuş, Məmməd Əmin Rəsulzadənin “bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz” deyiminin poetik tərcümanı kimi dillərdə gəzməmişdir.

“Sən bizimsən, bizimsən, durduqca məndə can

Yaşa, yaşa çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan”.

Açar sözlər: cumhuriyyət dövrü, poeziya, istiqlal mücadiləsi, vətənpərvərlik, milli ideologiya.

PEDAQOJİ ÜNSİYYƏTİN MƏQSƏDİ

Günel MƏMMƏDOVA

ADPU

Fil. ü. f. d., Baş Müəllim

ÖZƏT

Pedaqoji ünsiyyət müəllimin şagirdlərlə təlim və tərbiyə prosesində həyata keçirdiyi peşə ünsiyyətidir. Bu cür ünsiyyət hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşması üçün şərait yaradılmasına yönəlmiş olur, kollektivdəki sosial-psixoloji prosesləri idarə etməyə və səmərəli psixoloji iqlim yaratmağa imkan verir. Ona görə də hər bir müəllimin pedaqoji ünsiyyətin mahiyyəti, onun sosial-psixoloji mexanizmləri ilə dərinlən tanış olması və şagirdlərlə birgə fəaliyyəti zamanı ondan lazımı şəkildə istifadə etməsi zəruridir.

Pedaqoji ünsiyyət ümumiyyətlə ünsiyyətin bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Ona görə də birinci növbədə həmin cəhətləri nəzərdən keçirək.

Sosial-psixoloji ədəbiyyatda ünsiyyətin bir-birilə sıx bağlı olan üç cəhəti qeyd edilir. Bu cəhətlərin hər biri pedaqoji ünsiyyətə də aiddir.

Pedaqoji ünsiyyətin yerinə yetirdiyi vəzifələrə görə onun aşağıdakı növlərini ayırmaq mümkündür: informasiya mübadiləsi, başqa adamın davranışını tənzim etmək, şəxsiyyətlərarası anlama. Tərəfmüqabilliyin xarakterinə və müəllimin ünsiyyətdəki mövqeyinə görə də pedaqoji ünsiyyətin növlərini müəyyənləşdirmək mümkündür. Adətən, şagirdlərlə və müəllimlərlə valideynlərlə ünsiyyət zamanı müəllim qiymətləndirən rolunda, direktorla, dərslərin rəhbəri ilə, metodistlə, inspektorla pedaqoji ünsiyyət zamanı isə qiymətləndirilən rolunda çıxış edir və buna müvafiq olaraq ünsiyyət vasitəsi də dəyişir. Pedaqoji ünsiyyəti öz məzmununa və müəllimin şagirdə müraciət tərzinə görə də növlərə ayırmaq mümkündür. Bunlara təşkiləddici, qiymətləndirici, intizam yaradan pedaqoji ünsiyyət növlərini aid etmək olar.

Pedaqoji ünsiyyətin hansı növündən istifadə edilməsindən asılı olmayaraq müəllimin şagird kollektivi ilə məhsuldar ünsiyyət prosesi təşkil olunmadan pedaqoji fəaliyyətin didaktik və tərbiyəvi vəzifələrini lazımı şəkildə həyata keçirmək mümkün deyildir.

Pedaqoji ünsiyyət müxtəlif məqsədlər daşıya bilər: fərdi-idraki (nə isə yeni bir şeyi öyrənmək, təlimat almaq), emosional (qiymətləndirmək, münasibəti bildirmək, təəssüratı bölüşmək). Pedaqoji ünsiyyət zamanı məqsəd sadəcə olaraq elə ünsiyyətə girişmək, ünsiyyət saxlamaqdan da ibarət ola bilər (məsələn, kiminləsə birgə olmaq, söhbət etmək). Bu cəhət şagirdlərin ünsiyyət fəaliyyətində özünü aydın şəkildə göstərir. Psixoloji tədqiqatlar göstərmişdir ki, kiçik məktəblilər üçün müəllim və yoldaşları ilə ünsiyyət xatirinə ünsiyyətə girmək xarakterik haldır. Onlarda ünsiyyət kifayət dərəcədə seçici xarakter daşımır. Kiçik məktəblilər heç də həmişə ünsiyyətlərinin məqsədini dərk edə bilmirlər. Yuxarı siniflərə keçdikcə şagirdlərin ünsiyyətində seçicilik müşahidə olunmağa başlayır.

Pedaqoji ünsiyyətin məzmununa gəldikdə, bunu ünsiyyət prosesində müəllim və şagirdin bir-birilə informasiya mübadiləsi təşkil edir. Ünsiyyətin məzmunu təlim prosesində müəllimin qarşıya qoyduğu məqsədlə müəyyən edilir. Ünsiyyət vahid məqsədə yönəlmədən, vahid məqsəd güdmədən səmərəli nəticə verməyəcəkdir.

Pedaqoji ünsiyyətin səmərəliliyi onun motivlərindən də asılıdır. Motivin düzgünlüyü və dərk edilmiş xarakter daşması pedaqoji ünsiyyətin gedişini şərtləndirir.

Açar sözlər: pedaqoji ünsiyyət, məqsəd, şagird, məktəb.

AİLƏ MƏKTƏBİNDƏ BURAXILAN SƏHVLƏRİN ACI NƏTİCƏLƏRİ

Dr. Əliyeva Qızıllı Mustafa Qızı

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Pedaqogika Üzrə Fəlsəfə Doktoru

XÜLASƏ

Validəyin qayğısından məhrum uşaqlar cəmiyyətdə öz yerlərini tapa bilmirlər. Mütəxəssislər hesab edir ki, valideyin-övlad münasibətlərinin yaxşı olmasını arzulayan valideynlər bilməlidir ki, onlar övladlarına dost-yoldaş olmasalar, onları tez-tez, yerli-yersiz danlasalar onlar arasında hörmət, məhəbbət, güvən hissi olmayacaqdır. Valideynlər öz problemlərini övladlarına tam səmimi şəkildə anlatsalar uşaq ondan çəkinməz və o da öz problemini onunla bölüşər. Valideynlər övladlarını yerli-yersiz tənbeh etməklə onları məzazi mənada itirirlər.

Uşaqların valideyin üçün bir imtahan vəsiləsi olduğunu deyirlər. Bununla nə nəzərdə tutulur?

Cavabını isə belə açıqlamaq olar:- İnsan bu dünyada müsafirdir. Dünya imtahan dünyasıdır, bu həyat bir çox sınaq və imtahanlarla doludur. Başlıca imtahan ünsürlərindən biri də övladlarımızdır. Övladlar insan üçün tamamilə fərqli bir nemət və fərqli bir imtahandır. Ana üçün bu imtahan hamiləlik dövrünün ilk günlərindən başlayır. Sonrakı dövrlərdə onu bəzən çiyində, bəzən qucağında yenə də ana daşıyır. Gecələr övladından ötrü yuxusuz qalır. Onun sağlam böyüməsi üçün əlindən gələni əsirgəmir.

Unutmamaq lazımdır ki, övlad Allahın insana verdiyi bir əmanətdir və hər bir valideyn onu göz bəbəyi kimi qorumağa çalışmalıdır. Əgər ona düzgün qayğı göstərilərsə, sevgi və məhəbbətlə yanaşılsa, gözəl tərbiyə verilərsə və başqalarına faydalı insan olaraq yetişdirilərsə, onunla bağlı imtahan qazanılmış olar. Lakin uşağı valideyin sevgisindən , qayğısından və s. məhrum edərsə bu imtahanda uduzmuş olar.

Validəyinin ailələrində yaratdıqları xoşagəlməz halların aradan qaldırılması vacib şərtlərdən biridir. Depresiyadan əziyyət çəkən uşaqların problemlərinin həlli yolları haqqında səy göstərilməlidir. Öz məsuliyyətsizliyinin acı nəticələrini övladlarına yaşadan valideynlərlə pedaqoji və psixoloji mövzularda söhbətlər aparılmalıdır. Valideynlərin məsuliyyətsizliyi nəticəsində övladlarının sağlamlığına və gələcək həyatına vurulan travmaların səbəblərinin aradan qaldırılması haqqında düşünmək lazımdır. Övladlarla mülayim davranmaq haqqında müəyyən təkliflər hazırlanmalıdır.

Açar sözlər: valideyn, ailə, övlad, qayğı.

ABSTRACT

Children without parental care cannot find their place in society. Experts believe that parents who want a good parent-child relationship should know that if they do not be friend with their children and often scold them, there will not have the respect, affection, and love between them. When parents express their concerns to their children in a sincere manner, the children do not hesitate to share their problems with the parents. Parents lose their children figuratively by punishing them irrelevant.

It is told that that children are a means of testing for the parents. What does that mean?

The answer can be explained as follows: Man is a guest in this world. This world is the world of exams, this life is full of many trials and exams. One of the main exam elements is our children. Children are a very different blessing and a different test for man. This exam for the mother begins with the early days of pregnancy. In later times, the mother still carries her children sometimes on her shoulder, sometimes in her arms. She is sleepless at night for her children. She does her best for the children's healthy growth.

We should not forget that children are a trust that Allah gives to man, and every parent should try to protect them. If they are properly cared for, treated by love and affection, well-nurtured and trained to benefit others, tests about them will be won. However, if the children are deprived of parental love and care, parents will lose this exam.

One of the most important prerequisites is the elimination of unpleasant situations created by parents in their families. Efforts should be made to find solutions to the problems of children suffering from depression. Talks on pedagogy and psychology should be held with parents who experience the painful consequences of their irresponsibility to their children. As a result of the irresponsibility of the parents, it is necessary to think about the elimination of the causes of traumas to the health and future life of their children. Some suggestions on how to be gentle with children should be developed.

Key words: Parent, family, child, care

AZERBAYCAN - TÜRK HALK MÜZİKLERİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Öğrt. Pervin HAZAR OKUYUCU

Bursa-Mem Ş.J.Uzm.Ç.İlyas Genel İlkokulu Sınıf Öğr.

Sabahattin ÇİÇEK

Bursa Uludağ Üniv.Eğitim Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

ÖZET

Müzik, insan yaşamının anne karnına girdiği ve cenin oluşmaya başladığı andan itibaren yaşamın sonuna değin devam eden bir süreçtir.

Yunan mitolojisinde müzik sözcüğü;” Esin Perileri , Musalardan kaynaklanır. Musa’ya aittir, Musa’ya yaraşır bir sanat anlamındadır. Musa, dokuz eş yürekli kızlardır. Bunların bütün işleri ezgiler söylemek ve dans etmektir”.¹

Eski Yunan’da müzik sözcüğü, “ Musike” sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Müzik , dans, şiir, eğlenceler ve dinsel törenler birbirinden ayrılmaz, birlikte dile getirilirdi.

Müzik, insan ya da çalgı seslerinin belli bir biçimsel, güzellik veya duygusal bir ifade yaratacak şekilde düzenlenip, bir araya getirilme, derleme işidir. Müzik, aynı zamanda duygu ve düşüncelerimizin sesler ve ritimlerle de anlatma sanatıdır. Müzik; dil, din, ırk, renk ayrımı yapmadan, herkesi kucaklayan ve herkes tarafından aynı şekilde anlaşılan, en yalın, en net ortak bir dildir.

“Biyo-Pisişik , kültürel ve toplumsal bir organizma olan insan, var olduğu çağlardan beri algıladığı sesleri çözümleyip, değerlendirmiş ve giderek sesleri bir anlatım biçimine dönüştürmüştür.”²

Müziğin bir çok türleri arasından Halk Müziği ; halkın yaşam biçimini , dertlerini, sevinçlerini , ayrılıklarını, aşklarını , kavuşmalarını , yaslarını, kahramanlıklarını vb. özelliklerini gerek şiirlerle gerek destansı gerek ezgilerle anlatan ve genellikle anonim (yazarı, yapanı , yakanı, ve söyleyeni belli olmayan) özellikler taşır.

Ancak sözleri ve ezgileri belli olan, halk ezgileri karakterinde bestelenmiş makamsal özellikler taşıyan ve artık birer halk türküsü kabul edilen eserler de oldukça çoktur.

“ Halk müziği denince , bir yandan halkın yarattığı , öte yandan halkın sevdiği , beğendiği, çoğunlukla dinlediği müzik anlaşılır.”³

Halk ezgileri genellikle sanat müziği oluşumunu koşullayan bilinçten uzak olarak ve söz ya da oyunlarla çalgı eşliğinde (çalgısız da yapılmaktadır) kendiliğinden oluşan doğaçlama ezgilerdir. Bu özellikleriyle de ulusal ve yöresel bir özellik taşırlar. Ritmik yapıları, biçimleri , ezgileri , çalgıları, sözleri gibi özellikleri dikkate alındığında hangi iklim ve coğrafi yapı ülkesine ait oldukları anlaşılabilir.

Bu çalışmada genel olarak müziğin ve türlerinin neler olduğu incelenmiş, kaynak tarama ve anket yöntemleriyle Türk ve Azerbaycan Halk Müziklerinin ortak, benzer ve ayrıldıkları özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

Türk ve Azerbaycan Halk Müziklerinin genel anlamda ezgi yapıları , temaları, iletileri ve öğretilerinin birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. İki ülke Halk Müziklerine katkı sağlayan ozan ve sanatçıların kimler olduğu ve Halk Müziklerine ne gibi katkılarının olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anonim, derleme, makam

- 1- İlyasoğlu Evin, Zaman içinde Müzik , Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 1944, Sayfa 6
- 2- Say Ahmet, Müzik Tarihi, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 1995, sayfa 17
- 3- Mimaroğlu İlhan, Varlık Yayınları, İstanbul 1995, sayfa 210

DEKORATİV ELEMENTLƏRİN MƏCMUSU OLAN STALAKTİTLƏRİN KONSTRUKTİV STRUKTURU

Aytən Şərifova Kamandar Qızı

Azərbaycan Memarlıq-İnşaat Universiteti, "Memarlıq" Fakültəsi,
"Dizayn" Kafedrasının Baş Müəllimi, Memarlıq Üzrə F.D.

XÜLASƏ

Hər bir həcmi-fəza sisteminin aldığı forma onun daxili məzmunundan, funksional xüsusiyyətlərindən və yaranma səbəblərindən asılıdır. Məhz, bu səbəblər quruluşu diktə etdiyi üçün formanın bir sıra xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirə bilər.

Müsəlman memarlığı zəngin ənənəyə malikdir. Bir neçə əsr ərzində özünəməxsus xüsusiyyətləri, bədii ifadə vasitələri formalaşaraq böyük bir mədəniyyətin əsası qoyulmuşdur. İslam memarlığının formalaşmasında həndəsə və riyaziyyat elmləri böyük rol oynayır. Həmin dövrün böyük mütəfəkkirlərin həndəsi traktatları əsasında mürəkkəb memarlıq konstruksiyaları, məharətlə hazırlanmış naxış sistemləri yaradılmışdır. Abidələrin modul sistemi, təğlərin və günbəzlərin quruluşu, səkkizkünc səthlərin dəqiq ölçüsü riyazi hesablamasız mümkün deyildi. Bu, Qeysəddin Kaşinin "Riyaziyyatın açarı" adlı risaləsində də görünür. Bu əsərin bir fəslə memarlıq ünsürlərinin ölçülməsi və qurulması üsullarına ayrılmışdır. İslami bina və qurğuların layihələndirilməsinə ilk dəfə olaraq fəlsəfi konsepsiyayı gətirən isə qazax filosofu Əl-Fərabi olmuşdur. Onun "Əlverişli həndəsi əməliyyatlar" əsəri tikililərin həndəsi əsasını təşkil etmişdir ki, zamanında memar Əcəmi də bundan bəhrələnmişdir.

Zəngin ənənəyə malik olan müsəlman memarlığında geniş yayılan stalaktit sistemi mövcuddur ki, onlar öz kompozisiya bitkinliyi, forma zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir və demək olar ki, bütün müsəlman ölkələrinin memarlıq təcrübəsində əsrlər boyu müxtəlif yozumlarını, işlənmə texnikasını və inkişaf xəttini tapmışdır.

Lakin maraqlıdır ki, memarlıq ənənəmizin bu gözəl elementi olan stalaktitlər layiq olduğu yerini ala bilməmişdir. Stalaktit sistemləri dekorativ elementlər səviyyəsində yalnız forma tərtibatı, bədii və sənətkarlıq baxımından dəyərləndirilmişdir. Nəticədə onların daxili quruluş xüsusiyyətləri, forma və məzmun vəhdəti açılmamış olaraq qalmışdır. Əslində isə stalaktit sistemləri dekorativ elementlərin məcmusu kimi deyil, hər şeydən əvvəl, həndəsi qanunlara əsaslanan həcmi-fəza sistemi kimi dəyərlidir. Belə ki, stalaktit elementlərinin birləşmə prinsipi ilə həndəsi qanunlar arasında sıx əlaqə mövcuddur.

Ümumiyyətlə "stalaktit" termini avropa sənətsüenasları və alimləri tərəfindən memarlıq elminə daxil edilmiş və sonra Yaxın və Orta Şərq memarlığında da tətbiq olunmuşdur. Orta əsr müsəlman ölkələrində isə stalaktitlər *müqərnəs* (ərəbcə - yapma karnizlə bəzədilmiş) adlandırılırdı.

Puqaçenkova Q. A., Pribitkova A.M., Voronina V.B. və digər alimlərin uzunmüddətli axtarışları nəticəsində konsol şəkilli ilk stalaktit formalarının Türkmənistanın cənubunda yarandığı qənaətinə gəlmişdilər. Bu memarlıq formalarının ilkin nümunələrinin kərpicin işlənmə texnikası ilə bağlılığı Orta Asiyanın memarlıq abidələrində açıq aydın görünür. Stalaktitlərin tədqiqi belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, bu sistemin yaranması və formalaşması, məhz, günbəzaltı konstruksiyaların inkişafı ilə bağlıdır. Bu da həm çiy, həm də bismiş kərpicdən tikilmiş abidələrdə mövcud olan ilk stalaktit formalarının konstruktiv əsasını təsdiq edir.

Açar sözlər: stalaktitlər, həndəsi qanunlar, müqərnəs, konstruktiv əsas

XƏLƏC ETNOSU, DİLİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

Dos. Dr. Ruslan ABDULLAYEV

İmadəddin Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, Türk Dilləri
Şöbəsinin Aparıcı Elmi İşçisi, Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru

XÜLASƏ

Türk dillərindən biri biri hesab olunan Xələc dilinin özünəməxsus hər hansı bir ədəbi dili yoxdur. Ona görə də bu dildə yazılı ədəbiyyat da yoxdur. Şifahi ədəbiyyatı isə araşdırılıb toplanılmamışdır.

Onların yaşadıkları dövlətlərdə bu dildə kitab və ya jurnal nəşr olunmur. Uzun illər Azərbaycanda yaşayan Xələclər Azərbaycan dilinin təsiri altında qaldığına görə bu dil ancaq yaşlı Xələclilərin danışığında, yaddaşında qalmışdır. Müasir dövrdə isə fars dilinin ağır və hər tərəfli təsirinə məruz qalaraq tamamilə və yavaş-yavaş yox olmağa üz tutmuş vəziyyətdədir. Hal-hazırda İranda yaşayan yaşlı-qocaların əksəriyyəti iki dillidir. Xələc dili ilə yanaşı fars dilindən də gündəlik ünsiyyətdə istifadə edirlər. Onların uşaqlarının çoxu isə xələc dilini heç bilmir. Burada Farslaşma siyasəti nəticəsində, demək olar ki, bir-iki nəsil sonra bu dildə danışan heç kim qalmayacaqdır.

Xələclərin assimilyasiyası digər İran xalqları və xüsusilə də türklərin farslara qaynayıb-qarışması çərçivəsində həyata keçirilir. Bunlar da digər İran türk xalqları kimi fars mədəniyyətində xor görülmüşdür. Xələc dili türk dilləri arasında son dövrlərdə tədqiqata cəlb edilən dil hesab olunur. Qədim türk dilinin xüsusiyyətlərini özündə ən yaxşı şəkildə qoruyub saxlayan dil hesab edilən Xələc dili qədim türk dili Arqu dilinin davamı hesab olunur və Göytürk abidələrinin dilinə çox yaxındır. Xələc dilinin mənşəyi hesab olunan Arqu dilinin adı, ilk dəfə 759-780-ci illərdə Orta Asiya Mani dini mətnlərində keçir. Bir sıra tədqiqatçıların fikrinə görə VIII-XI əsrlər arasında Arqlar Oğuzlara bağlı Xələc qurupunun yaxınlığında yaşayırdılar və zaman keçdikcə onlardan ayrılaraq bugünkü adları olan Xələc adını özlərinə götürmüşlər. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə isə qədim türk dili olan Xələc dili, Oğuz dillərindən deyil və Çuvaş dili kimi ayrıca türk dillərinin müstəqil bir qolu hesab olunur.

Xələc dilinin bir neçə dialekt və şivəsi vardır. Bu dialektlər arasındakı mövcud fərq, Təlxab dialektində olduğu kimi, bəzən o qədər böyük olur ki, Xələc tək bir dil deyil, türk dilləri ailəsinin “Xələc Dilləri Altqurupu” olaraq təsnifatın daha uyğun ola biləcəyi düşüncəsini ortaya atan dilçilər də olmuşdur. Nəticədə, deyə bilərik ki, Xələc dili Azərbaycan dilinin hər hansı bir dialekti də demək düz deyil. Bu məqalədə məqsədimiz Xələc dilini tarixi, dil xüsusiyyətlərini öyrənməkdir

Açar sözlər: Xələc dili, İran Türk dilləri, Ölməkdə olan Türk dilləri, Türkologiya

CÜMLƏNİN ALT QATINDA SEMANTİK STRUKTUR KONSEPSİYASININ MÜƏYYƏNLƏŞMƏSİ

DEFINITION OF SEMANTIC STRUCTURE CONCEPT IN THE DEEP STRUCTURE OF THE SENTENCE

Validə KƏRİMOVA

Azərbaycan Universiteti (Ph.D. (c.))

XÜLASƏ

Son zamanlar yerli və xarici tədqiqatçıların elmi araşdırmalarında tez-tez alt və üst qat anlayışlarına rast gəlinməkdədir. Buna aid xüsusi əsərlər və ya geniş tədqiqatlar mövcuddur ki, məhz alt qat anlayışına həsr edilir. Bu hər iki struktur eyni zamanda bu və ya başqa dillərin cümlə və söz birləşmələrinə də aid edilir. Beləki, bu səbəblə hər cümlə və söz birləşməsi iki qatla görünməkdədir: üst qat və alt qat. Üst qatda birbaşa məna verilir, alt qatda isə birbaşa məna ilə bağlılığı olmayan dolayı məna verilməkdədir.

Açar sözlər: N. Xomski, alt qat strukturu, semantik struktur, üst qat, “Por-Royal nəzəriyyəsi”, alt və üst qat anlayışı, generativ qrammatika

ABSTRACT

Recently, researchs by local and foreign researchers is often found about the deep and surface structure. There are special works or extensive studies devoted to the understanding of the deep structure. Both of these structures are also related to sentences and phrases in one or another languages. That is why each sentence and word combination appear in twice structures: deep and surface structure. The surface structure gives a direct meaning, and the deep structure is given an indirect meaning that has no direct relation to the meaning.

Key words: N. Chomsky, deep structure, semantic structure, surface structure, “Por-Royal theory”, the concept of deep and surface structure, generative grammar

İSLAM VƏRƏSƏLİK HÜQUQUNDA BİOETİK MƏSƏLƏLƏR (DİNİ-ƏXLAQİ KONTEKSTDƏ)

Dr. Aliyə Mürsəlova Samir Qızı

Bakı Dövlət Universiteti

XÜLASƏ

Bioetika – tibbin və elmin nailiyyətləri sayəsində peyda olan və insanın mənəvi və fiziki rifahına qarşı yönələn təhlükənin qarşısını almaq məqsədi ilə yaradılan mürəkkəb mədəni fenomendir. İlk dəfə olaraq bu termini 1971-ci ildə amerikalı onkoloq V.R. Potter istifadə edib. Bioetika əsaslarına bu mövzuları aid etmək olar: insan haqlarının qorunması, ədalətli səhiyyə, abort, kontrasepsiya və reproduksiya texnologiyaları, insan və heyvanlar üzərində ekperimentlər, ölüm diaqnostikasının kriteriyaları, orqan nəqli, müasir genetika, kök hüceyrə manipulyasiyaları, klonlaşdırma, suiqəsd və evtanaziya. Müasir tibb artıq nəinki müalicə ilə məşğuldur, hətta insanın həyatına qarışır: onun keyfiyyət parametrlərini dəyişdirir və proqnozlaşdırır, “həyat” verir, ölüm vaxtını ertələyir. Bütün bunlar özündən sonra yeni hüquqi aspektlər yaradır ki, bunlar təkcə həkim-xəstə ilə bitmir, həmçinin cəmiyyətə, alimlərə, teoloqlara, hüquqçulara və siyasətçilərə də toxunur. İslam dininə gəlicə, şəri qanunların mənbələrindən biri sayılan ictihad müsəlmana imkan yaradır ki, düşdüyü şəraitdən asılı olaraq tibbin və texnologiyanın inkişafını nəzərə alaraq yaranan problemi dərk edib onun həllini tapsın.

İslamda qadın boşandıqdan 90 və dul qaldıqdan 130 gün sonra yenidən ailə həyatı qura bilməsini nəzərə alsaq insanın bir şəxsiyyət kimi formalaşması 90-130 gün arasında olur. Allah-təalanın dölə ruh verməsi məhz hamiləliyin 100-cü günündə baş verir ki, məhz bu andan etibarən ana bətnində olan körpəyə bütün hüquqi öhdəliklər verilir. Perinatal diaqnostikada hamiləliyin 13-15-ci həftəsində aparılan sitogenetik analiz nəticəsində embrionda hər hansı genetik xəstəliyin olub-olmamasını aşkar etmək olur. Bundan əlavə, aparılan trafoblast biopsiyası və molekulyar hibridizasiya proseduru sayəsində həmin nəticəni artıq 5-6-cı həftədə əldə etmək olur ki, bu da hamiləliyi daha erkən etapda bitirməyə imkan verir. Cinsiyyətə görə hamiləliyin davamı ya kəsilməsi problemləri də qeyd olunmalıdır. Süni və in vitro mayalanma prosesinə yalnız qanuni həyat yoldaşlarının iştirakı zamanı şəriət icazə verir. Surroqat analığa isə şəriət o halda icazə verir ki, döl nikahda olan həyat yoldaşları tərəfindən yaradılsın və ərin ikinci zövcəsinə surroqat analıq üçün 9 aya verilsin. Digər hallarda buna icazə yoxdur. İslamda orqan nəqli məsələsinə gəlicə, həyatda olan donordan yalnız qara ciyər, sümük ilişi və böyrək nəqlinə icazə verilir. Ölənin insandan orqan nəqli isə yaxın qohumların razılığı və bir sıra maddələr daxilində aparıla bilər. Bunlara serebral ölüm anının konsilium tərəfindən təsdiqi və həmin adamın öz orqanlarının nəqlinə ölümündən sonra icazə verməsi aid edilir. Şəxsiyyətin bitməsi isə serebral ölüm anının təsdiq olunması ilə baş verir ki, bu da beynin öz işini tam dayandırması ilə olur.

Əlbəttə ki, bütün bu müdaxilələr nəticədə cəmiyyətin hüquqi, iqtisadi, etik və psixoloji aspektlərinə təsir edir. Hətta, bir ucu istər-istəməz nəinki İslamda, həmçinin bütün dinlərdə qınaq obyektinə olan yevgenika fəlsəfəsinə də gətirib çıxarır.

Açar sözlər: bioetika, şəriət, reproduksiya, abort, genetika, mayalanma, surroqat, evtanaziya.

AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİN MƏNƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

MORAL PECULIARITIES OF AZERBAIJAN FAMILY

Cabbarova Solmaz Rafiq Qızı

Naxçıvan Dövlət Universiteti. Pedaqogika Və Psixologiya Kafedrasının Müəllimi

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan türklərində ailənin sosial mahiyyətindən, onun məişət tərzı və adət-ənənələrindən, ailənin xalqımız üçün önəm daşdığından, ailədə ağsaqqal və ağbirçəklərə, ata və anaya, qadın və uşaqlara göstərilən münasibətlərdən, bu münasibətin qarşılıqlı təsirindən və sıx vəhdətindən bəhs olunmuşdur. Həmşinin məqalədə qonşu millətlərin ailə dəyərləri, qdına və uşaqlara qarşı münasibətləri ilə türklərin ailəyə verdiyi dəyərlər müqayisə edilmişdir. Həqiqətən də, Azərbaycan türklərinin sosial həyat tərzı, ailə məsələlərinə münasibətləri qonşu xalqların-fars, ərəb və digər xalqların ailə münasibətlərindən əsaslı şəkildə fərqlənirdi. Farslarda çox arvadlılıq və incest (ailə üzvü ilə nigah) qədim zamanlarda təbii hal hesab edilsə də türklərdə bu hallara təsadüf edilmirdi. Xalqımız qadına həmşə böyük ehtiram göstərmişdir. Ailədə anaya xüsusi münasibət, hörmət və ehtiram olmuşdur. Azərbaycan türklərinin tarixən formalaşmış mədəniyyətində qadının ictimai və siyasi həyatda roluna xüsusi yer verilmişdir.

Ailə hər bir insanın həyatında çox vacib əhəmiyyətə malikdir. Uşaqlar məhz ailədə doğulur və burada tərbiyə olunur. Digər dünya ölkələrində olduğu kimi müasir Azərbaycan ailəsində də müəyyən aşınmalar gedir. Pedaqoji, psixoloji və sosioloji tədqiqatların nəticələri göstərir ki, ailə münasibətlərində böhranın müşahidə olunması bir sıra səbəblərdən irəli gəlir. Məqalədə də bu səbəblər öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan türklərində ailə dəyərlərinin çox yüksək keyfiyyətlərdən biri də ailə hissinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən ailə ənənələridir. Ailə ənənələri keçmiş nəsillərin təcrübəsinin qoruyucusu və ötrücüsüdür. Ənənələr hər bir ailənin həyatında müxtəlif formalarda – spesifik adətlər, bayramlar, mərasimlər və s. kimi ifadə olunur. Ənənələr nəsillər arasında bir körpü rolunu oynayır.

Ailə genefondumuzun daşıyıcısı kimi inkişafımızda mühüm rol oynayır. Azərbaycan xalqının ailə dəyərləri çox-çox qədimdir və insanların həyatında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Açar sözlər: Xalq, tərbiyə, ənənə, vətən, ata, ana, övlad, ailə.

ABSTRACT

The article was dealt with social essence of family in Azerbaijan Turks, its way of living and traditions, being of great importance for our nation, attitude towards old women and old men, towards father and mother, women and children in family, mutual influence and close unity of this attitude. As well as in the article family values, attitude towards woman and children of neighbouring nations were compared with family values of turks. Really social mode of life, attitude to family problems of Azerbaijan Turks differ from neighbouring nations family relationships-persian, arabian and other nations fundamentally. Although in practice. Traditions are expressed in different forms in each family life like-spesifik customs, holidays, rituals and etc. Traditions play the role of bridge among generations.

Family plays important role in our development like follower of our genefund. Family values of Azerbaijan people are very ancient and are of great importance in people life, their formation as a personality.

Key words: Nation, upbringing, tradition, motherland, father, mother, child, family

XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSU

Çinarə ƏLİBAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti (Tələbə)

XÜLASƏ

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında bir çox şairlərin, sənətkarların yaradıcılığında mühüm yer tutmuş mövzulardan biri də vətənpərvərlik mövzudur. İstər romantiklər, istərsə də realistlər əsərlərində doğma yurdun gözəlliklərindən məmnunluqla söhbət açmışlar. O cümlədən də həm Abbas Səhhət yaradıcılığında, həm də Mikayıl Müşfiq yaradıcılığında biz bunu aydın şəkildə görə bilərik. Vətəninin taleyi, vəziyyəti onun kədərinin səbəbini, ümidinin mənasını, xəyalının səciyyəsinə müəyyən edir. Şairin bütün fədakarlığı Vətən üçündür. Vətən onun canıdır, qanıdır, hər şeyidir. Ən uca məhəbbət – Vətən məhəbbətidir.

Şairin xəyalı Vətəni qarış-qarış gəzir, meşələrini, düzlərini, dağlarını tərənnüm edir. Bu torpaq onun ruhunu coşdurur, ona zövq verir. Şairin Vətəni dünyanın ən gözəl guşələrindən biridir.

Romantik şair yaradıcılığında Vətən və Ana sözlərinə bilərəkdən eyni məna verir və onları hər yerdə qoşa işlədir. Şairə görə insanı həyata gətirən, duzu, çörəyi ilə boya-başa çatdıran Ana və Vətəndir. İnsan öz varlığı, həyatı və səadəti üçün hər şeydən əvvəl bu iki amilə borcludur.

Şairin vətəni əfsanəvi Qafqazın əsrarəngiz bir hissəsidir, tərlanlar bu diyarın sultanıdır, vəhşi ceyranlar oylağı olan bu yerlərin uca dağları buludlarla qucaqlaşır, qalın, yamyaşıl meşələri göz qamaşdırır, meyvəli bağları elə bil cənnətdir, çölləri, çəmənləri gül – çiçəkdir. Şair bütün bu gözəllikləri yüksək məharətlə, sənətkarlıq qabiliyyəti ilə qələmə almışdır.

Ürəkləri fəth edən, coşğun təbiətli, vətənə, xalqına layiq olmağı, onun üçün yazıb – yaratmağı özünə vətəndaşlıq borcu bilən şairlərdən biri də Mikayıl Müşfiqdır. O, vətən eşqi ilə yaşayıb, vətən eşqi ilə ölməyi insanlığın əsas amallarından sayırdı. Doğma yurdun gözəllikləri onun ilham mayası olan ecəzkar, füsunkar, əvəzsiz təbiət mövzulu şeirlərində böyük bir duyğuyla, emosiya ilə vəsf olunur.

Müşfiq poeziyasında doğma Vətənimiz Azərbaycanın bir-birindən gözəl guşələri, səfalı yerləri əlvan poetik şəkildə təsvir olunur. Müşfiqin bu mövzuya həsr olunmuş şeirlərində gündən-günə gözəlləşən, abadlaşan vətəni ilə fəxr edir, öyünür. Burada gedən quruculuq, abadlıq işlərini görən şairin ilhamı coşğun dəniz kimi təlatümə gəlir, sevinci yerə-göyə sığmır. Şairə görə vətəni gözəlləşdirmək, abadlaşdırmaq, onun adını aya, ulduza yazmaq üçün bütün qüvvələri səfərbər etmək və əl-ələ vermək lazımdır.

Ümumilikdə götürdükdə hər iki sənətkar yaradıcılığında doğma Vətəni yüksək sənətkarlıqla, məharətlə tərənnüm etmiş və Vətənə olan məhəbbətini, sdaqətlərini nümayiş etdirmişlər.

Açar sözlər: Vətən, şair, məhəbbət

AZƏRBAYCAN POEZİYASINA TÜRK MİFOLOGİYASININ TƏSİRİ

Dosent Dr. Sevinc QOCAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

XÜLASƏ

Mifologiya klassik ədəbiyyatın əsas mövzu qaynaqlarından biridir. Orta əsr Azərbaycan şairləri yaradıcılıqlarında səma cisimləri, dörd ünsür, heyvanlar, quşlar, dağlar, çaylar və s. bağlı inanclara müraciət edərək müəyyən bəşəri ideyanın təqdimatında bədii ifadə vasitəsi kimi yararlanmışlar. Onlar mifik təsəvvürdən faydalanmaqla beytlərini məzmun baxımından da zənginləşdirmiş, müxtəlif mənə çalarları yaratmağa nail olmuşlar.

Milli mifik düşüncədə səma cisimləri ilə bağlı maraqlı əfsanələr mövcuddur. Burada Günəş və Ay xüsusi qeyd olunmalıdır. Hər ikisi özündə şüanı və işığı əks etdirir. Müqəddəs kitabda “Şəms” və “Qəmə” surələri vardır. Dini və dünyəvi elmləri dərindən mənimsəyən, milli-mənəvi dəyərlərə söykənən mütəfəkkirlərin ədəbi irsində Günəş, Ay və ulduzlarla bağlı dini-mifik təsəvvürlərlə yanaşı, elmi baxışların da yer aldığı müşahidə olunur.

Türk düşüncəsində Günəş xüsusi yer tutur. Qədim türk xalqlarında odun müqəddəs sayılması Günəşə inam ilə də bağlıdır. İnsanlar odu ona görə müqəddəs bilirdilər ki, onu Günəşin yerdəki atributu sayırdılar. Hunlar Günəşə və Aya ehtiramla yanaşır, qurbanlar kəsirdilər. XIV əsr şairi Qazi Bürhanəddin beytlərdən birində sevgilinin üzünü aynaya bənzədərək təsəvvüfi məzmun yaradır. Burada türk mifik təfəkkürünün təsiri hər iki misrada aydın görünür:

Ay və günəşdə günəş ilə ayıl tutulmasını gözümlə gördüm,
Aynaya bənzər üzünü necə günəş ilə aya bənzədim.

Qədim əsatirə görə, ay ilə günəş arasında bir əjdaha dayanır və bu zaman gün və ay tutulması baş verir. Günəş və ay tutulduqda qaranlıq olur. Sevgilinin üzünü isə daim nur saçaraq ayna tək bərk vurur. Şair sevgilisini gündüzü aydınladan günəşdən, gecəni işıqlandıran aydan bu xüsusiyyəti ilə fərqləndirir. Beytdə gözəlin üzündə daim sevinc, təbəssüm görmək arzusunun dolayısı ilə ifadə olunduğunu görürük. Burada irfani məzmun da yer almışdır. Allah əbədi nur və gözəllik sahibidir. Dünya və maddi olan nə varsa, fanidir, ölümə məhkumdur. Maddi aləm İlahi nuru ayna kimi əks etdirir. Günəşdə və ayda tutulmalar zamanı onların işığı qaranlıqla əvəz olunur. Sevgilinin üzündəki parlaqlıq isə əbədi nurun əksidir, ilahi mənşəli ruhun pak işığıdır. İnsan mərifətə yetdikdə qəlbə nur nazil olur. Üzdə zahirə çıxan işıq isə qəlbə işığıdır. Qəlbə Tanrı nurunun axması üçün insan nəfsini tərbiyələndirməlidir. Mifdə yer alan əjdaha təsəvvüf ədəbiyyatında rəmzi olaraq əmmarə nəfslə eyniləşir.

Azərbaycan poeziyasında səma cisimlərinə müraciət geniş yer almışdır. Bu zaman şairlər mifik düşüncədən faydalanaraq ədəbiyyatı təkcə mənə baxımından zənginləşdirməmiş, astral miflərlə bağlı şeirdə çox sayda rəmz, simvol və işarələr yaratmışlar. Orta əsr astronomiya elminə dərindən bələd olan şairlər sətraltı məzmununda elmi biliklərini şifrələmişlər. Onların əsərlərində elmiliklə bədiiiliyin vəhdəti göz önündədir.

Açar sözlər: mifologiya, ay, günəş, nur, sevgili

YAZIÇININ DÜNYAGÖRÜŞÜ: BƏDİİ MƏTN HƏQİQƏTLƏRİ **(XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ)**

Dövlətzadə Məhrux Əfsərağa Qızı

Azərbaycan Bakı Slavyan Universitetinin Dissertantı

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan maarifçi realist nəsrində bədii mətn həqiqətləri, bu həqiqətlərin əsasını təşkil edən milli və dini dəyərlərin rolu araşdırılır. Tədqiqat zamanı yazıçının ideya daşıyıcısı olan qəhrəmanlarının hərəkətində, düşüncə sistemində, eyni zamanda mövzunun bədii həllində, süjetin inkişaf tendensiyasında həm xalqın tarixini qoruyub saxladığı milli-mənəvi dəyərlərin, həm də islami dəyərlərin funksiyası araşdırılır. Müəllif elmi mövqeyini dövrün maarifçi ziyalıların əsərlərinin təhlili əsasında ortaya qoyur. Bu əsərlər müəllif tərəfindən həm maarifçi realizmin estetik prinsiplərini daşıyan əsər kimi, həm də milli və dini dəyərlərin insan tərbiyəsindəki rolunu üzə çıxaran bədii nümunələr kimi təqdim olunur. Eyni zamanda, müxtəlif dövrlərin tədqiqatlarında bu əsərlərə olan elmi münasibətin xarakteri də araşdırılır. Məqalə müəllifi fikirlərini obrazların tipologiyası, süjetin strukturu, müəllif ideyasının inikasında maarifçi realizmə məxsus estetik keyfiyyətlərin qabarıq təzahürü fonunda əsaslandırır.

N.Nərimanov, S.M.Qənizadə, A.Divanbəyovlu, İ.Musabəyov, Z. Marağayi kimi görkəmli nəsr nümayəndələrinin əməkçi kütlələri maarifləndirmək əzmi, insanlara xidmət etmək kimi nəcib bir arzusu, hadisələri dərinlən başa düşməsi, istedad və bacarığı onları Azərbaycan demokratik və ictimai-siyasi fikir nümayəndələrinin ön cərgəsinə çıxartdı. Bu müəlliflər ictimai dərsləri geniş xalq kütləsinə açıb göstərməyə çalışırdılar. Avam kütlələrin gözünü açmaq, onlara yaxşı ilə yamanı anlatmaq, beləliklə, milli ləyaqət hissi oyatmaq, dini ayrışçılığa son qoymaq bu dövr yazıçılarının əsas amalı idi.

Məqalədə ədəbiyyat tariximizin hər səhifəsinin ümumbəşəri dəyərlərlə zəngin olan, bütün kainatı bütöv bir vahid kimi dərk edən və onu düşündürən bədii örnəklərlə zənginliyi göstərilir. Məqalə müəllifi tədqiqatında XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan maarifçi realizmində dini dünyagörüşünün iştirakını bu realizmin estetikasını şərtləndirən əsas amillərdən hesab etmişdir, buna görə də maarifçi realistlərin dinin əsaslarını tənqid etməsinə dair sovet ədəbiyyatşünaslığı mövqeyi ilə razılaşmaq olmaz.

Tolerantlıq və sosial ədalət təbliği məsələsində bədii ədəbiyyata mühüm ictimai təbliğat vasitələrindən biri kimi yanaşılmasının, onun əsas tərbiyəedici funksiyasından istifadə edilməsinin vacibliyi təklif edilir. Maarifçi realistlərin yaradıcılığında islami dəyərlərin araşdırılması həm maarifçi realizmin estetikasının düzgün müəyyənləşdirilməsi, həm də sənətkarların yaradıcılığının obyektiv dəyərləndirilməsi üçün əsas yaradır. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının xoşbəxtliyi və səadəti uğrunda ömrü boyu inamla mübarizə aparan maarifçi ziyalıların zəngin ədəbi irsi bu gün də öz aktuallığını qoruyur.

Açar sözlər: maarifçi realizm, milli dəyər, islami dəyərlər, nəsr, bədii mətn

MİLLİ MƏDƏNİ İRSİMİZDƏN - NOVRUZ BAYRAMI

Etibar HƏSƏNZADƏ

Yazar, Prezident Təqaüdcüsü, “Qızıl Qələm” Media Mükafatı Laureatı

ÖZƏT

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir:

“Novruz bayramı ürəklərdə saf duyğuların oyanması, insanlar arasında səmimiyyət, mehribanlıq və qardaşlıq tellərinin möhkəmlənməsi, onların bir-birinə qayğı və diqqətinin artırılması üçün gözəl zəmin yaradır. Yaxınların yad olunması, umu-küsülərin, kin-küdurətlərin aradan qaldırılması, cəmiyyətdə qarşılıqlı xoş münasibətlərin bərqərar olamsı Novruzun əsrlərin süzgəcindən keçərək formalaşmış gözəl ənənələrindəndir”.

Novruz bayramı qədim dövrlərdən bəri xalqımızın bolluq, bərəkət, sevinc bayramı olmuşdur. Tariximizin müxtəlif dövrlərində təzyiqlərə, qadağalara, maneələrə məruz qalsa da xalqımız tərəfindən bu günə qədər qorunub saxlanılmışdır. Bu gün Novruz bayramı ölkəmizdə dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Novruz bayramı xalqımızın adət, ənənə və mərasimlər sistemini özündə birləşdirir. Novruz tək Azərbaycan xalqının deyil, bütün türkdilli xalqların, Orta Şərq ölkələri əhalisinin bayramıdır.

Novruz bayramının yaşı dünyanın, insanlığın yaşı ilə bərabər tutulur. Çünki bu bayramda qədim adət, ənənə və mərasimlərin, inancların və s. izlərini görmək mümkündür.

Dünya xalqlarına məxsus çoxlu bayramlar vardır. Lakin, bunlar içərisində elə bayramlar vardır ki, onlar insanlıq, xalq, millət tarixinin simvolu hüququna sahib olur. Həmin bayramlarda canlı həyata aid hər bir komponenti görmək imkanı yaranır – bir xalqın keçib gəldiyi tarixi yol, təbiətə münasibət, maddi, mədəni, mənəvi dəyərlər, yeməklər, geyim, inam, etiqad və s. Novruz belə bayramlardır.

Novruz gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi və yeni fəslin başlanğıcını qeyd edən bir bayramdır. Novruz insan ümidlərinin bayramıdır, xeyirxahlıq, dostluq, birlik rəmzidir. Novruz həm də böyük mədəniyyət bayramıdır. Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənət və ədəbiyyatının elə bir sahəsi yoxdur ki, özünü Novruz bayramının ənənələr zəncirində göstərməsin. Xalqımızın bir çox nəğmələri, nağılları, milli oyun və meydan tamaşaları, şifahi ədəbiyyat nümunələri, şeirlər, nəsr əsərləri, aşiq və muğam musiqisi örnəkləri, rəssamlıq, kino əsərləri Novruz mövzusunı tərənnüm etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Novruz bayramı Azərbaycan mədəniyyətinin tam, dolğun mənzərəsini canlandırır. Milli geyimdə olan oğlanlar, qızlar xalq rəqslərini ifa edirlər, saz çalınır, nəğmələr oxunur, şeirlər səslənir, rəssamların Novruz mövzulu əsərlərindən ibarət sərgilər nümayiş olunur, süfrələri milli mətbəximizin min cür neməti bəzəyir, əllərdə Novruz xonçası və səməni gəzir...

Açar sözlər: Novruz, bayram, mədəni irs, ədəbiyyat

TÜRK MƏTİNLƏRİNİN YAZILIM ÜSÜLLƏRİ **WRITING METHODS OF TURKISH TEXTS**

Dr. Gülahmed İMANOV
Bakü Devlet Üniversitesi

ÖZƏT

Mətnlərin nəşr texnikası dedikdə onların nəşr növləri nəzərdə tutulur. Əlyazmaların nəşr növləri müxtəlifdir. Onları aşağıdakı şəkildə sistemləşdirmək mümkündür: elmi-tənqidi, elmi-kütləvi nəşrlər; faksimile nəşrlər; diplomatik nəşrlər; bir nüsxə əsasında nəşrlər; klassik ədəbiyyatın tərcüməsi; uşaqlar üçün işlənmiş nəşrlər; klassik ədəbiyyatın təkrar nəşri.

Elmi-tənqidi mətnlər. Hər hansı bir əsərin əldə olan əlyazma və çap nüsxələri əsasında hazırlanmış mətni elmi-tənqidi mətn adlanır. Elmi-tənqidi mətnlər tərtib edilərkən müəllifin yaşadığı dövrə yaxın, ən qədim əlyazma əsas mətn kimi götürülür. Elmi-tənqidi mətnin hazırlanması ilə hər hansı bir əsərin müəllif iradəsinə uyğun nüsxəsi meydana çıxır. Beləliklə, əsərin kütləvi nəşrləri üçün əsas götürüləcək mətni yaranmış olur. Elmi-tənqidi mətn hazırlanan zaman əsas götürülmüş mətndəki təhriflər üzə çıxarılmalı və islah edilməlidir.

Elmi-tənqidi mətnin tərtibi zamanı aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməlidir:

- ən qədim və mükəmməl nüsxələrdən istifadə etmək;
- tənqidi mətnlərin əvvəlində müqəddimə yazmaq və əsəri tərtib edən zaman istifadə olunan hər bir nüsxənin yığcam halda təsvirini vermək. Orada əsərin tərtib üsulunu, mətnin tərtibində cəlb olunan əlyazmaların üzünün köçürülməsi tarixini, xəttini, katibini və s. xüsusiyyətlərini göstərmək;
- əsərin müqəddiməsini, onun tərtibi zamanı istifadə olunan nüsxələrin təsvirini, mətnlərə yazılan izahatı, şərh və başqa qeydləri əsərin yazıldığı dildə vermək;
- əsərin tənqidi mətnini ancaq onun ayrı-ayrı nüsxələrindəki mətnlərdən çıxış edərək tərtib etmək;
- nüsxələrdə mövcud olan əsas fərqlərin hamısını göstərmək;
- istifadə olunan bütün nüsxələrə tənqidi yanaşmaq⁸⁶.

Əlyazmaların nəşri elmi biliklərin populyarlaşdırılması baxımından da əhəmiyyət daşıyır. Məlum olduğu kimi, əlyazmaların mühüm bir qismi elmi mövzuları əhatə edir. Eyni zamanda nəzərə almalıyıq ki, hətta elmin hər hansı sahəsinə əks olunmayan əlyazma mətnləri də bu gün öz qədimliyi, tarixiliyi ilə elmi araşdırma predmetidir. Elmi biliklərin populyarlaşdırılmasının müxtəlif üsulları olsa da, əsas rol yenə də kitabların üzərinə düşür və əlyazma mətnləri burada mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: Türk mətnləri, yazı, üsul. əlyazma

ABSTRACT

The printing techniques of texts mean their types of printing. The types of manuscripts published are different. They can be systematized as follows: scientific, critical, scientific and popular publications; facsimile publications; diplomatic publications; publications on the basis of one copy; translation of classical literature; children's publications; reproduction of the classic literary yacht.

Critical texts. The text made on the basis of manuscript and printed copies of any work is called scientific-critical text. When writing scientific-critical texts, the oldest manuscript is used as the main text, close to the time of the author. With the preparation of a scientific-critical text, any work in accordance with the will of the author will appear. Thus, the main text for the mass editions of the work was created. When preparing scientific-critical texts, distortions in the underlying text must be uncovered and corrected.

The following issues should be considered during the preparation of scientific-critical text:

- use the oldest and perfect copies;
- Preface to critical texts and provide a compact description of each copy used when compiling the work. There you can find the method of compiling the work, the date, line, secretary, etc. of the manuscript in the text. show features;
- presentation of the work, description of the copies used in its compilation, explanation of texts, comments and other notes in the language of the work;
- compile a critical text of the work only by extracting texts from individual copies of the work;
- show all the major differences in the copies;
- Critical approach to all used copies⁸⁶.

The publication of manuscripts is also important in terms of the popularization of scientific knowledge. As you know, an important part of the manuscript covers scientific topics. At the same time, we must bear in mind that even the manuscript texts that are not reflected in any area of science today are the subject of scientific inquiry with their ancient history. Although there are various ways to popularize scientific knowledge, the main role still lies with books, and the manuscript texts play an important role here.

Keywords: Turkish texts, writing, method. manuscript

BƏDİİ MƏTNDƏ KLASSİK FORMALARDAN İMTİNA, DEKONSTRUKSIYA

DECLINATION OF CLASSICAL FORMS IN LITERARY TEXT. (DECONSTRUCTION)

Dos. Dr. İradə MUSAYEVA

AMEA. N.Gəncəvi Adına Ədəbiyyat Muzeyi

ÖZƏT

Modern təfəkkürün yaranması və formalaşib müxtəlif sənət sahələrini bürüməsi, təbii ki, zamanın ictimai-siyasi, sosial-mədəni intibahlarından doğur. İstənilən böyük ədəbiyyat mərhələsi həmişə aid olduğu dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin bətnindən zühur edib. Məsələn, XIX əsr Qərb ədəbiyyatı, eləcə də rus və Azərbaycan ədəbiyyatı intibahı əslində elə həmin xaoslu, təbəddülatlı, sosial-siyasi hadisələr bolluğunun olduğu zamanın məhsulu idi. İnqilablardan, müharibələrdən sonra qorxusunu unudan və müqavimətlərə sinə gərən insanlar “psixologiyası zədələnmiş insan” kimi qələmə verilirdi. Modern ədəbiyyat da elədir, qorxusunu unutmuş insanların ədəbiyyatıdır. Məişətdən, fiziki varlığın arzularından, istəklərindən, komplekslərindən, “ictimai qınağın” tənələrindən ehtiyatlanmaq həddindən imtina etmiş insanların ədəbiyyatıdır. Nəsihətçilik, əxlaqi-didaktik moizəçilikdən uzaq idi. Maarifçilikdən daha çox insanın qarşısına özünütanıma və özünüyaratma, yenidən özünüyaratma missiyasını qoymuşdular. Qərb modernizmində təkamül və sivilizasiya əxlaqına köklənmək ideyası sufizmdəki kamilləşmə məqsədinə bərabər idi. Şərq və Qərb mədəniyyətini, dünyagörüşünü vəhdətdə götürməyə çalışan Şopenhauer “dünya iradəsi” ideyası ilə yeni fəlsəfi baxış və modern ədəbi estetika tezislərini təqdim etdi. Modernizm estetikasının davamı və “sonrası” kimi postmodernizm gözlənilməzliyi meydana çıxır. Cəmiyyətimizin ictimai şüur təkamülündə olan problem, təbii ki, ədəbiyyatda da öz ifadəsini tapır. O cəmiyyətlərdə ki sosial-siyasi fəallıq, erudisiyalı və idraki qabiliyyəti ilə kainatı dolaşa bilən dünyagörüş yoxdur, həmin toplumlarda zaman da ağırlaşır, təkrarlanır. Bizim cəmiyyətin özünü ifadəsindəki və ümumiyyətlə, ictimai düşüncədəki təkrarlar, yerindəsaymalar zamanla bizim aramızda anlaşılmazlıq yaradıb, zaman sanki bizi yorur. Postmodern yazıçı olmaq həm də müəllifin dünyagörüşü, sənətə və ədəbiyyata, həyata baxış tərzi ilə bağlıdır. Sovet ədəbi məktəbinə məxsus yazıçı olaraq uzun illər yazıb-yaradan romançıların bu estetika ilə əsər yazması mümkünsüz görünür. Onlar sosializm realizmi metodu ilə yazdıqları əsərdə yaşadıkları dövrün totalitarizm xəstəliyini əks etdirməyə cəsarət etmirdilər. Totalitarizm isə antik dövrdən üzü bu yana daima əsl ədəbiyyatın problemi kimi mətnləşib.

Açar sözlər: dekonstruksiya, sivilizasiya, modernizmdə təkamül, postmodernist tənqid

ABSTRACT

The advent and formation of modern contemplation and its embracing different fields are, certainly, result of social-political and social-cultural renaissances related to the time of period. Any literary stage emerges from the social-political events that occur in the given period of time. Renaissance in western literature during nineteenth century, as well as Russian and Azerbaijani literature was the product of wideness of those complicated social-political events. After various wars and rebellions, people, who had forgotten their fear and resisted against different constraints, were represented as those “having psychological problems”. Modern literature is of this kind of people. It is a literature of people who take action against wishes, willing and complexes of physical substance and adverse impact of “public criticism”. The notion of “recommendation” was far from epigrammatic and didactic advice. It was more than learning that required from the individual to meet the mission of self-recognition, self-creation and self-reformation. In the western modernism, the idea to recline to the concept of evolution and civilization can be considered equal with the purpose being absolute existing within sufism. Schopenhauer, who tries to correlate east and west culture and worldview as a unit, presented a new philosophical approach and literary-aesthetic theses by his concept of “world’s will”. Afterwards, postmodernism appeared as development and continuation of aesthesia of modernism. The problem occurring in the public consciousness of society during its evolution can find its reflection in the literature. It is that community in which there is no social-political activity as well as worldview possessing erudite and cognitive ability to cover universe and in which time is getting slower and being repeatable. Repetitions and piaffes in thought and self-representation have generated some misunderstandings between members of society in our community, time makes us be tired. Being postmodern writer is closely tied to the ways author approaches toward art, literature and life as well as his worldview. It seems to be impossible to create any work via this aesthesia by roman authors belonging Soviet literary school. They could not dare to reflect the disease of totalitarianism experienced by them in their works written with the method of socialism-realism. Totalitarianism has been texted as a problem of real literature since antique period.

Keywords: deconstruction, civilization, evolution in modernism, postmodernist criticism

**AZERBAIJAN FOLKLORE OF THE 20-60S. XX CENTURY: THE COLLECTION,
PUBLICATION AND SCIENTIFIC STUDY OF FOLKLORE**

Phd, Philologist, Dr. Malahat BABAYEVA
ASPU

ABSTRACT

Folkloristics is a multifunctional science of folk art, consisting of two interconnected branches: collection, publication of folk works and the scientific and theoretical study of folklore. And the oral work of each nation is a treasury that includes diverse works of an epic, lyrical and dramatic nature. In these works, the centuries-old history of the people, their way of life, ethnic psychology and mentality, worldly wisdom and ethical views found a peculiar reflection. In other words, folklore is an encyclopedia and a “textbook of life” of a people that pass on its pedagogical traditions from generation to generation, as well as life experience, ritual practice, and poetry. At the same time, folklore is an inexhaustible ideological, artistic and linguistic source for written literature. For any nation, including the Azerbaijan the best examples of fiction are created largely due to the beneficial influence of folk art.

Samples of folk verbal creativity were not only preserved in memory and handed down from generation to generation, but also recorded and included in various kinds of written monuments. If in such monuments of ethnography, history and language created in the Middle Ages, the pre-scientific period, folklore texts were used mainly as secondary and additional material, then from the 18th century, especially in the second half of the 19th and early 20th centuries, collecting work and recording folklore works, and their publication acquired a focused nature. Following the books of Russian and Western European authors, collections of works of folklore appeared, compiled by Azerbaijan scholars themselves, educators.

Simultaneously with the collection and publication of folklore materials, the process of the emergence and gradual development of the science of folk art was going on. The 20-60s of the XX century represent a new stage in the development of national folklore. It was at this stage that the agenda came up with the need to address such important problems of folklore as developing new methods for collecting folk art, creating a concept of attitude to the heritage of the past and modern creations, developing a comprehensive and systematic approach to processes and phenomena in folklore, identifying the laws of the folklore process and etc.

Keywords: Folklore, 20th Century, Science, Research

ABSTRACT

The great Azerbaijan poet and thinker Nizami Ganjavi is one of the rare geniuses of the past whose creative activity forms a distinctive and original stage in the history of the development of world culture. His broad, versatile and rich heritage which reflects poetic, scientific and cognitive qualities long ago proved to be true examples of eternal marvellous art. Nizami's creative activity is unique in the depth of its content, the interpretation of images and characters, and its moral ethical aim. Masterly portrayal of man's personality. Varied feelings and emotions of man's "ego", his joy and grief, his natural aspirations are the problems put forward and solved in Nizami's works and all these interweave and mingle with the social intent and purpose of the poet. Psychological probing into the spiritual world his of man observation of his anxieties, experiences, confusions and achievement of his aim-all acquire philosophical and ethical sense in Nizami's poems. Nizami is the creation of the 12th century. The poet was born in an ordinary Azerbaijan family, but gained worldwide fame. His creative work, by its volume, scope and influence is not confined to the boundaries of a definite epoch and locality. The humane ideas and views, vital and noble desires inspired by Nizami are those of our living contemporaries. And even now Nizami is among us with his social and spiritual Virtue, Clarity, Beauty and Nobility. It is impossible to study a man -of-letters in isolation from the socio-economical and ideological-cultural background which plays an important part in his formation as a poet and in his evolution. For is a citizen and thinker, his heart beats simultaneously with the pulse of his era. In Azerbaijan the epoch of Nizami is characterized by the spirit and development of Renaissance and many towns lived the life of Renaissance in the true meaning of the word. Tabriz, Shamakhi, Ganja as transit cities and Baku as a port acquired great economic and military importance. The country's internal and foreign trade increased, money circulation grew. The principal states of Azerbaijan Eldaghizlar and Shirvanshahlar minted their own coins. Azerbaijan coins with the seals of the 12th century are on display in different museums of the world nowadays, Crafts flourished widely. Silk, woolen and cotton cloths and magnificent carpets were woven. While various consumer goods made out of metal and glass were produced.

Key words: poet, poem, personality, parent, mind, education

ƏLİAĞA VAHİDİN YARADICILIĞINDA **“BAHAR” SÖZÜNÜN SEMANTİK ÇALARLARI**

Pedaqogika Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent Nazilə ABDULLAZADƏ

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

XX əsr Azərbaycan poeziyasının söz sərraflarından olan, qəzələ yeni ruh və orijinal biçim verən Əliağa Vahidin yaradıcılığında müşahidə edilən bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən biri də sözün leksik-semantik çalarlarından istifadə üsuludur. Vahid yalnız məhəbbət mövzusu, eşq fəlsəfəsi ilə kifayətlənməmiş, ictimai-siyasi, təbiət mövzulu şeirlərində belə adi söz və ifadələrə bədii dilin özünəməxsus imkanlarından istifadə etməklə don geydirmiş, fikirlərinin orijinallığına və qəzəlin xalq deyimi və duyumuna yaxınlığına nail ola bilmişdir.

Klassik ədəbiyyatda yazın gəlişini vəsf edən şeirlər bahariyyə adlanır. Rudəki, Əvhədi, Nəsimi, Xətayi yaradıcılığında dünyəvi və irfani məzmunlu bahariyyələr olduğu kimi, baharın gözəlliklərinin insana gətirdiyi xoş əhval-ruhiyyəni, ovqatı, qoxunu tərənnüm edən şeirlər də az deyildir. M.Füzuli, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, S.Vurğun, M.Müşfiq və b. yaradıcılığında bahar yağışı, bahar qoxusu, baharın fəsil kimi gözəllikləri poetik notlarla tərənnüm olunur. “Bülbüli-qəməzəyəm, bağü baharım sənsən” (Füzuli), “Mənim bağım, baharım, həm gülüm, həm bülbülüm sənsən, Nə lazımdır mənə bağü baharü busitan sənsiz” (S.Ə.Şirvani), “Əyyami-baharü güldür, oğlum! Qoyma mənə qəmdə, güldür, oğlum!” (M.Ə.Sabir), “Yavrum, quzum, bahari-həyatın nə cür olar?” (A.Səhhət), “O qartallı dağları sor, nə deyir: – Yüz min bahar gördüm, gəncəm, bax yenə” (A.Şaiq), “Keçdi gəncliyimdən otuz beş bahar, Keçdiyim yollara baxdım bir daha” (S.Vurğun) kimi nümunələr poeziyada kifayət qədərdir.

Ə.Vahid yaradıcılığında “bahar” sözü müxtəlif semantik mənələrdə işlənmişdir. Vahid baharı gənclik, gəncliyin xəyal və arzularla dolu dövrü, sevgi əyyamı kimi vəsf edir. Klassik nümunələrdən fərqli olaraq, Vahiddə “bahar” dünyəvi məzmun daşıyır. Baharda sevgilisi ilə seyrə çıxan şair onun təbiətə gətirdiyi gözəllikləri sevgilisinin üzündə, gözlərində, gülüşündə görür. Şairə görə, baharın gəlişi ilə təkcə təbiət deyil, aşiqin küsmüş bəxti, iqbalı da oyanır. Gözəllik xiridarı olan şair baharın təkcə təbiətə gözəllik, canlılıq deyil, sevnələrin ruhunda da bir oyanış, ümid oyatdığına sevinir:

Könül, həmişə səadət bizimlə yar olacaq,

Xəzan qəmi bitəcəkdir, yenə bahar olacaq!

Açar sözlər: lirika, qəzəl, bahar, fəsil, gözəllik

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ TARİXİNDƏ TƏMƏHƏMMƏD TAĞI SİDQININ XİDMƏTLƏRİ

Pedaqogika Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent Nazilə ABDULLAZADƏ
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

XIX əsrin sonunda anadilli məktəblərin meydana gəlməsi ziyalıların qarşısında yeni üfüqlər açdı. Xalqın maariflənməsini millətin inkişafının başlıca şərti kimi dərk edən ziyalılar bilirdilər ki, tərbiyə və təhsil olmazsa, çəkilən bütün zəhmətlər hədəf gedər. Əsrin ortalarında yaranan “üsuli-cədid” məktəbləri – yeni üsullu məktəblərdə yeni tədris üsulu, dünyəvi elmlərin tədrisi, ilk növbədə, ana dili və ədəbiyyatın öyrədilməsi məsələləri dərslərlərin yaranması tələbini gündəmə gətirdi. Uzun illər əski əlifbanın “əlif-zəbər-ə” xofundan, “Quran”ın avazından, bədii mütaliədən qurtula bilməyən Azərbaycan təhsilinin yeni fikir, yeni əqidə ehtiyacını ödəmək lazım idi. Ayrı-ayrı bölgələrdə maarifpərvər ziyalılar klassik ənənələrdən uzaqlaşaraq mütərəqqi üsullara can atırdılar. Bu mənada Azərbaycan ədəbi və pedaqoji fikir tarixində Məhəmməd Tağı Sidqinin xüsusi çəkisi və xidmətləri var.

İlk dəfə olaraq, M.T.Sidqi 1892-ci ildə Ordubadda yeni üsullu məktəb açmış, bu məktəbə “Ulduz” (“Əxtər”) adını vermişdir. Məktəbdə təlim ana dilində aparılır, hesab, coğrafiya, fars, ərəb dilləri də keçilirdi. Məscid və mədrəsə təlimindən bu məktəbin əsas fərqi sinif dərsləri üsulunun tətbiqi idi.

M.T.Sidqi digər pedaqoqlar kimi, məktəbin ilk ehtiyacının dərsləri olduğunu bilirdi. O, əlyazması şəklində ana dili, coğrafiya və hesab dərsləri tərtib etmiş, “Əz Sidqi sərlövhəli dördlülər” yazmışdır. Bu dördlülərdə uşaqlara elm öyrətmək, təhsil almaq, əqli, mənəvi-estetik tərbiyənin formalaşmasına yer verilirdi. Yaşadığı dövrü maarifçilik ruhlu şərtlərdə o, “elm əsri” adlandırırdı.

1894-cü ildə açdığı “Məktəbi-tərbiyə” dördsinifli məktəbdə ana dili ilə yanaşı, rus dili xarici dil fəni kimi tədris olunur, digər fənlər ana dilində keçilirdi. M.T.Sidqinin səyi nəticəsində “ədəbi-mədəni fikrin əsas mərkəzinə çevrilən bu məktəbdə C.Məmmədquluzadə, Q.Şərifzadə, E.Sultanov, Ə.Sultanov kimi görkəmli adamlar elmi müzakirələr aparmış, bu məktəb vasitəsilə nüfuz qazanmışlar. Məktəbin fəaliyyəti dövründə S.M.Qənizadə, F.Köçərli, R.Əfəndiyev, Ə.Axundzadə kimi maarifçi ziyalılar elmi-pedaqoji tövsiyələrini əsirgəməmişlər.

Naxçıvanlı ziyalı, naxçıvanlıların “ustad müəllim”, “maarifpərvər ziyalı” kimi tanıdıqları M.T.Sidqinin açdığı məktəblərdə Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi məsələləri diqqəti cəlb edir.

Açar sözlər: yeni üsullu məktəb, ədəbiyyat tədrisi, M.T.Sidqi, pedaqoji fəaliyyət

XV ƏSR POEZİYASINDA TƏSƏVVÜF RƏMZLƏRİNİN ƏKSİ.
THE REFLECTION OF THE SYMBOLS OF SUFISM IN THE POETRY OF THE XV
CENTURY

Şəfa MURADOVA
ADPU

ÖZET

Poeziyada təsəvvüf anlayışından danışarkən, qeyd etmək lazımdır ki, sufizm yeganə fəlsəfi cərəyandır ki, poeziya ilə bu qədər yaxındır. Hələ ilkin dövrlərdə sufi şəri nəzəriyyə kitablarının yazılmasına xidmət edirdi. Sonralar sufi-şairlər təsəvvüf terminlərindən poetik vasitələr kimi istifadə etməyə başladılar. Əsrlər keçdikdə sufizm cərəyanının tərənnümü öz yerini irfani istilahlara verdi. Yəni, şerdə sufi terminlərinin işlənməsi ədəbi vasitəyə çevrildi və bu kimi şerlərə irfani poeziya adı qoyuldu.

Sufizmin ədəbiyyatda tərənnüm olunmasını əsərlərdə irfani rəmzlərin əksi təmin edir. Belə ki, hər hansı bir şer nümunəsini mübaligəsiz, epitetə, bədii sualsız və s. təsəvvür etmək mümkün deyil. İrfan poeziyasına aid olan nümunələrdə həmin bədii ifadə vasitələri sufi rəmzlərinin vasitəsi ilə əks olunur. Beləliklə, sənətkar fikrin ifadəsi üçün sufi terminlərindən istifadə edərək həm əsərinin məna dərinliyinə malik olur, həm də təsəvvüfi poeziyanın təbliğatçısına, və ya sufizm cərəyanının nümayəndəsinə çevrilir. Lakin hər hansı bir şair öz əsərində sufi terminlərindən istifadə edərsə, bu, onun sifi olması demək deyil. Bu baxımdan XV əsr şairlərini iki qrupa ayırmaq olar:

Birinci qrupa aid olanlar sufi şairlərdir. Yəni onlar həm sufizm cərəyanının bu və ya digər təriqətinin nümayəndələri, həm də şerləri ilə nümayəndələri olduqları cərəyanı təbliğ edənlərdir. Biz buraya tədqiqatə cəlb etdiyimiz şairlərdən Seyid Yəhya Bakuvi, Dədə Ömər Rövşəni və Şeyx İbrahim Gülşənini aid edirik. İkinci qrupa aid olan şairlər isə hər hansı bir təriqət nümayəndəsi olmadıqları halda sufizm cərəyanının fikir daşıyıcılarıdır. Belə ki, bu şairlər yaradıcılıqlarında sufizmin məqamlarından, rəmzlərindən istifadə edərək təsəvvüfi poeziyanın yaranmasına xidmət göstərmişlər. Bu şairlər sırasında Xəlilini, Həqiqini, Hidayət, Kişvərini, Həbibini görürük.

Lakin tədqiqat obyektimiz məhz sufi rəmzləri olduğundan adları çəkilən şairlərin yaradıcılığına ümumən nəzər salmaq fikrindəyik. XV əsr poeziyasında işlənən əsas sufi rəmzlərinə diqqət yetirək: Eşq, aşiq, qəm, səbr, vəsl, təcəlli, mey və s. sufi rəmzlərinin hər bir şairin yaradıcılığında özünəməxsus tərzdə işləndiyini görürük. Məsələn təcəlli rəmzinin işlənməsinə diqqət yetirək:

Ey məhəbbətdən təcəlla eyləyən eynül – bəqa,

Elminün eynin görün la təyindən liqa. (Şeyx İbrahim Gülşəni)

Ta ki, hüsnün surəti mənində dəva görsədir,

Arizin nuri cəmalından təcəlla görsədir. (Mirzə Cahan Şah Həqiqi)

Açar sözlər: Təsəvvüf, rəmzlər, sufi poeziyası, sevgi, aşiq.

ABSTRACT

When we talk about the concept of sufism in poetry, it is worth to note that Sufism is the only philosophical movement that is so close to poetry. In the early days, the Sufi poetry served to writing theoretical books. Later, sufi poets began to use the terms of tasavvuf as poetic tools. Over centuries, the reflection of the Sufi movement gave its place to the spiritual means of expressions. In other words, the use of sufist terms in the poetry had become a literary tool, and such poetry was called spiritual poetry.

The reflection of sufism in the literary was provided by reflection of spiritual symbols in the works. Namely, it is impossible to imagine any poetic work without exaggeration, epithets, artistic questions, etc. In the examples of spiritual poetry, such literary means of expressions are reflected by sufi symbols. Thus, by using the sufi terms for expressing the idea, the artist gets the deeper meaning of his work, and becomes a promoter of Sufi poetry, or a representative of the Sufi movement. However, using the sufi terms in his work does not mean that the poet is a sufi. In this regard, poets of the 15th century can be divided into two groups:

The first group includes sufi poets. They are both the representatives of sufism or its sects, and promoters of the movement which they are followers of. We consider as an example to this group some of the poets learned in this study, such as Seyid Yahya Bakuvi, Dede Omar Rovshani and Sheikh Ibrahim Gulshani. The poets belonging to the second group are the deliverers of ideas of sufism, even though they are not representatives of any sect. Namely, these poets helped to creation of spiritual poetry by using expressions and symbols of Sufism. We can give the names of Khalili, Haqiqi, Hidayet, Kishveri, and Habibi as an example to such poets.

However, since the subject of our research is just Sufi symbols, we intend to look through generally the poetry of above mentioned poets. Let's look at the main sufi symbols used in the poetry of 15th century: Eshq - Love, Ashiq - Lover, Qam - Grief, Sabr - Patience, Vasl – eternal meeting, Tacalli - Reflection, Mey - divine drink, and so on. We can see such symbols used in a unique way in the poetry of each poet. For example, let's look through the usage of the symbol of reflection:

Ey mahabbatdan tacalla eylayan eynul – baqa,
Elminun eynin goran la tayindan liqa. (Sheikh Ibrahim Gulshani)

Ta ki, husnun suratı manida dava gorsadır,
Arizin nuri camalından tacalla gorsadır. (Mirza Jahan Shah Haqiqi)

Key words: Tasawwuf, symbols, sufi poetry, love, lover

KANADA NƏSRİNİN KULMİNASIYA ZİRVƏSİ

Fil.ü.f.d. Şükufə VƏLİYEVƏ

AMEA Nizami Gəncəvi Adına Ədəbiyyat İnstitutu

“Dünya Ədəbiyyatı Və Komparativistika” Şöbəsi

XÜLASƏ

Qısa hekayə janrının tarixinə nəzər saldıqda, onun ötən əsrin əvvəllərindən etibarən daha geniş vüsət almasını aydın şəkildə görmək olar. Zamanlarının məşhur yazıçıları bir neçə sözlə qəlblərə hakim olmağa çalışaraq, yazdıqları bir neçə kiçik hekayədə az qala bir romanın demək istədiklərini deyə bilmişlər. Ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatı ayrı-ayrı əsərlərə görə verilməsə də, heç şübhəsiz, qələmə aldığı qısa hekayələr kolleksiyası İsveç Akademiyası üçün 2013-cü il nominantlarının siyahısından məhz 110-cu Nobel Mükafatı laureatı Alis Manronun (Alice Munro) seçilməsində ciddi stimula oldu. 14 hekayə toplusu yazan 82 yaşlı xanım Manro ədəbiyyat Nobelinə hekayələrində "müasir qısa hekayə janrındakı ustalığına görə" layiq görülüb. Məhz Stokholmdakı mükafat təqdimatından dərhal sonra Alis Manro qadının güclü fərdi başlanğıcı və çətinliklər qarşısında sınımması kimi fərdi cəhətlərin bir nöqtədə birləşdirilməsi ideyasını özündə ehtiva edən hekayələr müəllifi olaraq sırf ədəbi bir seçim olduğunu qətiyyətlə təsdiqlədi.

Alis Manronun “Kölgənin ölçüləri” adlı ilk hekayəsi 1950-ci ildə Qərbi Ontario Universitetinin İngilis dili və jurnalistika fakültəsində oxuyarkən çap edilib. Yazıçı müsahibəsində redaktorların üzünü cəmi bir neçə dəfə görməsini qeyd edərək bildirir ki, onlarla telefonla danışar və hekayələrini poçtla redaksiyaya göndərərmiş. Odur ki, belə qənaətə gəlirik ki, ailə-məişət qayğıları Alis Manronun yaradıcılığına mane olub. Əvvəl ata ocağında, daha sonra öz ailəsində. Amma məişət qayğıları həm də yazmaq üçün Alis Manroya güclü motivasiya verib. Alis Manronun qısa, obrazlı hekayələrinin süjet xətti özünün doğulub böyüdüüyü Kanadanın Ontario ştatının Huron əyalətində, 1974-cü ildə "Sizə demək istədiyim bir şey vardı" (Something I've Been Meaning to Tell You) adlı kolleksiyada toplanan hekayələri isə Kanadanın Qərb Sahilində baş verir və müəllif həmin hekayələrində adi, gündəlik hadisələr vasitəsilə insan münasibətlərini “təhlil edir”. Onun qısa hekayələri bir neçə hissədən ibarətdir. Bunların bəziləri müəyyən fiziki vaxt və ya məkanla məhdudlaşır, bəziləri isə fiziki vaxt və məkanla məhdudlaşmır. Qəhrəmanın gələcək taleyi yalnız təhkiyəçidən asılıdır. Manro, xronoloji ardıcılıqla məhdudlaşmadan hekayələri danışmaqda məharətlidir. Müəllif hekayələrində sevgi və ölüm kimi mövzuları ön plana çıxarıb. Demək olar ki, onun bütün hekayələrinin əsas obrazları işgüzarlardan daha çox evdar qadınlar və ya yarı iş qadınları- qapalı həyat sürməyə meylli qadınlardır. Ana-qız, qız-ana-nəvə, ata-qız münasibətləri Manro yaradıcılığının əsasını təşkil edir. Qeyd edək ki, Manronun özünəməxsusluğunu səciyyələndirən ən başlıca cəhət hekayələrinə başlanğıc kimi bitən sonluqlar verməsidir. Bu cəhət müəllifin özü tərəfindən mükəmməl qiymətləndirilir. Alis Manronun “Əziz həyat” adlı hekayələr kitabında müəllifin dərin müşahidələrindən doğan psixoloji, gözənilməz sonluqla bitən fikirləri, Kanadanın soyuq təbiəti kimi soyuq insanların həyat tərzini öz əksini tapıb. “Final” hekayəsi isə, bütövlükdə Alis Manronun öz portretidir.

Açar sözlər: qadın, hekayə, mükafat, Ontario

XX ƏSR (XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ) AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ ÖYRƏNİLMƏSİNİN METODOLOJİ PROBLEMLƏRİ

Filologiya Elmləri Doktoru , Professor Təyyar SALAMOĞLU

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

C.Cabbarlıdan Ə.Cavada və A.Şaiqə, C.Məmmədquluzadə və Sabirdən Ə.Haqqverdiyevə, N.Nərimanova, İ.Musabəyova və başqalarına qədər, bütövlükdə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində milli ədəbi prosesin iştirakçısı olan bütün sənətkarların yaradıcılığında İslam dünyagörüşü mühüm yer tutur. Ədəbiyyatşünaslıq isə bütün sovet dövründə bu ədəbiyyatı İslam dünyagörüşündən təmizləməyə çalışmış, mümkün olduğu təqdirdə onları ateist sənətkar kimi təqdim etmiş, olmadığı təqdirdə isə dinə tənqidi münasibət göstərən, ən yaxşı halda isə dünyagörüşü ziddiyyətli sənətkar kimi qəbul etmişdir.

Dini dünyagörüşünə münasibətdə ədəbiyyatşünaslığımızın dominant mövqeyi iki istiqaməti ilə narahatlıq doğurur. Birincisi, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinin ədəbiyyatına baxışda ədəbiyyatşünaslıq əsərləri dini dünyagörüşündən mümkün qədər sərf-nəzər edərək təqdim etməyə çalışır.

İkincisi, yaradıcılıq yolunun mühüm hissəsi XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə düşən sənətkarların sovet dövründəki yaradıcılıqları, xüsusən onların dünyagörüşündə baş verən dəyişmə prosesi tarixilik prinsipi əsasında dəyərləndirilmir.

Müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünası sənətkar dünyagörüşünün həqiqi ifadəsi ilə siyasi rejimin təlqinlərindən irəli gələn cəhətləri bir-birindən riyazi dəqiqliklə ayırmağa borcludur. Yalnız bu yolla əsərlərin həqiqi mahiyyətini üzə çıxarmaq mümkündür.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatına münasibətdə ədəbiyyatşünaslığımızda meydana çıxan metodoloji yanlışlıqlardan biri də obrazların sinfi mövqedən dəyərləndirilməsidir. İnsana humanist münasibətin ifadəsi kimi ədəbiyyatda yer alan məzlumlar və zalımlar qarşıdurması “ictimai aşağılar”la “ictimai yuxarılar” arasında antoqonist ziddiyyətlərin bədii ifadəsi kimi təqdim edilib. Dövrün ədəbiyyatında (romantizmində də, realizmində də) məzlumluq haqqı əlindən alınanı, zalımlıq isə haqqı tapdayanı ifadə edir və bəşəri məzmunun ifadəsi kimi meydana çıxır.

Sovet ədəbiyyatşünaslığının məsələlərə sinfi mövqedən şərh verməsi “izm”lərin estetik prinsiplərinin müəyyənləşməsində də mənfi izini qoyub. Məsələn, tənqidi realizmin birmənalı şəkildə “qəti inkar” məzmunu daşmasına dair sovet ədəbiyyatşünaslığında birmənalı qəbul edilmiş “estetik prinsip” bədii mətn həqiqətləri ilə üz-üzə qoyulduqda, heç cür özünü doğrultmur. Milli tənqidi realistlərin yaradıcılığında inkar pafosu ilə bərabər, təsdiq pafosu da, yəni cəmiyyətdə gedən mütərəqqi proseslərin inikası da eyni dərəcədə yer alır.

Ədəbiyyatşünaslığımızda maarifçi dünyagörüşünün ancaq maarifçi realizmə aid edilməsi, tənqidi realizmin isə bundan sərf-nəzər edilməsi məsələyə yanlış baxışdır və ideoloji səciyyə daşıyır.

Bütün XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı (XIX əsrin sonu da daxil olmaqla) maarifçi dünyagörüşündən güc alır, ictimai həyatımızı bu dünyagörüşünü çıxış nöqtəsi kimi alaraq təsvir və analitik təhlil predmetinə çevirir.

Qarşımızda duran prioritet vəzifə bu ədəbiyyatı yeni ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsi ilə fəhm və dərk edib, onlara bədii mətn həqiqətləri əsasında təhlil vermək olmalıdır.

Açar sözlər: İslam dünyagörüşü, sinfilik, maarifçi realizm, tənqidi realizm

KİTAPLARA İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE
Harran Üniversitesi

ÖZET

Kitaplara iman konusu inancın ana ilkelerinden birisi olup imanın temel esasları arasında yer almaktadır. Buna göre; inanan bir kimse, Peygamberlerin arasında herhangi bir ayırım yapmadığı gibi kitaplar arasında da hiç bir ayırım yapmaz/yapamaz.

Yüce Allah insanlara lütuf ve ikram bağlamında rehber peygamberler gönderdiği gibi yol gösterici rehber kitaplar da göndermişti. Yüce Allah'ın kitap ve peygamber göndermesi yalnızca O'nun bir ihsanıdır. Böylece insanların dünya ve ahiretlerinde nasıl davranmaları gerektiğine dair temel prensipler onları yaratan Rableri tarafından ortaya konulmuş ve insan oğlunun başıboş olmadığı da bu vesileyle daha net anlaşılmıştır. Aciz bir yaratık olarak dünyaya gönderilen insanoğlu neyin kendisine zararlı veya faydalı olabileceğini sınırlı aklıyla tamam anlayamaz. İşte tam bu noktada peygamberlerin devreye girdiği ve halkı ilahi mesajlarla Hakk'a davet ettikleri izahtan vareste bir durumdur. Hangi davranışlarının Allah katında makbul ya da merdud olduğunu, neyin haram ya da helal bir özelliğe sahip bulunduğunu kendi bilgisi ile çözümleme gücüne sahip değildir. Peygamberlerin yönlendirmelerini kulak vererek hayatını tanzim eder ve bu ilkeler doğrultusunda yaşamaya çaba gösterir.

İlahi kitapların en büyüklerinin dört tane olduğu ve bunların Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'an olarak vahiy yoluyla geldiği bilinmektedir. Yine malumdur ki, Tevrat Hz. Musa'ya, Zebur Hz. Davud'a, İncil Hz. İsa'ya, ve Kur'an'da Hz. Muhammed'e indirilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bir ehl-i iman bu kitapların semavî ve ilahî olduklarıyla ilgili farklı bir yorum yapmaz ve yapamaz.

Ancak Kur'an dışındaki diğer semavî kitaplar zamanla beşerî müdahalelere maruz kalmış ve bir takım bozulmalar meydana gelmiştir. Aslında fitri halde devam eden hangi iş olursa olsun beşerî müdahaleyi gördükten sonra iyi sonuç alabilmek neredeyse imkanı açıktır.

Anahtar sözcükler: Kitaplara iman, Tahrif, Peygamberlere iman, Semavî kitaplar.

MELEKLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE

Harran Üniversitesi

ÖZET

Yüce Allah'ın yaratmış olduğu varlıkların her birisi kendilerine özgü özellikler taşımaktadırlar. Canlı-cansız pek çok varlığın yer aldığı kâinat, birbirinden çok farklı özelliklere sahip mahlûkatla doludur. İsimlerini ve türlerini dahi duymadığımız nice varlıklar bulunmaktadır.

Bu varlıkların önemli bir kesimini melekler teşkil eder. Hatta Meleklerle iman konusu inancının temel ilkelerinden bir tanesidir. Meleklerin nurdan yaratıldıkları Allah'a isyan etmedikleri dile getirilen bir husustur. Meleklerin insanlar tarafından görülüp görülmediği ya da görülemeyeceği konusu İslam düşünce tarihi boyunca tartışıla gelmiştir. Meleklerle imanın insan hayatındaki etkileri ise üzerinde durması gereken ayrı bir konudur.

Bir yandan Meleklerin görevleri ya da fonksiyonları noktasında bilinmesi gereken bir takım hususların olduğu ifade edilirken; diğer yandan görünmedikleri gerekçesiyle kimi kesimler tarafından inkâr edildikleri de bir vakıa olarak ortada durmaktadır. Bütün bu tartışmalar dikkate alındığında konunun önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. ve bu varlıkların hayatımızdaki etkilerine dikkat çekilecek olursa konunun ehemmiyeti kendi

Biz bu çalışmamızda meleklerin varlıklarını, özelliklerini ve insan hayatındaki yerini irdelemeye çaba göstereceğiz. Ayrıca klasik ve güncel kaynaklar ışığında konuyu bilimsel bir yaklaşım içerisinde ele almaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Melek, Gayb, İman Esasları, Amentü Esasları, İtikad.

PEYGAMBERLERE İMAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE

Harran Üniversitesi

ÖZET

Yüce Allah insanlara çok büyük bir değer vermiş, Kur'an-ı Kerim'de de bu değeri vurgulamıştır. Bu bağlamda bir ihsan ve ikram olarak insanoğluna yol göstericiler görevlendirmiş; onlarla birlikte adeta birer hayat rehberi ve kaynağı niteliğinde kutsal metinler göndermiştir. Böylece insanoğlunun hayatını nasıl düzenleyeceği ve nasıl hareket edeceği ile ilgili nizamnamelere kavuşmuştur.

Yüce Allah, özellikle herhangi bir topluluğa peygamber göndermeden onları cezalandırmayacağını belirterek her topluma peygamberler gönderdiğini ifade buyurmuştur. Peygamberlerin çok sayıda oldukları bir gerçek olmakla birlikte kesin sayıları ilgili bilgiye ulaşmak son derece zordur. Ancak çok sayıda peygamberin geldiği bir vakadır.

Peygamberlere iman konusu İslam inancının temel esasları içerisinde yer alır. Düünden bugüne insanlık tarihi içerisinde zaman zaman peygamberlerin gereksiz olduğuna dikkat çeken ya da varlıklarını kabul etmeyen kesimler olduğu gibi peygamberlerin olmazsa olmaz bir fonksiyon icra ettikleri de belirtilmiştir. Bu yüzden peygamberlere iman konusu iman etme ya da etmeme arasında gelgitler yaşamış ve insanlar zaman zaman eksik bilgilendirme sonucunda bir takım yanlışlara yöneldikleri bilinmektedir.

Unutulmamalıdır ki; peygamberlerin beşeri yönleri olduğu gibi risalete dayalı kimlikleri de vardır. Hz. Âdem den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar devam eden peygamberlik kurumu çok sayıda peygamber barındırmakta ve her birisinin yüce Allah tarafından ayrı bir destek ve takviyeyle takviye edildikleri ifade edilmektedir. Peygamberlere destek sadedinde yüce Allah her bir peygambere kendi döneminde ne tür meşguliyetler revaçta ise o nevi mucizeler verilmiş ve onları teyid etmiştir.

Biz bu çalışmamızda insanların peygamberlere olan ihtiyacını, peygamberlik kurumunun özelliklerini, peygamberlerin vasıflarını, peygamberlerin risalet ve beşeri yönlerini klasik ve çağdaş veriler ışığında anlatmaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Peygamberlik, İman Esasları, İtikad, Amentü Esasları

THE GOALS AND OBJECTIVES OF MUSICAL EDUCATION

MUSİQİ TƏHSİLİNİN MƏQSƏD VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Prof. Dr. Minarə DADAŞOVA

Musiqi Və Onun Tədrisi Texnologiyası Kafedrası

ABSTRACT

The aim of the musical education is the inoculation of musical culture. The precious compositions collected by society stands at the center of the musical culture. The musical culture of individual depends on how well he adopts the cultural values. This attitude to musical culture is important in musical pedagogy. It gives an opportunity to detect features of the content of musical culture, its manifestation form and the effect on people. Didactics requires the definition of subjects of education at the level of leading responsibilities based on the main points of aesthetes, psychology and didactics with the specific goals of musical education, three main responsibilities should be noted; emotional and conscious attitudes to musical art of students, the formation of practical activity. These three objectives come into play in the development of musical perception.

All the elements that make up the content of musical education.

- 1) Emotional and moral relation of a person reflected in music;
- 2) Knowledge of music;
- 3) Musical skills and habits.

It finds its way in the creative activity of those who learn together. Formation of the artistic culture of learners is a key element of musical education.

The artistic culture of the individual is measured by the understanding and appreciation of human artifacts.

In order to realize the aesthetic education of students, it is necessary to pay attention to the training of future music teachers. In the training of music teachers, one of the main tasks are to pay attention to the artistic culture.

For this purpose, it is necessary to have a general artistic and artistic components in the education of music teachers.

As an initial condition music and art education play a part in the process of forming a music teachers.

Keywords: Musical education, Artistic culture, objectives, aesthetic nurture

XÜLASƏ

Musiqi təhsilinin məqsədi – musiqi mədəniyyətinin aşılmasıdır. Musiqi mədəniyyətinin mərkəzində cəmiyyətin incəsənət sahəsində topladığı qiymətli əsərlər dayanır. Şəxsiyyətin musiqi mədəniyyəti insanın nə dərəcədə mədəni sərvətlərinin mənimsənilməsindən asılıdır. Musiqi pedaqogikasında musiqi mədəniyyətinə bu cürə yanaşma vacibdir: o, musiqi mədəniyyətindəki məzmunun xüsusiyyətlərini, onun forma təcəssümünü və insanlara olan təsir gücünü üzə çıxarmağa imkan yaradır.

Didaktika tədris fənnini aparıcı vəzifələr səviyyəsində müəyyənləşdirilməsini tələb edir.

Estetikanın, psixologianın və didaktikanın əsas müddəalarına əsaslanaraq musiqi təhsilinin məqsədini konkretləşdirərkən üç əsas vəzifəni qeyd etmək lazımdır: öyrənənlərin musiqi incəsənətinə emosional və şüurlu münasibətin, praktik fəaliyyətin formalaşdırılmasını. Bu üç musiqi qavrayışının inkişafı əsasında reallaşır.

Musiqi təhsilinin məzmununu təşkil edən bütün elementlər:

- 1) Musiqidə əks olunan insanın gerçəkliyə qarşı emosional – mənəvi münasibəti;
- 2) Musiqi bilikləri;
- 3) Musiqi bacarıq və vərdisləri; birlikdə öyrənənlərin yaradıcı tədris fəaliyyətində təzahür tapır.

Öyrənənlərin bədii mədəniyyətinin formalaşdırılması – musiqi tərbiyəsinin əsas məqsədidir.

Şəxsiyyətin bədii mədəniyyəti insanın incəsənət əsərlərinin qavranılması və qiymətləndirilməsi ilə ölçülür.

Öyrənənlərin estetik tərbiyəsini həyata keçirmək üçün gələcək musiqi müəllimlərinin hazırlığına diqqət yetirmək vacibdir. Musiqi müəllimlərinin peşə hazırlığında bədii mədəniyyət məsələlərinə yer ayrılmalıdır. Bunun üçün musiqi müəllimlərinin təhsilində ümumbədii və bədii – metodik komponentlərin olması zəruridir.

İlkin şərt kimi musiqinin və bədii təhsilin musiqi müəlliminin bədii mədəniyyətinin formalaşdırılması prosesində birgə çıxış etməsidir.

Açar sözlər: Musiqi təhsili, bədii mədəniyyət, vəzifələr, estetik tərbiyə

MÜASİR MUĞAM İFAÇILIĞINDA ALİM QASIMOV FENOMENİ

Ləman Sahib Qızı Rüstəmli

AMEA Memarlıq Və İncəsənət İnstitutu

XÜLASƏ

Muğam sənətinin istər instrumental, istərsə də xanəndəlik ifaçılığı yönündən öyrənilməsi musiqişünaslığın aktual problemlərindəndir və həmişə musiqişünasların diqqətində olmuşdur. Muğam Şərqi məhsuludur, buna görə də şərq dünyagörüşü mövqeyindən yanaşmadıqda nəticə əldə etmək mümkün deyildir. Bildiyimiz kimi muğamlar ustad-şagird ənənələrinə əsaslanır və bu üsulla qədim dövrlərdən çağdaş zamanımıza qədər gənc xanəndələrimizə ötürülür. Muğamlarımıza xüsusi nəfəs verən, özünəməxsus rəng çalarları əlavə edən xanəndələr, məhz muğam ifaçılığının təbliğində xüsusi rol oynayırlar. Hər bir xanəndənin özünəməxsus ifa üslubu, muğamları təfsir etmə üslubu, muğam sənətinin inkişafına təsir edən ifaçılıq ənənələri vardır. Lakin xanəndə ifaçılığında öz ifası, muğamlara verdiyi özünəməxsus fərqli nəfəsi ilə, nəinki Azərbaycan xalqı tərəfindən həmçinin dünyanın müxtəlif ölkələrdə ifaları ilə sevilən Alim Qasimovu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onun oxuma üslubu məhz klassik Azərbaycan muğam ənənəsinə söykənir eyni zamanda müasir muğam ifaçılığını tərənnüm edir. Müasir muğam oxuma sənətində əsas qayə varisiyə xələl gətirmədən onu davam etdirərək gələcək nəsillərə ötürməkdir ki, bu da Alim Qasimov sənətinin özəyini təşkil edir. Muğam dərin və mürəkkəb musiqi sənətidir, lakin Alim Qasimovun ifasının dinləmək, anlamaq üçün musiqiçi olmağa ehtiyac yoxdur. O, muğamı təkcə ifa etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda semantik hereketlərlə, jestlərlə, o ruhu, yaşadığı hissi dinləyiciyə ötürməyi bacarır. Alim Qasimovun ifası zamanı ilk nəfəsindən doğulan səslər canlı səsdır, sanki hər şey açıq aydın ifadə olunur. Onu dinləyərkən daxildə baş verən prosesin fəlsəfəsini dərk etmək üçün məhz şərq paradigmatından yanaşmaq lazımdır. Sonda qeyd etmək lazımdır ki, muğam dünyasında çox adlar unudulub, amma elə adlar da yaşayır ki, bu gün də, sabah da, gələcək əsrdə də onlar xalqın milli sərvəti kimi anılacaq. Əminliklə deyirəm ki, Alim Qasimovda bu xanəndələrimiz sırasındadır. Onun sənəti gələcək üçün yararlıdır.

Açar sözlər: Muğam sənəti, xanəndə ifaçılığı, Alim Qasimov

НАВРЎЗ – ШАРҚ ХАЛҚЛАРИНИНГ МЕХР-ОҚИБАТ, САҲОВАТ ВА ЭЗГУЛИК БАЙРАМИ

Духтур Кандахаров Анваржон Хасанович

Тарих Фанлари Бўйича Фалсафа Доктори (PhD)

Навоий Давлат Педагогика Иститутини. Ўзбекистон.

Аннотация: Ушбу мақолада Осиё ва Шарқ халқларининг қадимий байрамларидан Наврўз байрамининг келиб чиқиши тарихи, анъаналари ва урф-одатлари тўғрисида қадимги ва ўрта асрлар тарихчиларининг асарларида келтирилган маълумотлар таҳлил қилинади. Шунингдек мақолада Марказий Осиё ҳамда айрим Шарқ мамлакатларида Наврўз байрами арафасида амалга ошириладиган эзгу ишлар, турли хил тадбирлар ва байрамнинг нишонланиши ҳақидаги фикрлар келтирилади.

Калит сўзлар: Беруний, Наршахий, сумалак, сайил, кўпкари, кураш, хўроз, Сиёвуш, Афросиёб.

KİTABXANALARIN REKLAM FƏALİYYƏTİ: MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Məmmədova Kəmalə Ənvər Qızı

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, müəllim
AMEA Məhəmməd Füzuli Adına Əlyazmalar İnstitutu, Dissertant

XÜLASƏ

Kitabxana reklamı müasir informasiya cəmiyyətində kitabxananın müsbət imicin və nüfuzunun formalaşması üçün ən təsirli vasitələrdən biridir. O bir tərəfdən kitabxana xidmət və məhsulları barədə informasiyanın real və potensial istifadəçilərə çatdırılması, digər tərəfdən isə bu xidmət və məhsullara olan tələbatın stimullaşdırılması barədə verilən informasiyadır.

Kitabxananın reklam fəaliyyətinə həmçinin kitabxananın marketing siyasətinin tərkib hissəsi kimi baxılır. O müxtəlif istiqamətli tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi yolu ilə əhalinin müxtəlif kateqoriyaları ilə hakimiyyət və idarəetmə orqanlarını əlaqələndirir və bununla da ictimai fikrin formalaşmasına xidmət edir.

Kitabxanaların reklam fəaliyyətinə qoyulan əsas tələblər aşağıdakılardır:

- reklamın informasiya tələbatçılarının ehtiyac və tələbatlarına uyğunluğu;
- real və potensial istifadəçilərin operativ informasiya ilə təmin olunması;
- əlyətərlik və operativlik;
- intensivlik və obyektivlik;
- dəqiqlik və diqqəti cəlb etmək bacarığı;
- daimi dinamika, yenilənmə;
- reklam olunun informasiyasının asan yadda qalması;
- kitabxana xidmət və məhsulunun məzmun və formasının bazar tələbatına, ayrı-ayrı oxucu qruplarının maraqlarına və reklamda göstərilən səviyyəyə uyğunluğu;

Məqsədinə görə kitabxanaların reklam fəaliyyəti bir neçə istiqamətə bölünür:

1. Kitabxananın ümumi simasını açan, onun məqsəd və vəsifələrini, funksiyalarını şərh edən reklam (kitabxananın imicinin işlənilməsi, informasiya stendləri, beyclər, fərdi stilinin yaradılması və s.);

2. Kitabxana tərəfindən həyata keçirilən konkret tədbir, kitabxana xidmət və məhsulları haqqında məlumat verən reklam.

İmicin işlənilməsi və formalaşdırılması illər ərzində formalaşan və gündəlik işdən asılı olan uzun müddətli bir prosesdir. Onun formalaşdırılmasında reklamın və PR-in bütün növləri iştirak edir. Ona həmçinin bütün kollektivin iş stili, kadrlar, xidmətin keyfiyyəti, operativliyi və s. təsir edir.

İmicin təşkili və dəstəklənməsinin əsas vasitəsi fərdi stildir. Fərdi nişan və ya kitabxananın emblemi sayəsində kitabxana digər kitabxanalardan seçilir. Fərdi nişanın aşağıdakı növlərindən istifadə edilir:

- qrafik obrazlar şəklində fərdi nişan (loqos);
- sloqan;
- loqotip.

Reklam üçün kütləvi informasiya vasitələri ilə əməkdaşlıq da geniş imkanlar yaradır.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxana reklamı informasiya tələbatçısı ilə körpü və əlaqə vasitəsi olmaqla yanaşı, özünü tanıdır, xidmət və məhsullarını təbliğ edir, seçim imkanı verir. Buna görə də hazırda kitabxanalarda reklam fəaliyyətinin təşkili və tətbiqi zəruri hesab edilir.

Açar sözlər: kitab, mütaliə, kitabxana, marketing, reklam, kitabxana xidmət və məhsulları.

AZƏRBAYCAN PUBLİSİSTİKASININ SƏNƏTKARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dos. Dr. Səba NAMAZOVA

Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent
Gəncə Dövlət Universiteti

ÖZƏT

Azərbaycan klassik publisistikası mövzu dairəsi, tematikası etibarilə həmişə maarifçiliyə, xalqın özünüdərk proseslərinin güclənməsinə xidmət etmişdir. Publisistlər sözün təsir qüvvəsinin güclü olması nəminə ədəbi yaradıcılığın bütün növlərinə peşəkarcasına müraciət etmiş, onlardan səxavətlə faydalanmışlar. Bədii detalların təqdimatı, inandırıcı faktlar ortaya qoymaq, üslubu mükəmməlləşdirən stilistika, janr əlvanlığı, leksikon elementləri baxımından zənginlik Azərbaycan publisistikasının sənətkarlıq imkanlarını özündə ehtiva edir.

XIX əsrin ortalarında M.F.Axundzadə ilə başlayan, N.Vəzirovla davam edən və XX əsrin başlanğıcında Y.V.Çəmənzəminli, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyli, M.S.Ordubadi, Ə.Haqqverdiyev və b. tərəfindən uğurla davam etdirilən yazıçı publisistikası xalqın milli oyanışına bilavasitə təsir göstərmişdir. Belə ki, Ü.Hacıbəyli və M.S.Ordubadinin publisistik qələmində hadisə və faktlara dair canlı reportajları xatırladan üslub xüsusilə maraq doğurur.

Ötən yüzilliyin başlanğıcında söz sənətkarları publisistikanı ədəbi-ictimai fikrin əsas ifadə vasitəsinə çevirməklə eyni zamanda Azərbaycan poetik düşüncəsini çeşidli boyalarla zənginləşdirmiş, bu yaradıcılıq xəttinə yeni janrlar əlavə etmişlər.

O baxımdan XX əsrin ilk satirik dərgisi “Molla Nəsrəddin” ictimai mübarizəsini məhz bu yolla aparırdı. Jurnalda satirik publisistikanın felyeton və pamflet janrlarından sıx şəkildə istifadə olunurdu. Qeyd edək ki, “Molla Nəsrəddin”-in publisistikası yalnız ənənəvi janrlarda olan əsərlərdən ibarət deyildi. Dövrün kəskin ictimai-siyasi hadisələrini əks etdirən digər publisistika nümunələrinə də jurnalın səhifələrində hərtərəfli yer ayrılırdı. Satirik xəbərlər, satirik mətbuat icmalları, satirik kitab resenziyalar, satirik məktublar bu cəhətdən xarakterik sayıla bilər.

Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin” məktəbinin nümayəndələri məlumatlı, analitik və bədii publisistikaya yaradıcılıqda eyni dərəcədə məharətlə yer verirdilər. Jurnalda publisistikanın ən kiçik janrı xəbər idi. Bununla yanaşı, “Bilməli xəbərlər”, “Ticarət və ekonomi xəbərləri”, “Qafqaz xəbərləri”, “Poçt qutusu”, “Elan” və s. rubrikalar altında dərc edilən yazılar bu xüsusda daha diqqətçəkəndir.

Yeri gəlmişkən, publisistikanın müasirlik və təsirlilik kimi xüsusiyyətləri, irəli sürülmüş hər hansı fikrə qarşı oxucularda maraq oyadır, emosionallığı gücləndirir. “Molla Nəsrəddin”-in publisistikası da qeyd edilən cəhətlərə söykənirdi.

Açar sözlər: publisistika, sənətkarlıq, mövzu, üslub, yaradıcılıq

“SU” MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏKAMÜL TARİXİ

Doç. Dr. Nərgiz AĞAYEVA

Azərbaycan Memarlıq-İnşaat Universiteti, “Memarlıq” Fakültəsi,
“Dizayn” Kafedrasının Dosenti, AMİ-nin Üzvü, Bakı Şəh.

XÜLASƏ

Bu gün suyun həyat mənbəyi olduğu bütün dünya tərəfindən birmənalı qəbul edilmişdir. Hətta bəşəriyyətin mövcudluğunun belə suya ehtiyacı var. Digər tərəfdən isə, getdikcə, su ilə bağlı problemlər təkcə fərdlərin həyatını deyil, eyni zamanda sivilizasiyanı da təhlükə altına almaqdadır. Buna görə də, insanın gündəlik su təchizatı ilə bağlı daimi narahatlığının olması və su təminatında ixtiraların ərsəyə gətirilməsi təəccüb doğurmamalıdır. Bu baxımdan, tarixə nəzər salmaq maraq doğurur.

Öncə suyun Yer kürəsi planetində bir maddə kimi bərqərar olması faktı da böyük maraq doğura bilər. Suyun orqanik, bütün canlı aləmin, fəsilələrin, münbit torpaqın həyat və fəaliyyətində əhəmiyyətli və əvəzedilməz bir məhvum olması bəşəriyyətə bəlli olur.

Tarixə məlum olan ən qədim saxsı bardaqlar təxminən 18000 il bundan öncə **Çində** hazırlanaraq dünyaya yayılıb. Bununla da insan övladı suyu bir yerdən başqa bir yerə daşıma imkanı əldə edib və biz bunu bəşər tarixinin su təchizatının başlanğıcı kimi dəyərləndiririk. Erkən ali mədəniyyətlərdə də suyun istifadəsinə dair müvafiq sübutlar mövcuddur.

Su demək olar ki, bütün dinlərdə “həyat simvolu” kimi mühüm və əksərən, müsbət rola malik bir məvhum kimi özünə yer tutmuşdur. Bununla belə, su demək olar ki, bütün mədəniyyətlərdə daşqınlara malik və təbii dağıdıcı bir qüvvə kimi əsaslandırılır.

Suya verilən böyük mənəvi dəyərin əhəmiyyəti filosof Miletli Falesin (e.ə. 624-546) əsərində də öz əksini tapmışdır. O, suyu hər şeyin əzəli kimi təsvir edir.

Romanın ilk böyük su kəməri olan **Aqua Appia** e.ə. 305-ci ildə tikilərək, Tine şəhərində ilk ictimai hamamla eyni vaxtda istifadəyə verilmişdir. Bu nailiyyətlər; suyun uzun məsafələrə çatdırılması və termal hamamların olması - Romanın su mühəndisliyinin məşhurluğundan xəbər verirdi.

Açar sözlər: saxsı bardaqlar, həyat simvolu, termal hamamlar

MƏHƏMMƏD HADİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ SUAL CÜMLƏLƏRİNİN POETİK - ÜSLUBİ ASPEKTLƏRİ

POETIC - STYLISTIC ASPECTS OF THE QUESTION SENTENCES IN THE POEMS OF MUHAMMAD HADI

Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZƏT

XX əsrin əvvəllərindəki mürəkkəb tarixi şəraitdə xalqın köhnə dünya əleyhinə mübarizə apardığı dövrdə yaşayıb-yaradan görkəmli Azərbaycan şairi Məhəmməd Hadinin dil mədəniyyətimizin inkişafı tarixində misilsiz xidmətləri olmuşdur. Xalq tərəfindən yaradılmış və ümumxalq dilinə, milli dilə keçmək hüququ qazanmış hər bir həyatı, səciyyəvi və tipik dil vahidini bu söz ustad söz sənətkarı da seçib götürmüş, yaradıcılıqla inkişaf etdirərək, öz şeirlərini cilalamış, ədəbi dili yeni vasitələrlə zənginləşdirməyə çalışmışdır.

Məhəmməd Hadi şeirlərində digər sintaktik vasitələr kimi sual cümlələrindən də yerli-yerində istifadə etmiş, misralar və bəndlərdə bir-birindən maraqlı və zəngin fəlsəfi dünyagörüş sistemi yaratmışdır. Məlumdur ki, "...sual cümləsi, adətən, cavab almaq üçün işlədilir, nitq mədəniyyətində sual cümləsinin hansı tonda işlədilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır" (1, 508). Bu romantik şairin şeirlərində sual cümlələri müxtəlif nitq situasiyalarında meyfdana çıxır və poetik fikrin oxucuya hərtərəfli bir şəkildə çatdırılmasında mühüm rol oynayır. M.Hadi poetik örnəklərində cümlənin məqsədə görə növlərindən biri olan sual cümləsindən də bol-bol istifadə etmişdir ki, "...təhlil prosesində bunların poetiklik imkanlarını izləməklə çoxlu sayda üslub faktları aşkar etmək mümkündür" (2, 53). Bu söz sənətkarının yaradıcılığında müxtəlif söz, ifadə, cümlə tiplərindən istifadə edilərək sual çaları yaradılmışdır ki, bunlar poetik mühitdəki emosional-ekspressiv keyfiyyətləri daha da zənginləşdirir, şair həyatı faktları öz baxışları ilə, öz qənaət və müşahidələri ilə zənginləşdirməyə nail olur.

Hadinin şeirlərinin dili üzərində apardığımız müşahidələr göstərir ki, şairin yaradıcılığında – mı.-mi,-mu,-mü sual ədatından və kim,nə, niçin sual əvəzliliklərindən intensiv şəkildə istifadə etmişdir ki, bunlar qrammatik vəzifə ilə yanaşı, sırf üslubi bir vəzifə üçün də işlənmiş və beləliklə də, poetik dilin keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət göstərmişdir.

Açar sözlər: Məhəmməd Hadi, şeir, cümlə, sual, poetik, üslub.

ABSTRACT

The outstanding Azerbaijani poet Mohammed Hadi, who lived and created in the difficult historical environment of the early 20th century, had a great role in the history of the development of our language culture. Every life created by the people and having the right to translate into the national language, the national language, has been chosen by the master of this word, the creator of the word, the creator, polishing his poems, and enriching his literary language with new means.

Like other syntactic tools in Muhammad Hadi's poems, he used question phrases locally, creating a fascinating and rich philosophical outlook system in his verses and paragraphs. It is well known that "... the sentence sentence is usually used to obtain the answer, and in the culture of speech it is important that the tone of the sentence is used". In the poems of this romantic poet, question sentences appear in a variety of speeches and play an important role in conveying a poetic idea to the reader in a comprehensive manner. In his poetic specimens, Hadi has often used the question sentence, which is one of the most appropriate types of sentences, "... in the process of analysis it is possible to reveal a large number of stylistic facts". The words of the artist were created using questions, phrases and phrases in their creativity, which further enriched their emotional and expressive qualities in the poetic environment, enriched the life facts with their views, observations and observations.

Observations on the language of Hadith's poems show that in the poet's creativity, he used intensive questions such -mı,-mi,-mu,-mü grammatical tasks, both purely for a task. developed and thus served to improve the quality of the poetic language.

Keywords: Muhammad Hadi, poetry, sentence, question, poetic, style.

TÜRK HALKLARININ TÖREN SİSTEMİNDE – NOVRUZ
IN THE CEREMONY SYSTEM OF TURKISH PEOPLES - NOVRUZ

Prof. Dr. Ramazan QAFARLI

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü

ÖZET

Bilimde Novruz (Ilakhir) töreninin kökeni hakkında iki sonuç var:

I. Türklerin en eski doğal bayramıdır. Çin kaynaklarında b. e. Yüzlerce yıl önce, Hunların 21 Mart'ta bahar festivalleri düzenlediği kayıtlarıyla karşılaştık. Uygur Türkleri modern geleneklere özdeş bahar törenlerine bile sahiptiler. Gobustan kaya resimleri daha eski zamanlarda yılı değiştirme ritüelini tasvir ediyor. Türk destanı "Ergenekon" da, eski toprağa dönüş baharın ilk günü ile ilişkilidir ve üç bin yıl önce kurulan gelenek - bir top dövme ritüeli hala en yüksek çevrelerde gerçekleştirilir.

II. Eski İran efsanelerinden elde edilen törenlerin bir koleksiyonudur. "Novruz" Farsça "yeni gün" anlamına gelen bir kelimedir. Akhemenid döneminde Novruz tatili e. e. 350'den beri kutlansa da, tarihsel kökleri Zerdüştlüğe geri döner.

Novruz, eski tarım kültürüyle ilişkili bir bahar tatilidir. Tatilin tüm belirtileri - şenlik ateşi yakmak, malt filizlemek, Kosa-keçi performansları, güneşi çağırmak, godu ile kapıları çalmak, savaşı durdurmak, kavgaya son vermek, ayrılmak için anmak, yumurtaları boyamak, yumurtalarla savaşmak, yedi nimetten khoncha yapmak, bir ev yapmak -Kapıda, bahçede temizlik, temizlik, ocakta bir tencere kaynatma, şapka atma (eşarp), bacadan bir çuval çalkalama, tüm sakinleri ocakta toplama, servet-anlatım bir ritüel ve doğa-insan karşılaşması kutlamasıdır. dinle özel bir bağlantısı yoktur. Aksine, tarihin farklı zamanlarında, tüm dinler Tanrı'nın ışığından yararlanmışlardır.

"Ey Türk milleti, toprağınızı ele geçirin!" Bu çağrı eski Türk destanı "Ergenekon" dan alınmıştır. Büyük atalarımıza göre Türkler, düşmanları mağlup ettikleri ve geçilemez dağlarla çevrili bir ovaya sığındıkları bir zamanda kendi topraklarını terk etmek zorunda kaldılar. Türklerin yaşadığı o ülkede akarsular, yaylar, avlanma yerleri, yaylar, çeşitli bitkiler, lezzetli meyveler vardı. Böyle bir yer gördüklerinde Tanrı'ya teşekkür ettiler. Kışın hayvanların etini yediler, derilerini giydiler ve ilkbaharda sütlerini içtiler. Bu ülkeye Ergenekon deniyordu. Zaman geçti, çağlar geçti, Türk kuşakları o kadar büyüdü ki Ergenekon'a sığmadılar. Dört yüz yıl sonra bir çözüm bulmak için bir kongre topladılar. Dediler ki: "Atalarımızdan Ergeneko dışında büyük ormanlar ve güzel ülkeler olduğunu duyduk. Ülkemiz her zaman bu yerler olmuştur. Dağları keşfedelim, bir yol bulalım, hareket edelim. "Ergenekon dışındaki arkadaşımız kim olursa olsun, onun arkadaşı olalım ve düşmanımız kim olursa, onun düşmanı olalım." Kongrenin kararına göre, Türkler Ergenekon'dan bir çıkış yolu aradılar ancak bulamadılar. Sonra bir demirci şöyle dedi: "Dağda demir madeni var. Ütüyü eritirsek, belki de dağ bize bir geçiş verir. " Gidip demir madenini gördüler. Dağın geniş yüzeyine bir odun ve bir kömür tabakası yerleştirdiler. Dağın dibini, tepesini, kenarlarını ve kenarlarını yakacak odun ve kömürle doldurdular. Yetmiş deriden yetmiş büyük körük yaptılar ve yetmiş yere yerleştirdiler. Odun ve odun kömürüne ateş açtılar. Tanrı'nın yardımıyla demir dağ eridi ve dünya açıldı. Yüklü bir devenin çıkması için bir yol vardı. Sonra mavi karınlı bir kurt ortaya çıktı; nereden geldiği bilinmiyor. Bozkurt geldi ve Türk'ün önünde durdu. Herkes yolu göstereceğini anladı. Bozkurd yürüdü; sonra Türk milleti ilerledi. Bozkurt önderliğinde Türkler, Ocak ayının kutsal ayının 2. gününde Ergenekon'dan ayrıldı.

Türkler o günü, o saati sonsuza dek hatırladılar. Bu kutsal gün Türklerin bayramı oldu. Her gün o gün büyük bir tören yaparlar. Ateşte bir parça demir ısıttılar. İlk olarak, Türk demir haganı bir kelepçe ile yakaladı, hapse attı ve bir çekiçe dövdü. Ardından ünlü Türk beyleri tek tek geldiler ve aynı şeyi

yaparak törene devam ettiler. Ergenekon'dan ayrıldıklarında Türklerin haganı Kayı Han'ın soyundan gelen Burtechin (Bozkurd) idi. Bortechin tüm illere elçi gönderdi. Türklerin Ergenekon'dan ayrıldıkları ve eski anavatanlarına döndükleri söylendi.

Anahtar Kelimeler: bahar öncesi törenler, halk festivalleri, Ergenagon destanı, efsaneler, şarkılar, honcha

ABSTRACT

There are two conclusions about the origins of the Novruz (Ilakhir) ceremony in science:

It is the oldest natural holiday of the Turks. Chinese sources b. to. Hundreds of years ago, we met with the records that the Huns held spring festivals on March 21. Uyghur Turks even had spring ceremonies identical to modern traditions. Gobustan rock paintings depict the year-old ritual of changing the year. In the Turkish epic "Ergenekon", the return to the old ground is associated with the first day of spring, and the tradition - a ball tattoo ritual, established three thousand years ago, is still held in the highest circles.

II. It is a collection of ceremonies derived from ancient Iranian legends. "Novruz" is a Persian word meaning "new day". Novruz holiday during the Achamenid e. to. Although celebrated since 350, its historical roots go back to Zoroastrianism.

Novruz is a spring holiday associated with ancient agricultural culture. All the signs of the holiday - lighting bonfires, malt sprouting, Kosa-goat performances, calling the sun, knocking the doors with godu, stopping war, ending a fight, commemorating to leave, painting eggs, fighting eggs, making khoncha from seven blessings, building a house - Cleaning at the door, in the garden, cleaning, boiling a pot on the stove, throwing a hat (scarf), shaking a sack from the chimney, gathering all the inhabitants on the stove, fortune-telling ritual and nature-human encounter celebration. it has no special connection to religion. On the contrary, at different times in history, all religions used the light of God.

"O Turkish nation, take your land!" This call was taken from the old Turkish epic "Ergenekon". According to our great ancestors, the Turks had to leave their land at a time when they defeated the enemies and took refuge in a plain surrounded by impassable mountains. In that country where the Turks lived, there were streams, springs, hunting grounds, springs, various plants and delicious fruits. When they saw such a place, they thanked God. In the winter, they ate the flesh of the animals, wore their skins and drank their milk in the spring. This country was called Ergenekon. Time has passed, ages have passed, Turkish generations have grown so much that they did not fit in Ergenekon. Four hundred years later, they assembled a congress to find a solution. They said: "We heard from our ancestors that there are big forests and beautiful countries other than Ergeneko. Our country has always been these places. Let's explore the mountains, find a way, move. "No matter who is our friend other than Ergenekon, let's be his friend and whoever our enemy is, be his enemy." According to the decision of the congress, Turks searched for a way out of Ergenekon, but could not find it. Then a blacksmith said: "There is an iron mine on the mountain. If we melt the iron, maybe the mountain will give us a pass. "They went and saw the iron mine. They placed a layer of wood and a coal on the wide surface of the mountain. They filled the bottom, top, edges and edges of the mountain with firewood and coal. They made seventy large bellows from seventy skin and put fire in seventy places. They opened fire on wood and charcoal. God With the help of, the iron mountain melted and the world opened. There was a way for a loaded camel to come out. Then a blue-bellied wolf appeared; it is unknown where it came from. Bozkurt came and stood before the Turk. Everyone understood that he would show the way. Bozqurd walked; then Turkish Under the leadership of Bozkurt, the Turks left Ergenekon on the second day of the holy month of January.

The Turks remembered that day forever. This holy day was the holiday of the Turks. They have a big ceremony every day. They heated a piece of iron on the fire. First, the Turkish iron caught the haunt with a handcuff, put it in prison and beat it with a hammer. Then the famous Turkish gentlemen came one by one and continued the ceremony by doing the same. When they left Ergenekon, the aunt of the Turks was Burtechin (Bozkurd), a descendant of Kayi Han. Bortechin sent envoys to all provinces. The Turks were said to leave Ergenekon and return to their former homeland.

Keywords: pre-spring ceremonies, folk festivals, Ergenekon epic, legends, songs, honcha

**KAZAKİTAN’DA GÖRSEL İŞİTSEL MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL
DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ**
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЯ ЕРКІНДІГІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕЗІГДЕМЕСІ

Galymzhan Tazhibayev Kuanishbekuly

L.N.Gunilov Avrasya Milli Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasi bilimler Fakültesi PhD doktora
araştırmacısı, Astana, KAZAKİSTAN

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olan Kazakistan’da radyo ve televizyon yayıncılığının günümüze kadar geçirdiği süreç göz önünde tutularak şu iki soruya cevap aranmıştır: ‘Kazakistan’da bu süreçte (devlet tekelinden çoğulcu sisteme geçişte) kitle iletişim araçlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi bakımından nasıl bir yol izlenmiştir?’ ve ‘Dünyada radyo ve televizyon yayıncılığındaki gelişmeler karşısında Kazakistan’ın durumu, yani artı ve eksileri nelerdir?’.

Kazakistan Cumhuriyeti, demokratik bir toplum yaratma hedefine doğru yayın politikalarına yönelmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti 90’lı yılların başında, radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekelinden çoğulcu sisteme geçilmiştir. Çoğulcu sistemin gelişmesiyle beraber ifade (söz) hürriyeti anlam kazanmış ve 70 yıl boyu üzeri kapalı kalan konular gün yüzüne çıkartılarak konuşulmaya, tartışılmaya başlamıştır.

Anahtar Sözcükler: İfade (söz) hürriyeti, Kazakistan’da radyo ve televizyon yayıncılığı, Radyo ve televizyon yayıncılığında denetim, Uluslararası medya mevzuatı.

АНДАТПА

Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының ыдырауынан кейін 1991 жылы тәуелсіздікке қол жеткізген мемлекеттердің бірі ретінде Қазақстанда радио және телевизиясының қазіргі уақытқа дейінгі даму жолын негізге ала отырып екі сұраққа жауап іздестірілді. Қазақстанда (мемлекеттік монополиядан бәсекелестік нарыққа көшу) бұқаралық ақпарат құралдырын ашу және оларды бақылауда қандай жүйе қалыптасқан? Әлемдік деңгейде отандық радио және телевизия саласы даму сатысының қай деңгейінде?

Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдарының ұстанған саясаты демократиялық қоғамның қалыптасуы мен дамуы жолында үлкен үлес қосқаны баршаға мәлім. Қазақстан 1990 жылынан бастап радио және телевизия саласында мемлекеттік арналарға бәсекелес ретінде жекеменшік радио және телеарналар өз жұмыстарын еркін жүргізуге мүмкіндік алды. 70 жыл бойы айтылмай келген өзекті мәселелер еркін пікір талқысына түсіп сөз бостандығы заң жүзінде бекітілді.

Түйін сөздер: Сөз бостандығы, Қазақстанда радио және телевизия, Радио және телевизия өнімдерінің бақылануы, Халықаралық медиа заңнамалар.

ZAHİD XƏLİLİN UŞAQ ŞEİRLƏRİNDƏ
FONETİK ÜSLUBİ VASİTƏLƏR
PHONETIC TOOLS OF ZAHİD KHALİL
STYLE IN CHILDREN'S POEMS

Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov)

Yazıçı-Jurnalist, Tədqiqatçı,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Elmi Tədqiqat Mərkəzinin Elmi İşçisi

ÖZƏT

Alliterasiya, assonans və təkrir şeirə özəl ritm, musiqilik, başqa sözlə, füsunkar gözəllik bəxş edən dil ünsürləridir. Hansı ki, 20-ci əsrin 60-cı illər və ondan sonrakı dövr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında geniş müşahidə olunmuşdur. Bu yaradıcılıq xüsusiyyətləri XX əsrin sonuncu 30 ilində böyük ədəbiyyata gələn bütün gənc qələm sahiblərinin, o cümlədən Zəhid Xəlilin də yaradıcılığına füsunkarcasına sirayət etmiş, nəticə olaraq onu zamanının “yenilikçi şair”i ucalığına çatdırmışdır.

Dosent Vəqif Əliyev fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasında görkəmli akademiklər Məmməd Cəfər və Bəkir Nəbiyevin Z.Xəlil haqqında mülahizələri ilə qərarlaşan qənaətdə olmuş, yazıçının “ümumi ədəbi prosesdə xüsusi imkanları ilə diqqəti cəlb edən” keyfiyyətlərinin olduğunu yazmışdır [Əliyev Vəqif “1970-80-ci illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ideya-bədii istiqamətləri”. Bakı-2016, 138 səh.].

Hansılardır bu keyfiyyətlər: təbiilik; uşaq dünyasına nüfuz və bələdlilik; uşağın yaşına enib uşağın öz dilində, ancaq onu təəccübləndirəcək qədər uşaq ilə həmsöhbət olmaq; inandırıcı olmayanlara da uşağa inandırmaq və onu heyrləndirmək; demək istədiklərini balacalara əyani görünüş qədərində təqdim və təlqin etmək səriştəsi; şeirlərindəki illüstrativlik; poetik effekt; dil şirinliyi; hüdudsuz yazıçı fantaziyası; rəngarəng fantastik boyalara malik sənət nümunələri yaratmağa qabil olması; alleqorik üsullardan məharətlə istifadə etmək bacarığı; obrazlı söz və poetik fikirlər; əsərlərindəki zəngin bədii təsvir vasitələri; hadisə və predmetlərin poetik tərəflərini görmək və qələmə aldıklarında bunu əyaniləşdirmək məharəti; ilk baxışda adi görünənlərə poetik məntiqinin gücü ilə bədilik gətirmək istedadı; oxucusu ilə sakit, həlim, pıçıltı ilə “danışmaq” səriştəsi; hamının görə bilmədiyini heç kəsin qələmə ala bilməyəcəyi tərzdə ifadə etmək kimi xüsusiyyətlər!

Ona göstərilən etimadı təsdiq etmək üçün Z.Xəlil hansı dərəcədə əziyyətlərə qatlaşmaq gücündə olubsa, nəticə etibarı ilə “bu gün uşaq nəsrimizin orijinal nümayəndələrindən birinə çevrilmişdir [Əhmədli Salatın, Rüstəm qızı Həyat. “Zəhid Xəlil – özü, sözü və izi ilə”, Bakı-“MBM” nəşriyyatı-2012. 494 səh. s.11].

Bütün bunlar və yaradıcılığındakı digər xüsusiyyətlər Z.Xəlili həmişə görkəmli ədəbiyyatşünasların diqqət mərkəzində saxlamış, müxtəlif xarakter və psixologiyaya malik uşaq surətlərinin yaradıcısı olaraq onu Azərbaycan və rus ədəbi tənqidinin mövzu obyektı etmişdir. Bizcə bu reallıq Z.Xəlil poeziyasını balacalara da, yaşlı oxuculara da sənət nümunələri dərəcəsində sevdirmişdir. Milli yaradıcılıq ənənələrini qorumaqla Qərb ədəbiyyatının özünəməxsusluqlarını xüsusi bacarıqla Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına transfer etmək səriştəsi XX əsrdə Z.Xəlili Azərbaycanın “yenilikçi uşaq yazıçısı” kimi ünlü ad sahibi ucalığına ucaltmış, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatını başqa xalqlar arasında tanıdan, təbliğ edən söz sahibi etmişdir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına gətirdiyi özünəməxsusluqlar bu qənaətimizi ifadə etməyə sonuclandır ki, Z.Xəlil Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına yeni nəfəs, yeni ifadə tərz, yeni üslub gətirmişdir. Yaradıcılığında forma axtarırları və yeni deyim tərzləri, uşaq dünyasına bələdlilik, o cümlədən xalq ədəbiyyatından, folklorundan irəli gələn məhrəmlik, təbiilik, rəngarəng obrazlar qalereyası yaratması və bu obrazlara verdiyi canlılıq, balaca oxucularını qələmə aldıklarına inandırma bilmək səriştəsi, məhz

uşaqların dərk edərək qəbul etdikləri dil zənginliyi və sair Z.Xəlilin yaradıcılığı haqqında mülahizələrimizin bir daha təsdiqidir.

Təqdim olunan məqalədə şairi zamanının ünlü qələm sahiblərindən edən məziyyətlərdən biri – bədii üslubun fonetik ünsürlərindən bəhs olunur.

Açar sözlər: şeir, alliterasiya, assonans, təkrir, ritim, musiqililik, bədii üslub, fonetik, leksik və qrammatik ünsürlər.

ABSTRACT

Alliteration, assonans and repetition are elements of language that give poetry a particular rhythm, musicality, in other words, extraordinary beauty. 20. 60 of the century. and his later years have been widely observed in Azerbaijani children's literature.

These characteristics of creativity quickly influenced the work of all young pen owners, including Zahid Khalil, from great literature in the last 30 years of the twentieth century, eventually elevating Zahid Khalil to the pinnacle of the “innovative poet” of the time.

Associate Professor Vagif Aliyev noted scholars Memed Jafar and Bekir Nabiyevin Z.Khalil After determining his thoughts on Z.Khalil, he wrote that the author had qualities that “draw attention to special abilities in the general literary process” [Aliyev Vagif “ideological and artistic aspects of Azerbaijani children's literature in the 1970-80s”. Baku-2016, p. 138].

What are these qualities: naturalness; authority and municipality in the world of children; the ability of the child to engage with the child in his own language; persuading the child and confounding those who do not; the ability to imagine and interpret what he wants to say to minors up to visual vision; the ability to create examples of art with colorful fantastic colors; the ability to master allegorical techniques; figurative words and poetic ideas;; the poetic vision of objects, events and aspects, and the ability to teach them when they get a pen; at first glance, the power of poetic logic the ability to bring art to ordinary appearances; readers quietly whispered firmly, “talk”; the ability to express such features as everyone can see, anyone could not like get a pen!

In order to confirm the trust given to him, To whatever extent Z.Khalil can participate in suffering, he concluded, "today he has been one of the original representatives of our children's prose [Ahmadli Salatyn, the life of Rustem gizi. "Zahid Khalil-Sama, word and trace", Baku-Publishing House " MBM " -2012. 494 PP.P. 11].

All of these and other features in creativity, as a result Z.Khalili has always been the focus of distinguished literary scholars as the creator of children's drawings with seventy, different characters and psychology, which has made him the target of Azerbaijani and Russian literary criticism. To us, this is reality He popularized Z.Khalil's poetry to both children and older readers as examples of art. The transfer of competence to Azerbaijani child literature by special craftsmanship of the characteristics of Western literature by preserving the national tradition of creativity in XX century He promoted Z.Khalili to the title of "innovative children's writer" of Azerbaijan and made him the owner of the word propaganda, promoting Azerbaijani children's literature among other peoples.

The characteristics that Azerbaijan brings to children's literature give this saving key, Z.Khalil Azerbaijan has brought a new breath, a new style of expression, new styles to children's literature. Finding creativity in the form, statement and new styles, learning about the world children's literature, including folklore, magic, realism and vitality to create color images and the images gave obraz the construction of the gallery of these images in the creation and revitalization, the power to persuade readers a little pen, children perceive them to be aware of the richness of language, and thus, Z.Khalil It is a repeated expression of our thoughts on Z.Khalil's works.

The article presented is one of the features of the poet's famous pen - holder eden-about the phonetic elements of the art style.

Key words: poetry, alliteration, assonance, repetition, rhythm, music, artistic style, phonetic, lexical and grammatical indicators.

DEĞERLER EROZYONU VE TOPLUMSAL ÇÖZÜLME

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Değerlerin kaynağı olan kültür, bir millet ya da toplumun yaşama biçimi olarak ifade edilen ve insanın insan tarafından tesis edilmiş olan sosyal çevresini ifade eden öğrenilmiş davranışlar bütünüdür. Kültür bu yönleriyle, bir millete ve topluma özgü olup, söz konusu millet ya da toplumu diğerlerinden esaslı bir biçimde ayıran yapıdadır. Toplumsal değerlerin çözülme ile karşı karşıya kalması, toplumsal bütünleşme ile ilgili kanallarda tıkanıklık olduğunu gösterir. Toplumun ortak değerleri toplumsal bütünleşmeyi ortaya koyan gerçeklikler olarak işlev görmektedir.

Toplum içinde yaşayan insanların farklılıklarının önemini ortadan kaldıracak bu birleşme noktaları toplumlarda toplumsal denge kurulmasını sağlamaktadır. Toplum, bu özelliklerinden mahrum kalınca, ayakta durmasını sağlayan dengesini kaybedecektir.

Bu denge sağlayıcı ve birleştirici unsurları şu şekilde örneklendirmek mümkündür: Din ve dince kutsal sayılan unsurlar, milliyet duygusu, vatan ve bayrak sevgisi, adab-ı muaşeret kuralları, komşuluk değerleri, akraba sevgisi, büyüklere saygı-küçükleri koruma duygusu, çevreye saygı, yaratılmışlara hoşgörü, konuşurken kötü sözler sarfetmekten imtina etme, emeğe saygı, güvenilir insan olma (özüsöz bir olma), dakik olma, disiplinli çalışma, kendisi için istediğini başkaları için de isteme vs. gibi örnekler bu türdendir.

İnsanlar, eğer, bu değerlere sahip olurlarsa; hem bireysel hem de kolektif olarak kendilerini koruma altına almayı başarabileceklerdir. Kendileriyle beraber içinde yaşadıkları toplumsal yapının da yaşamsal olarak tehlikede olmasını engellemiş olacaklardır. Bu değerler ile ilgili sıkıntılar oluşur ve değerler toplumda yerini kaybederse, toplumsal çözülmenin kaçınılmaz bir şekilde yer edinmesinin önü açılmış olacaktır.

Toplumlarda insanların varlıkları, kendileri ve geleceklerini güvence altına almaları toplumsal değerlerinin işlevsel olarak varlığını sürdürmesine bağlıdır. Değerlerin belirli ölçülerde değişimi normaldir. Olması gereken yapıdadır. Ancak yok olması tehlikeye işaret etmektedir. Toplumda yaşayan insanların öncelik sıralamasının değişimi olması gereken yapıdadır, ancak yok olması, ortadan kalkması tehlikeye işaret edecektir. Bu tehlike toplumsal çözülmedir. Toplumsal yaşamda yaşanan kültürel erozyonun sonuçta varacağı yola toplumsal çözülme diyoruz.

Bu çalışmada toplumun değerlerinin çözülmeye uğraması demek olan toplumsal çözülme sosyolojik analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Değer, değerler, toplumsal değerler, toplumsal çözülme

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN “UŞAQ ÖLÜMÜ İLƏ MÜBARİZƏ CƏMİYYƏTİ” HAQQINDA

Doç. Dr. Shalala BAGHİROVA
Tarix Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti

XÜLASƏ

“Uşaq ölümü ilə mübarizə cəmiyyəti” 1907-ci ildə məşhur uşaq həkimi Yevsey Yakovleviç Gindesin təşəbbüsü ilə yaradılmışdı. Cəmiyyətə qədər Y.Y.Gindes körpə uşaq ölümü ilə bağlı mübarizə üsulları aramış, xüsusi uşaq pəhrizini işləyib hazırlamış, Bayıl və Sabunçuda filialları olan “Bir damla süd” mətbəxini təşkil etmişdi. Bu süd mətbəxindən şəhərin bütün müalicəxanalarına pulsuz dietik qidalar çatdırılırdı. “Uşaq ölümü ilə mübarizə cəmiyyəti” də bu mətbəxin fəaliyyətini daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə təşkil olunmuşdu. Cəmiyyətin əsas prinsipi uşaq ölümlərinə səbəb olacaq bütün vəziyyətlərlə mübarizə aparmaq, cinsindən, sosial vəziyyətindən, yaşından, dinindən asılı olmayaraq bütün uşaqların düzgün fiziki inkişafına yardım göstərmək idi.

Cəmiyyət keçmiş Kamenistiy - indiki B.Səfəroğlu küçəsində yerləşirdi. Bu məqsədlə də cəmiyyət yoxsul uşaqları qida və sığınacaqla təmin edir, evlərdə, xəstəxanalarda tibbi yardım göstərir, kimsəsizləri yetimxanalarda, sanatoriyalarda, sığınacaqlarda yerləşdirirdi. Eyni zamanda, cəmiyyət süd terapiyasını həyata keçirmək və bu məqsədlə də hər gün valideynlərə həkimlərin göstərişi və resepti ilə süd, ayran və digər ağartı məhsulları paylamaqla da məşğul idi. Paylanan məhsulların bir porsiyası bazar qiymətlərindən 2-3 dəfə ucuz idi, yoxsullara isə tamamilə pulsuz verildirdi. Bütün bunların həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətin nizamnaməsində ağartı fermaları, pulsuz uşaq yeməxanaları, uşaq ambulatoriyaları, sığınacaqlar, gimnastika zalları, sanatoriya təşkil etmək hüququna malik olması da qeyd olunmuşdu.

Cəmiyyətin heyəti fəxri, həqiqi və rəqib üzvlərə bölünməklə qeyri-məhdud sayda idi. İldə 100 rubldan az olmayaraq və yaxud da çox böyük məbləğdə ianə verən şəxslər fəxri üzvlər sayılırdı. Həqiqi üzvlər ildə 5 rubl, rəqib üzvlər isə 2 rubl ödəyir və cəmiyyətin işində müəyyən köməkliklər edirdilər. Milyonçu Ağa Musa Nağıyev “Uşaq ölümü ilə mübarizə cəmiyyəti”nə külli miqdarda vəsait köçürmüşdü. Neft sənayeçisi Murtuza Muxtarovun xanımı, xeyriyyəçi Liza xanım Muxtarova, İsrəfil bəy və Tağı bəy Səfəraliyevlər cəmiyyətin fəxri üzvləri, İsa bəy Aşurbəyov, Fətəli xan Xoyski və digərləri cəmiyyətin həqiqi üzvləri olmuşlar. Südlü yemək mətbəxləri, pulsuz uşaq yeməxanaları, südün və digər ərzaqların pulsuz verildiyi ambulatoriyaları təşkil edən bu cəmiyyətin sərəncamında həftənin müəyyən günlərində uşaqlara qulluq edilməsi və onların qidalanmasına aid məsləhətlər verən şəhər müalicəxanası, mədə-bağırsaq xəstəlikləri keçirmiş südəmər uşaqların yerləşdirildiyi Balaxanı müalicəxanası, vərəmdən əziyyət çəkən 5-14 yaşlarında 75 uşağın saxlanıldığı Zuğulba Uşaq Koloniyası kimi müəssisələr də vardı.